

**T.C.**  
**İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**DOKTORA TEZİ**

**ULUSLARARASI GÖÇ HAREKETLERİ'NDE**  
**TÜRKİYE'NİN KONUMU; ULUSLARARASI GÖÇ VE**  
**İÇ GÖÇÜN KARŞILAŞMASI, KENTSEL GERİLİM:**  
**ŞANLIURFA VE GAZİANTEP ÖRNEĞİ**

**KÜBRA ALARÇİN**  
**2502120315**

**Tez Danışmanı**  
**Prof. Dr. İsmail Coşkun**

**İSTANBUL-2019**



T.C.  
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



DOKTORA  
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Kübra ALARÇIN Numarası : 2502120315  
Anabilim Dalı /  
Anasanat Dalı / Programı : Sosyoloji Danışmanı : Prof. Dr. İsmail COŞKUN  
Tez Savunma Tarihi : 26.11.2019 Saati : 13:30  
Tez Başlığı : "Uluslararası Göç Hareketleri'nde Türkiye'nin Konumu; Uluslararası Göç ve İç Göçün Karşılılaşması, Kentsel Gerilim: Şanlıurfa ve Gaziantep Örneği"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

| JÜRİ ÜYESİ                      | İMZA | KANAATİ<br>(KABUL / RED / DÜZELTME) |
|---------------------------------|------|-------------------------------------|
| 1- Prof. Dr. İsmail COŞKUN      |      | Kabul                               |
| 2- Prof. Dr. Yusuf ADIGÜZEL     |      | Kabul                               |
| 3- Prof. Dr. Bülent ŞEN         | —    | —                                   |
| 4- Prof. Dr. Yücel BULUT        |      | Kabul                               |
| 5- Dr. Öğr. Üyesi Adem BAŞPINAR |      | Kabul                               |

| YEDEK JÜRİ ÜYESİ                      | İMZA | KANAATİ<br>(KABUL / RED / DÜZELTME) |
|---------------------------------------|------|-------------------------------------|
| 1- Doç. Dr. Murat ŞENTÜRK             |      |                                     |
| 2- Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk OCAKOĞLU |      | Kabul                               |

## ÖZ

**ULUSLARARASI GÖÇ HAREKETLERİNDE TÜRKİYE’NİN KONUMU;  
ULUSLARARASI GÖÇ VE İÇ GÖÇÜN KARŞILAŞMASI, KENTSEL  
GERİLİM: ŞANLIURFA VE GAZİANTEP ÖRNEĞİ  
KÜBRA ALARÇİN**

Bu çalışmada Türkiye’nin uluslararası göç tarihindeki konumunun süreç içinde nasıl değiştiği ve bu değişime bağlı olarak Türkiye’de bulunan göçmenlerin iç göçmen ve uluslararası göçmen karşılaşmaları temel alınarak uyum ve bütünleşme süreçleri incelenmiştir. Teorik zemin oluşturması bakımından hem uluslararası göç’ün hem de iç göç’ün temel dinamikleri incelenmiş ve bu alan esas alınarak görüşmelere dair veriler ortaya konulmuştur. Çalışmada temel hedef göçmenlerin geldikleri yerde karşılaştıkları ve daha önceden buraya yerleşmiş iç göçmen gruplarla ilişkilerinin hangi dinamikler üzerinden şekillendiği konusunda bilgi sahibi olmaktır. Bu amaçla Gaziantep ve Şanlıurfa kentleri seçilmiş ve görüşmeler buradaki göçmen gruplar ile yapılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Göç, göçmen karşılaşmaları, uyum, kentsel gerilim, bütünleşme

## **ABSTRACT**

### **TURKEY’S POSITION IN INTERNATIONAL MIGRATION; COMPARISONS OF INTERNATIONAL MIGRATION AND INTERNAL MIGRATION, URBAN INTENSITY: THE CASE OF SANLIURFA AND GAZIANTEP**

**KÜBRA ALARÇIN**

This study investigated how Turkey’s position in the history of international migration has changed in the process, and depending on these changes, the adaptation and integration processes of immigrants in Turkey based on internal migrant and international migrant comparisons. In order to form a theoretical basis, the basic Dynamics of both international and internal migration were examined, and data on the interviews were presented based on this field. The main objective of the study was to have knowledge about the dynamics that migrants encountered where they came from and their relationships with the domestic migrant groups that had already settled here. For this purpose, Gaziantep and Şanlıurfa cities were selected and interviews were conducted with migrant groups.

**Keywords: Migration, comparisons of migrants, adaptation, urban intensity, integration**

## ÖNSÖZ

İçinde bulunduğumuz dönem, artık hepimizin malumu olduğu üzere dünyanın her yerindeki göçmelerin her gün manşetlerde olduğu bir dönem. Bazen dikkatimizi çekse de artık alışmaya başladığımız türden haberler olduğu için çoğu zaman dikkatlerimizi cezbetmiyor. Ancak nefretin, önyargının, şiddetin bu kadar yükseldiği bu çağda göçmen olmanın insan olmak demek olduğunu ne de çabuk unutuyoruz. Bazen bir insandan bahsettiğimizi unutarak yalnızca göçmen olarak adlandırdığımız insanlara karşı önyargılarımızı gözden geçirmeye bile korkuyoruz zaman zaman. Kapı komşumuzu, mahalledeki esnafı, sokakta diğer çocukların arasına karışmak için can atan çocukları görmemek için başımızı çevirdiğimizden beri kendimizin saydığımız alanlarda yalnız biz yaşayalım istiyoruz, ötekiler değil. Akdeniz açıklarında kıyıya vuran göçmenleri görünce üzülsük de, komşumuz olana karşı kapılarımızı sıkıca kapatmaya devam ediyoruz. Biz görmezden gelirsek onlar var olmayacaklar sanıyoruz. Bu çalışmaya ilk başladığımda toplumsal ilişkilerin bu kadar net ayrılabilceği fikrine alışmamaya çalışırken, bir anda kendimi içinde bulduğum süreç, gerçekliğin benim inanmak istemediğim kadar zor olduğunu tekrar tekrar gösterdi. Bu nedenle belki de bu çalışmayı yapmak artık bir mecburiyetti.

Hiçbir tez süreci kolay değildir, ancak bu süreçte insani anlamda zorlanırken, araştırmacı olarak mesafeyi korumak her zaman daha zor olanıydı. Tez kapsamında 1 sene boyunca Amerika’da araştırma yapmış biri olarak göçmen olmanın da ne demek olduğunu aslında artık daha iyi biliyorum. Gittiğin ülkenin ne için gittiğinin ne durumda olduğunun hiçbir önemi yok. Eğer anavatandan uzaktaysa insan, neresi olursa olsun, orası gurbet!

Uzun süren çalışma dönemlerinin, kendine has zorlukları da var elbet. Kaygılar, endişeler, sorumluluklar. Bu süreçte elbette destek olanların varlığı olmasa tükenmek kaçınılmaz olurdu. Dolayısıyla bu süreç boyunca çalışmanın tamamlanması konusunda beni sürekli teşvik eden, yorulduğum, zorlandığım zamanlarda bile desteğini esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. İsmail COŞKUN’a müteşekkirim.

Ayrıca hem doktora ders dönemimde hem de tez sürecinde kendilerinden istifade ettiğim, kapıları her zaman herkese açık olan İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümündeki hocalarıma destek ve katkılarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Tezim süresince bana gerekli yardımı ve kolaylığı sağlayan Kırklareli Üniversitesi Sosyoloji bölümündeki saygıdeğer hocalarıma ve tez sürecinde zor zamanları atlatmam konusunda moral desteği veren çalışma arkadaşlarım Melek KIRTIL, Çiçek ÜŞÜMEZGEZER, Nuseybe AĞIRMAN ve Büşra TURAN TÜYLÜOĞLU'na yoğun çalışma dönemlerinde benim sorumluluklarımı da alarak yükümü hafıflettikleri için minnettarım. Onlarla aynı ortamda çalışmak benim için bulunmaz bir nimettir.

Ayrıca tez sürecinde 2214-A Yurt Dışı Doktora Sırası Araştırma Burs Programı kapsamında beni destekleyerek burs veren Türkiye Bilimsel ve Araştırma Kurumu (TÜBİTAK)'na ve her daim yardımsever tavırlarıyla yaklaşan çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

Böyle zamanlarda aile'nin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha hatırlıyor insan. Tüm süreç boyunca yanımda olduklarını bildiğim annem Züleyha HİDİROĞLU'na, kardeşlerim Emre ve Hüseyin'e, kardeşim gibi gördüğüm Cansu'ya, kayınvalidem ve kayınpederim Ahmet-Senem ALARÇİN'e en zor zamanların kurtarıcıları oldukları için minnettarım.

Son olarak, hayatımın en zor günlerinde çalışmaya kapanmak zorunda olduğum anlarda benimle beraber geçirmek istediği zamandan çaldığım canım kızım, gözümün nuru Gökçe ALARÇİN'e ve bu süreçte hayata dair aile içi sorumluluklarım konusunda elinden gelen özveriyi göstererek, benimle beraber yürüyen, desteğini bir an bile eksik etmeyen ve bu çalışmanın tamamlanmasında katkısını asla yok sayamayacağım yol arkadaşım, eşim Salim ALARÇİN'e çok teşekkür ederim.

**Kübra ALARÇİN**

**İstanbul-2019**

## İÇİNDEKİLER

|                          |      |
|--------------------------|------|
| ÖZ.....                  | iii  |
| ABSTRACT.....            | iv   |
| ÖNSÖZ.....               | vi   |
| TABLolar LİSTESİ.....    | xi   |
| GRAFİKLER LİSTESİ.....   | xii  |
| KISALTMALAR LİSTESİ..... | xiii |
| GİRİŞ.....               | 1    |

### BİRİNCİ BÖLÜM

|                                                                                                 |    |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 1.ULUSLARARASI GÖÇ'ÜN TARİHSEL GELİŞİMİ.....                                                    | 9  |
| 2.ULUSLARARASI GÖÇÜN MEKANSAL KARŞILAŞMALAR ÜZERİNDEN FARKLI BİR OKUMASI.....                   | 27 |
| 2.1. Dünya’da İç Göç ile Dış Göçün Karşılması ve Kültürel Uyum.....                             | 27 |
| 3. ULUSLARARASI GÖÇ HAREKETLERİNDE TÜRKİYENİN KONUMU VE TÜRKİYE'YE YÖNELİK GÖÇ HAREKETLERİ..... | 42 |
| 3.1.Türkiye’ye Yönelen Göç Hareketlerinin Gelişimi.....                                         | 43 |

### İKİNCİ BÖLÜM

|                                                 |    |
|-------------------------------------------------|----|
| 1. İÇ GÖÇÜN TARİHİ GELİŞİMİ.....                | 63 |
| 1.1. Dünya’da İç Göç Hareketlerinin Durumu..... | 63 |
| 2. TÜRKİYE’DE İÇ GÖÇLERİN TARİHİ GELİŞİMİ.....  | 73 |
| 2.1. 1923-1950 Dönemi.....                      | 73 |
| 2.2. 1950-1980 Dönemi.....                      | 74 |
| 2.3. 1980 ve Sonrası Dönem.....                 | 78 |
| 2.4.Türkiye’de İç Göçlere Genel Bakış.....      | 87 |

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

|                                                                                                                                                |            |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>1. ULUSLARARASI GÖÇ VE İÇ GÖÇ'ÜN KARŞILAŞTIĞI NOKTALARDA OLUŞABİLECEK KENTSEL GERİLİMİN İNCELENMESİ: ŞANLIURFA VE GAZİANTEP ÖRNEĞİ.....</b> | <b>94</b>  |
| <b>2. ŞANLIURFA VE GAZİANTEP'TE İÇ VE DIŞ GÖÇ'ÜN TARİHSEL GELİŞİMİ.....</b>                                                                    | <b>103</b> |
| 2.1. Şanlıurfa'da Sosyal-Ekonomik Hayat ve Göç.....                                                                                            | 103        |
| 2.2. Gaziantep'te Sosyal-Ekonomik Hayat ve Göç.....                                                                                            | 111        |
| <b>3. ŞANLIURFA VE GAZİANTEP'TE İÇ GÖÇ VE DIŞ GÖÇ'ÜN MEKANSAL KARŞILAŞMASI: SAHA ARAŞTIRMASI</b>                                               |            |
| 3.1. Araştırmanın amacı ve Temel Sorunları.....                                                                                                | 115        |
| 3.2. Araştırmanın Modeli.....                                                                                                                  | 116        |
| 3.3. Çalışma Grubu.....                                                                                                                        | 116        |
| 3.4. Verilerin Toplanması.....                                                                                                                 | 116        |
| 3.5. Veri Çözümleme.....                                                                                                                       | 117        |
| 3.6. Geçerlik ve Güvenilirlik.....                                                                                                             | 117        |
| 3.7. Araştırmanın Sınırlılıkları.....                                                                                                          | 117        |
| 3.8. Araştırmada Elde Edilen Temel Bilgiler.....                                                                                               | 118        |
| 3.9. Gaziantep'te İç ve Dış Göç'ün Mekansal Karşılığı                                                                                          |            |
| 3.8.1. Göçmenlerin Genel Profili.....                                                                                                          | 118        |
| 3.8.2. Göçmenlerin Gaziantep'e Göç Etme Sebepleri.....                                                                                         | 120        |
| 3.8.3. İç Göçmenlerle Dış Göçmenlerin Sosyal İlişkileri.....                                                                                   | 120        |
| 3.8.4. Göçmenlerin Ekonomik Durumları ve Sektörel Karşılığalarının Toplumsal Yansımaları .....                                                 | 126        |
| 3.8.5. Göçmenlerin Kültürel Uyumları.....                                                                                                      | 131        |
| 3.8.6. Gaziantep'te İç ve Dış Göçmenlerin Uyum ve Gerilim noktaları...                                                                         | 134        |
| 3.9. Şanlıurfa'da İç ve Dış Göçmenlerin Mekansal Karşılığı                                                                                     |            |
| 3.9.1. Göçmenlerin Genel Profili.....                                                                                                          | 138        |



|                                                                                                  |            |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| 3.9.2. Göçmenlerin Şanlıurfa'ya Geliş Sebepleri.....                                             | 140        |
| 3.9.3.İç Göçmenlerle Dış göçmenlerin Sosyal İlişkileri.....                                      | 140        |
| 3.9.4. Göçmenlerin Ekonomik Durumları ve Sektörel Karşılaşmaların<br>Toplumsal Yansımaları ..... | 144        |
| 3.9.5. Göçmenlerin Kültürel Uyumları.....                                                        | 146        |
| 3.9.6. Şanlıurfa'da iç ve dış göçmenlerin uyum ve gerilim noktaları.....                         | 150        |
| 3.10. Gaziantep ve Şanlıurfa'nın Kentsel Karşılaşmalar Açısından Mekansal<br>Analizi.....        | 151        |
| 3.11. Olası Risk Faktörleri ve Bulgular.....                                                     | 156        |
| <b>SONUÇ.....</b>                                                                                | <b>159</b> |
| <b>KAYNAKÇA.....</b>                                                                             | <b>166</b> |
| <b>ÖZGEÇMİŞ.....</b>                                                                             | <b>180</b> |

## TABLÖLAR LİSTESİ

|                                                                                                                                         |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Tablo-1:</b> Modern ve Post-modern Bilim Anlayışı ve Göç.....                                                                        | 15  |
| <b>Tablo-2:</b> Yıllara Göre Türkiye’de Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı ve Uyruklara Göre Dağılımı.....                                | 53  |
| <b>Tablo-3:</b> Türkiye’de Bulunan Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyete Göre Sayıları.....                         | 57  |
| <b>Tablo-4:</b> 1975-2000 Yılları Arasında Kent Köy Arasındaki Göç’ün Çıkış ve Varış Yerine Göre Dağılımı.....                          | 79  |
| <b>Tablo-5:</b> 1927 ve 2012 Yılları Arasında Kent ve Kır Nüfusu ile Bu Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı ve Yıllık Nüfus Artışı..... | 88  |
| <b>Tablo-6:</b> 1927-2018 Yılları Arasında Şanlıurfa Nüfus Verileri ve Türkiye Nüfusundaki Oranı.....                                   | 105 |
| <b>Tablo-7:</b> Yıllara Göre Şanlıurfa’da Kayıtlı Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler.....                                           | 107 |
| <b>Tablo-8:</b> 2009-2018 Yılları Arasında Şanlıurfa’nın Aldığı ve Verdiği Göç Miktarları.....                                          | 108 |
| <b>Tablo-9:</b> Şanlıurfa İşgücü İstatistikleri.....                                                                                    | 109 |
| <b>Tablo-10:</b> 1965-1990 Arası Gaziantep İli Nüfus Sayım Sonuçları.....                                                               | 112 |
| <b>Tablo-11:</b> Gaziantep İli 2007-2018 Yılları arası Nüfus Verileri ve Nüfus Artış Hızı.....                                          | 113 |
| <b>Tablo-12:</b> Yıllara Göre Gaziantep’te Kayıtlı Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler.....                                          | 114 |
| <b>Tablo-13:</b> Gaziantep İli İş Gücü İstatistikleri.....                                                                              | 115 |
| <b>Tablo-14:</b> İç Göçmenlerin Doğum Yerlerine Göre Dağılımı.....                                                                      | 119 |
| <b>Tablo-15:</b> İç ve Dış göçmenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı.....                                                                     | 119 |
| <b>Tablo-16:</b> İç Göçmenlerin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı.....                                                                      | 119 |
| <b>Tablo-17:</b> İç Göçmenlerin Doğum Yerine Göre Dağılımı.....                                                                         | 139 |
| <b>Tablo-18:</b> İç ve Dış Göçmenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı.....                                                                     | 139 |
| <b>Tablo-19:</b> İç ve Dış Göçmenlerin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı.....                                                               | 139 |

## GRAFİKLER LİSTESİ

|                                                                                               |    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| <b>Grafik-1:</b> 2005-2019 Yılları Arasında İkamet İzni İle Ülkemizde Bulunan Yabancılar..... | 48 |
| <b>Grafik-2:</b> Türkiye’ye Göç Eden Suriyelilerin Yıllara Göre Artış Oranı.....              | 56 |



## KISALTMALAR LİSTESİ

|               |                                                     |
|---------------|-----------------------------------------------------|
| <b>BM</b>     | : Birleşmiş Milletler                               |
| <b>BMMYK</b>  | : Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği |
| <b>Çev.</b>   | : Çevirmen                                          |
| <b>der.</b>   | : Derleyen                                          |
| <b>ed.</b>    | : Editör                                            |
| <b>IOM</b>    | : Uluslararası Göç Örgütü                           |
| <b>HÜNEE</b>  | : Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü   |
| <b>OHAL</b>   | : Olağanüstü Hal                                    |
| <b>s.</b>     | : Sayfa                                             |
| <b>TESEV</b>  | : Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı          |
| <b>TGYONA</b> | : Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması   |
| <b>TÜİK</b>   | : Türkiye İstatistik Kurumu                         |
| <b>vd.</b>    | : Ve diğerleri                                      |
| <b>yy.</b>    | : Basım Yeri Yok                                    |

## GİRİŞ

Dünyadaki göç hareketlerinin, belki de nereye kadar götürülebileceği tartışmalı olan tarihi, yüzyıllardır insanların sosyal anlamda hareketliliklerine dair nitelikleri ve karakteristikleri farklılaşan, değişen, dönüşen, yenilenen ve bu anlamda çok dinamik bir sürece ait veriler sunmaktadır. Göç, en temelde insana ve dolayısıyla topluma ait bir eylemdir, bir harekettir, bir süreçtir. Toplumsal her harekette olduğu gibi karmaşık, çetrefilli ve zaman zaman anlaşılması güç tarafları vardır. Zaman'a, mekan'a, coğrafya'ya ve aynı zamanda göç eden grupların kültürel, ekonomik ya da sosyal yaşam pratiklerinin yansımalarına göre kendine has özellikler sergileyebilir. Bu nedenle toplumsal alanın pek çok boyutunu etkilemekte ve yapısal değişikliklere neden olmaktadır.

Kültürel değerlerin aktarımı, inançların yaşanma biçimi ve boyutu, toplumsal gelişme evreleri, ekonomik kalkınmışlık olgusu, bunların hepsi her bir göç deneyimini kendine has ve biricik kılan faktörleri oluşturmaktadır. Ve bu yüzden göç yalnızca grupların bir süreç içerisinde bir yerden başka bir yere akması değil, aynı zamanda bir coğrafya'ya ait kültürün, geleneğin, örf ve adetlerin, inançların ve hatta ideolojilerin bir yerden başka bir yere toplumlar aracılığıyla taşınmasıdır. Bu anlamda toplumsal grup göçün hem öznesi hem de nesnesi hem mekânsal anlamda taşınanı ve hem de aynı zamanda kültürel taşıyanıdır. Bu yanıylı ele alındığında göç'ün kendi iç dinamikleri açısından toplumsal boyutu ve daha içsel anlamda insani boyutu düşünüldüğünde, göç çalışmaları içinde bulunulan çağ'ın, problemleri açısından en önemli çalışmalardan biridir.

Bugün dünya üzerinde savaşlar, şiddet, yoksulluk gibi nedenlerle yurtlarından olmuş milyonlarca göçmen bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) 20 Haziran 2019'da yayınladığı raporda dünya genelinde çeşitli sebeplerle yurtlarını terk etmek zorunda kalmış 70,8 milyon göçmen olduğunu belirtmektedir. Alman tarihçi Karl Schölegel (akt. Gedik, 2010: 41)'in "*dünyayı 21. Yüzyılda daha çok bir göçebeler gezegeni olarak isimlendirebiliriz*" diyerek ifade

etmek istediği de tam olarak budur. Dünya artık öznelere ve süreçleri farklılık gösterse de gönüllü olarak evinden, vatanından ayrılanların ya da zorunlu olarak ayrılmak durumunda kalanların toplumsal olarak baş rolde olduğu bir çağdır. İster sömürgecilikle ilişkilendirilsin ister küreselleşme ile ya da sanayileşmeyle, gönüllü ya da zorunlu, göç, insanın yaşadığı en travmatik tecrübelerden biridir. Ve bu tecrübe etkisini yalnızca göçmenin kendisinde değil aynı zamanda göçmen olmayan, yerleşik olan ama bu süreçte göçmenlik olgusu ile yüz yüze gelmiş toplumlarda da derin etkiler bırakan bir süreçtir.

Ancak bir yerden bir yere hareket ile başlayan ve o yere vardıldıktan sonra toplumsal bütünleşme dönemini de kapsayan bu süreç, zaman içerisinde dünyanın hızlı değişimi karşısında nitelik anlamında pek çok değişime uğramıştır. Sömürgecilik döneminde yerlerinden edilen Afrikalıların göç tecrübesi ile bugün bir şans bulma umuduyla Akdeniz kıyılarında hayatını kaybeden, ya da sanayileşme döneminde işçi açığı nedeniyle göçe teşvik edilirken, bugün sınırı geçmesinler diye önlerine tel örgüler çekilen göçmenlerin şartlarının aynı olduğu elbette iddia edilemez. Nitekim bu göçler benzer sebeplere, benzer hikayelere sahip olsa da bugün dünyada göç ve göçmenlik algısı bambaşka boyutlara taşınmıştır. Bu çağ artık daha ne kadar yükselebileceği tahmin bile edilemeyen bir yabancı düşmanlığı çağıdır (Özer, 2015). Dolayısıyla dünya sahnesi artık göçmenler ve göçmen olmayanlar ya da göçmen gruplar ve diğer göçmen gruplar arasında gerçekleşen karşılaşmaların yarattığı gerilimin sürekli gündemde olduğu bir gerçekliği sergilemektedir.

Yabancı'nın sosyolojik kavramsallaştırmasını yapan George Simmel'in yabancı'sı işte bu gün'ün göçmenleridir. Simmel yabancı olanın kalıcılığı üzerinde vurgu yaparken aslında hareket potansiyelini de dikkate alır. Ona göre “ *...burada yabancı, terimin alışılmış anlamının dışında, yani bugün gelen ve yarın giden gezgin olarak değil, bugün gelen ve yarın kalan insan olarak, deyim yerindeyse, daha fazla ilerleyemediği halde ve gitme özgürlüğünden de tam olarak kurtulamamış potansiyel bir gezgin olarak değerlendirilecektir*” (Simmel, 2016: 27). Yani aslında yabancı olma durumu bir yerde kalıcı olmanın getirdiği bir hal olarak sonrasında potansiyel olarak yer değiştirme arzusunu da içermektedir. Bugünün göçmenleri de aslında gelen ve

kalıcı olmakla daha iyi fırsatlara erişmek arasında potansiyel bir eylemin taşıyıcısı olan gruplardır. Simmel (2009) yabancı olma halini gruba sonradan dahil olanın diğerleri tarafından betimlenmesi durumu olduğunu ifade ederken, onun aynı zamanda diğerleri ile olan ilişkisinin temel boyutlarını da belirler ve şöyle ifade eder:

*“Yani, insan yabancıyla sadece belli nitelikleri paylaşırken, organik bir bağı olan kişilerle ilişkisi tam da onları salt genel olandan ayıran özgül özelliklerin benzerliğine dayanır”.*

Yani aslında Simmel yabancı ve yabancı olmayan arasındaki ayrımı iki taraf arasındaki benzerlikler ya da ortak noktalar üzerinden kurmaktadır. Yabancıyı diğerlerinden ayıran en net ayrım aslında bugün de hala geçerli olan ortak geçmiş ve ortak değerler gibi genel, ya da daha basit olarak günlük hayatta toplumsal alana yansıyan benzer kültürel pratiklere sahip olmaktır. Peki Simmel’in benzerlikler üzerinden tanımladığı ve bu çalışmada da göçmenlerle özdeşleştirilen bu yabancılık olgusu, göçmenlerin benzerlik ve farklılık üzerinden kurulan ilişkilerinde kendini nasıl göstermektedir? Belki de bu çalışmada cevap verilmeye çalışılan en temel sorulardan biri de budur.

İçinde bulunduğumuz göç çağında modern devletlerin en büyük kaygısı artık göçmenlerdir. Savaşlar, çatışmalar, iklim değişiklikleri, kıtlık, açlık gibi nedenler her gün insanları evlerinden uzaklaştırmaya devam etmektedir. Fakat dün misafir olan göçmenler bugün artık daha çok yabancı, dolayısıyla istenmeyen, öteki ilan edilenlerdir. Toplumun dışında bırakılan, sosyal dışlanmaya ve kapatılmaya maruz kalan bu gruplar, devletlerin güvenlik kaygılarının toplumsal yansımalarını bu şekilde görmektedirler. Göçmenleri potansiyel suçlular gibi gören hükümetler, ayrılıkçı siyasi söylemlerle kitleleri göçmenlere karşı bir araya getirmektedir. Yabancı düşmanlığı, nefret suçları, ırkçı söylemler sürekli artmaktadır. Ve özellikle medya aracılığıyla ve zaman zaman medyanın bizzat kendi haber dilinin sorunlu olması nedeniyle daha da belirgin hale gelmektedir. Medyanın göçmenler hakkındaki negatif tavrı ve dili, göçmenlere karşı tutumun negatif olmasında önemli ölçüde pay sahibidir.

Hem uluslararası göç hem de iç göç tarihine bakıldığında kuruluş döneminden beri Türkiye Cumhuriyeti’de bir göç ülkesi olarak göç’ün toplumsal, ekonomik ve sosyal faktörlerinden etkilenen bir ülke olmuştur. Bu miras özellikle Kırım Savaşından itibaren başlayan ‘93 Harbinden sonra Osmanlı Devleti’nin karşı karşıya kaldığı büyük kitlesel akınlarla da yakından ilgilidir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş döneminde nüfusun önemli bir kısmı işte bu göçmenlerden oluşmaktaydı. Bu nedenle Türkiye aynı zamanda bir muhaceret ülkesidir. Türkiye bu anlamda dönem dönem değişen şekillerde göçle olan ilişkisini her daim korumuştur. Türkiye için bir göçmen ülkesi demek mümkündür. Kuruluş döneminde mübadeleler aracılığıyla yoğun göç alan Türkiye sonrasında kır-kent arasındaki göç tecrübesini, sanayileşme döneminde sanayinin oluşmaya başladığı kentlere doğru hareket eden göçmenlerin tecrübesini, 1990’lardan sonra zorunlu göç tecrübesini yaşamış bir ülke olarak yine aynı dönemlerde uluslararası anlamda göç veren bir ülke konumunda da olmuştur. Türkiye’nin göç tecrübesi iç göçlerin yanında aynı zamanda uluslararası göç hareketlerini de içermektedir. Başlangıçta daha çok hedef ülkelere giden göç rotaları üzerinde transit bir ülke konumunda olan Türkiye, özellikle son zamanlarda aldığı uluslararası göçlerle artık bir hedef ülke haline geldiğini göstermektedir. Yalnızca mülteci akınlarıyla değil Avrupa Birliği ülkelerinden de aldığı göçler Türkiye’nin uluslararası göç anlamında konumunun giderek değiştiğini göstermektedir. Göç’ün değişen nitelikleri, artan göç hızı ve pek çok alanda yaşanan gelişmeler, göçmenlerin Türkiye’yi artık bir hedef ülke olarak görmelerini sağlamıştır. Bu açıdan hem iç göçler hem de uluslararası göçler Türkiye’nin toplumsal yapısında çok önemli bir yer tutmaktadır.

Tarih boyunca pek çok göç akını ile karşı karşıya gelen Türkiye, 2011 yılından beri Suriye’de çıkan iç karışıklıklardan dolayı ülkelerini terk eden 5 milyondan fazla Suriyeli’nin yaklaşık 3.6 milyonuna bugün ev sahipliği yapmaktadır. Ve bu sayı ile beraber BMMYK tarafından 2018 sonunda açıklanan rapora göre dünya üzerinde en fazla mülteci oranına sahip ülkedir. Dolayısıyla böyle ciddi bir oranda göçmenin bulunduğu Türkiye’de göçmenlerin toplumsal alana olan etkileri de oldukça önemli bir hale gelmektedir. Nitekim göç en temelde bir karşılaşma durumudur ve bu anlamda



karşılaşmalar toplumsal alanda potansiyel gerilim ve uyum dinamiklerini içermektedir.

Bu çalışmanın temel hedefi Türkiye'nin hem iç göç hareketliliği hem de dış göç hareketliliği anlamında içinde bulunduğu durumun, bir hedef ülke haline gelmiş olmasından da yola çıkılarak, toplumu nasıl etkilediğini ve bundan sonraki sürecin içinde barındırdığı uyum ya da çatışma potansiyelinin değerlendirilmesidir. Bu anlamda çalışma alanı olarak göç ile ilgili literatürde üzerinde durulmamış bir alan olması bakımından Türkiye'deki iç göçmenlerle uluslararası göçmenlerin karşılaşmaları ele alınmıştır. Bu şekilde bir karşılaşma deneyimi, göçmenlerin karşılaşma sürecinde sahip oldukları dezavantajlılık durumunun her iki göçmen grup için de nasıl işlediğini ele almayı planlamaktadır. Nitekim göçmenlik zaten halihazırda dezavantajlı bir duruma atıfta bulunurken, bu durumda farklı bir göçmen grupla karşılaşmak bu süreci nasıl etkilemektedir sorusu bu açıdan önemlidir. Araştırma kapsamında ele alınan iç göçmenlerin ve uluslararası göçmenlerin en fazla karşılaşma potansiyeline sahip olduğu kentler arasından Gaziantep ve Şanlıurfa seçilmiştir. Bu iki kentin seçilmesindeki temel sebep, sınır komşusu olan, kültürel ve sosyal anlamda aynı bölge içerisinde bulunan bu iki kentteki göçmen gruplar arasında uyum ve çatışma davranışları bağlamında farklılıklar olduğu hipotezidir. Ekonomik olarak farklı sektörlerin egemen olduğu Gaziantep ve Şanlıurfa işsizlik açısından da farklı göstergelere sahip iki kenttir. Ancak buradaki karşılaşmalar Türkiye'deki diğer kentlerden daha fazla grup karşılaşması potansiyelini içermektedir. Çünkü özellikle 1990'lardan sonra zorunlu göçle Gaziantep ve Şanlıurfa'ya yerleşen göçmenler, her iki kentte de belli bölgelerde yoğunlaşmışlardır. Nitekim bu bölgeler aynı zamanda 2011'den beri kente gelen Suriyeli geçici koruma statüsündeki göçmenlerin de yerleştiği bölgeler olmuştur. Dolayısıyla aynı bölge iki defa farklı göçmen gruplarının hedefi olmuş ve yaklaşık 20 yıl arayla bu iki göçmen grup aynı mekanda karşı karşıya gelmişlerdir. Dolayısıyla bu karşılaşmanın kente yansımalarının göçmen ve göçmen olmayanlar arasında gerçekleşen karşılaşmalardan daha farklı bir yapıda olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu iki kentin seçilmesinde göçün kaynak ülkesi olan Suriye ile mekânsal ve dolayısıyla bir anlamda kültürel yakınlığın, karşılaşmanın temel dinamiklerini nasıl etkilediği saptanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla çalışma

kapsamında ele alınan iç göçmenlerin uluslararası göçmenler ile karşılaşma meselesi, literatürde çok tartışılmamış bir konu olması bakımından önem arz etmektedir.

Gaziantep ve Şanlıurfa kendi kentsel tecrübeleri açısından farklı iç dinamiklere sahip kentlerdir. Her iki kentin de kendi bağlamında oluşturduğu kent kültürü, hem göçmenlerin göçmen olmayanlarla, hem de araştırmanın öznelere olan iç ve dış göçmenlerin birbirleriyle olan ilişkilerini farklı şekillerde etkilemektedir. Ancak sorun bu farklılaşmayı sağlayan mekanizmaların neler olduğu ve nasıl işlediğidir.

Çalışmanın teorik açıdan desteklenmesinin önemine binaen literatür taraması yapılmış ve birinci bölümde uluslararası göçün tarihi ve bu açıdan Türkiye'nin de kuruluş döneminden itibaren konumu ve değişen rolü analiz edilmiştir. Teorik çalışmalar ve modeller incelenerek bu modellerin günümüzde ne ölçüde geçerliliklerini korudukları, göçün değişen nitelikleri ile uyumlu olup olmadıkları anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çözümlemeler özellikle çalışmayla ilgili olarak karşılaşmalar üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Burada benzer özellikler taşıdığı düşünülen Amerika'da yaşayan Afro-Amerikalılar ve Latinolar'ın karşılaşma deneyimlerine yer verilmiştir. Dünyada iç ve dış göç karşılaşmaları konusunda çok fazla çalışma olmaması, söz konusu saha araştırmasında ele alınan karşılaşmanın dünyada yaşanan benzer tecrübelerle karşılaştırılması konusunda bazı sınırlılıklar getirmiştir. Göçün anlaşılmasında göçmenlik algılarının değişimine ve bunun hükümetler ve toplumlar tarafından nasıl algılandığına odaklanılarak, uluslararası göçün bu açıdan geçirdiği dönüşümün göçmenlerle olan ilişkilerde ne derece önemli olduğu çözümlenmeye çalışılmıştır.

Yine teorik olarak temel oluşturması açısından ikinci bölümde öncelikle iç göçün temel dinamikleri incelenmiştir. Genel olarak iç göçün dünyadaki durumunun ne olduğu ve tarihsel süreçte hangi aşamalardan geçtiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Sonrasında ise Türkiye'de toplumsal dönüşümün, kent(l)ileşmenin, modernleşme hareketinin öncüsü olarak nitelendirilen iç göçlerin dönemler halinde incelemesi yapılmıştır. 1923'ten itibaren 1923-1950, 1950-1980 ve 1980 sonrası olarak üç bölümde ele alınan iç göçlerin Türkiye'de sosyal, kültürel ve ekonomik yansımaları

belirtilmeye çalışılmıştır. İç göçler özellikle Türkiye’de oldukça çalışılmış bir konudur ancak uyum meselesi genellikle uluslararası göçmenler bağlamında çalışılmış, iç göçmenlerin uyum süreçleri üzerinden çok fazla tartışma alanı açılmamıştır. Ancak iç göçmelerin de en az uluslararası göçmenler kadar benzer bir uyum ve bütünleşme sürecinden geçtiği düşünüldüğünde, bu süreç devam ederken bir de farklı bir göçmen grubunun gelişinin onları nasıl etkilediği ve etkileyebileceği önemli bir sorudur.

Bu ana fikirden yola çıkarak çalışmanın son bölümü ise saha araştırmasının incelenmesi ve bulguların ortaya konulması ile şekillenmektedir. Bu anlamda öncelikle Gaziantep ve Şanlıurfa kentlerinin toplumsal, kültürel ve ekonomik yapıları ortaya koyulmaya çalışılmış ve bu kentlerin kendi potansiyelleri ile ilişkisi bağlamında bu karşılaşmalarda elde edilen veriler çözümlenmiştir. Her iki kent için de görüşmeler ayrı başlıklar altında değerlendirilirken, son olarak göçmenlerin karşılaşması sonucunda iki kentte birbirlerinden farklılaşan ve birbirlerine benzeyen alanlar değerlendirilmiştir.

Çalışma ile ilgili verilerin yetersiz olması konusunda elbette bu çalışma da bir takım sıkıntılarla karşılaşmıştır. Nitel araştırma yönteminin seçilmesi ve derinlemesine çözümleme yapmak bu anlamda veri sağlamak için en elverişli yöntem olarak durmaktadır. Birebir derinlemesine görüşmeler pek çok noktada öngörülemeyen sıkıntılar çıkmasını da en az seviyeye indirdiği ve çalışmacıya daha fazla alan tanıdığı için tercih edilmiştir. Nitel araştırmalar aslında bir anlamda başlangıç noktası gibidirler ve arkalarında yeni soru işaretleri bırakarak araştırmacıyı yönlendirirler. Göç gibi dinamik bir süreci ele almak açısından bu çalışmanın nitel araştırma yöntemi kullanılarak hazırlanmasındaki amaçlardan biri de yeni sorular oluşmasına katkı sağlayacağını düşünülmesidir.

Bu çalışmanın iç göçmenlerin ve uluslararası göçmenlerin karşılaşmaları açısından akademide çok fazla incelenmeyen bir alana katkı sunması amaçlanmaktadır. İçinde bulunduğumuz çağda artık toplumsal yapıların göçmenler aracılığıyla nasıl dönüştüğü konusu bugün olduğu kadar -hatta daha da önem

kazanarak- ilerleyen süreçte de önemli bir tartışma konusu olarak yerini koruyacaktır. Göç bir arayıştır, bir umuttur, insanın kendine yeni bir şans bulma ihtiyacıdır. Ve dünyanın bu kadar hızlı hareket ettiği, savaşların, açlığın, şiddetin bu kadar görünür olduğu bir çağda umut, yaşama tutunmak istemenin, hayatta kalma ihtiyacının bir dışavurumu olarak hep var olacaktır...



# **BİRİNCİ BÖLÜM**

## **ULUSLARARASI GÖÇ HAREKETLERİNİN TARİHSEL DEĞİŞİMİ VE TÜRKİYE’NİN KONUMU**

### **1.Uluslararası Göç’ün Tarihsel Gelişimi**

Dünya üzerinde hangi coğrafyaya bakılırsa bakılsın, görünen o’dur ki göç hem bireysel olarak insanların özel hayatlarını hem de toplumsal anlamda sosyal hayatı değiştirme ve dönüştürme gücüne sahip hareketler arasında en üst sıralarda yer almaktadır. Tarihin bilinen ilk dönemlerinden bu yana insanlığın en çok etkilendiği sosyal hareketlerden biri olması sebebiyle de sürekli olarak bilimsel çalışmaların konusu ve nesnesi olmuştur. Tıpkı sosyolojik anlamda da Marx, Weber ve Durkheim’den beri (her ne kadar göç sosyolojisi olarak adlandırılmasa da) tartışıldığı gibi.

Yüzyıllar boyunca göç hareketleri incelenmiş ve hareketler belli kuramsal başlıklar altında sınıflandırılmışlardır. Her ne kadar bütün göç hareketleri bu sınıflandırmalar ışığında anlamlandırılmaya ve anlaşılmaya çalışılsa da aslında bilinen bir gerçek de şu ki: her göç hareketi kendisini başlatan geliştiren ve toplumsal etki anlamında devam ettiren sebepleri ve sonuçları anlamında eşsiz ve biriciktir. Hiçbir coğrafyanın, hiçbir grubun ve toplumun birbiri ile aynı olmadığı gerçeğinden de yola çıkarak, her göç deneyiminin de aynı olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Bu şekilde bakıldığında benzer sebeplerden başlamış olsa bile göç hareketlerinin aynı şekilde gelişeceğini ve benzer şekilde sonuçlanacağını, toplumlar üzerindeki etkilerinin aynı olacağını söylemek yalnızca eldeki malzemeyi kullanarak toplumsal gerçekliği inkar etmek olacaktır. Çünkü kümülatif bir toplamdan çok daha anlamlı bir olgu olarak toplumlar sosyal hayatta etki ve tepki anlamında birçok farklı unsurdan farklı ölçülerde etkilenmektedirler.

Göç deneyimini yaşayan toplumun hem anavatanın hem de göç ettiği toplumun içinde bulunduğu coğrafya, ekonomik imkanlar, kültürel yapı, toplumsal gelişmişlik

düzeyi ve hatta din gibi faktörler her bir deneyim için farklı gelişme ve sonuç ihtimalleri doğuracaktır. Dolayısıyla öncelikle göçü küresel bir olgu anlamında farklı boyutlarını göz önünde bulundurarak farklı bakış açılarıyla disiplinlerarası olarak ele almak gerekmektedir. Bu nedenle uluslararası göç çalışmaları pek çok disiplin tarafından şekillendirilen bir alan olarak toplumla ilgilenen her disiplinin de çalışma alanına girmektedir.

Uluslararası göç literatürüne bakıldığında literatürde kullanılan kavramların genel olarak sanayi devriminin izlerini taşıdığı görülmektedir. Dahası birçok kavramın da belli özel göç deneyimleri ile o durumun şartlarını açıklayabilmek için oluşturulduğu bilinmektedir. Dolayısıyla kavramların temel aldığı dönemler ve o dönemlerin sosyo-ekonomik şartları da literatür üzerindeki etkisini hissettirmektedir. Bu da bu kavramların çok dar bir kapsamda incelenmesi sorununu doğurmuş, yalnızca belirli ve dar kategoriler üzerinden meselenin anlaşılmasına çalışılması, göç gibi karmaşık boyutları olan bir olgunun anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Yalnızca göç tanımlarına bakarak bile kavramların ne kadar dar bir bakış açısını yansıttığını söylemek mümkündür. Literatüre bakıldığında göç kavramının kendisi genellikle bir yerden başka bir yere geçme, mekânsal hareketlilik ve yer değiştirme gibi okunabilir. Burada göç tanımlarına kısaca bakmak yararlı olacaktır. Literatüre bakıldığında en çok kullanılan tanımlar genellikle aynı duruma atıfta bulunmaktadır. Örneğin; Gordon Marshall (2003) bilinen ‘Sosyoloji Sözlüğü’ndeki göç tanımında ilk olarak şu ifadeleri kullanır;

*‘Göç (az veya çok) bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasal sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ya da toplumlara doğru kalıcı hareketini içerir’*

Ve şöyle devam eder;

*“Sosyolojik göç araştırmaları çeşit çeşittir ve genelde akrabalık, toplumsal ağlar ya da iktisadi gelişme gibi konulara yönelik incelemeler gibi daha büyük problemlerin parçasını oluşturur. Göç çözümlemelerinde itici*

*faktörler, çekici faktörlerden gelenekselleşmiş bir biçimde ayrılır. İtici faktörlerin (örneğin, göç edenin kökeninin bağlı olduğu bölgedeki yüksek işsizlik oranları) genellikle tutucu, güvenliği artırmaya yönelik bir göçe neden olduğu düşünülmektedir. Çekici faktörlerin ise (örneğin gidilen ülke veya bölgedeki iktisadi büyüme) risk aldırıcı ve geliri artırmaya yönelik bir göçü özendirdiği görülmektedir.” (Gordon, 2003)*

The Sage Dictionary of Sociology’de göç tanımı şu şekilde başlamaktadır;

*‘İnsanların bir ülkeden diğerine, kalma niyetiyle, hareketi...’*

(Bruce-Yearley, 2006: 197).

The Cambridge Dictionary of Sociology ise göçü şöyle tanımlıyor;

*‘Daimi ikametgahta, genellikle bir yıl veya daha uzun süren bir değişim olarak göç, siyasi bir sınırı geçen coğrafi bir hareketi içerir.’*  
(Turner, 2006: 405)

Literatürde en fazla atıf yapılan tanımlardan olan bu tanımlar genellikle daha önce belirtildiği üzere göçü bir yerden bir yere, iç göç veya dış göç olmasına göre siyasi bir sınır aşımı ile, yapılan bir yer değiştirme durumu olarak ifade etmektedir. Ancak disiplinler arası bir çalışmanın nesnesi olarak göç elbette yalnızca bir yer değiştirme eylemi değildir. Çok farklı boyutları olan dolayısıyla farklı disiplinler tarafından farklı boyutları ile incelenen bir olgudur. Sosyologlar daha ziyade göçün toplumsal sonuçlarına odaklanırken ekonomistler ekonomik temelli açıklamalara yoğunlaşmışlardır. Ve dahası coğrafya açısından da ana vatan ve gidilen yerin konumu arasındaki ilişki temel alınabilmektedir. Dolayısıyla daha önce belirtildiği üzere disiplinlerarası bir çalışma alanının genişliği ile kavramın kendisine ait yapılan tanımlamaları da he m geçmişten bugüne hem de farklı disiplinlerin kendi teorik temelleri ile şekillenmektedir. Bu anlamda temel olarak iç ve dış göç şeklinde iki kategoriye ayrılan göç, daha özelde “ilkel”, “zoraki”, “yönlendirilmiş” “serbest”, “kitlesel” gibi pek çok alt başlık altında da incelenmektedir.

Göçün farklılaşan boyutlarını içeren pek çok teori de 1885'te Ravenstein'in bu konudaki ilk çalışması olarak görülen ve kendisinin Kraliyet İstatistik Topluluğuna sunduğu 'Göç Kanunları'na kadar geri götürülmektedir. Ravenstein'in göçe dair 7 temel kanun (Mesafe, göç basamakları, yayılma ve emme süreci, göç zincirleri, doğrudan göç, kır-kent yerleşimcileri farkı, kadın-erkek farkı) oluşturduğu bu çalışma kendisinden sonra yapılan çalışmalara da öncülük etmiş ve bir temel hazırlamıştır (Adıgüzel, 2016: 23).

Ravenstein elverişli ya da elverişsiz koşulların insanları aslında öngörülebilir olan rotalara doğru ittiğini ya da çektiğini düşünerek aslında bunun da göç çalışmalarının temel sayılabilecek bir özelliği olduğunu vurguluyordu (O'Reilly, 2015). Bu, Ravenstein'in göç ve mesafe arasında kurduğu ilişkinin temel varsayımıdır. Ayrıca onun "göç basamakları" olarak ifade ettiği ve sürekli bir sirkülasyona vurgu yaptığı şekliyle, göç arkasında açtığı alanın diğerleri tarafından sürekli doldurulduğunu ve bu şekilde bir dalga oluştuğunu ifade etmektedir. Burada ifade edilen "yayılma ve emme" ilişkisi göç veren yer ile göçün rotasının çevrildiği mekanlar arasında geçen ilişkiyi belirtmektedir. Merkeze doğru yayılan gruplar, özellikle istihdam ihtiyacı olan alanlar tarafından emilmektedir. Bu genel olarak Sanayileşme döneminde sanayi merkezlerine doğru ilerleyen göç pratiğinde görülmektedir. Ancak Ravenstein'in bu kanunu artık bu göçmen çağında karşılığını bulamamaktadır. Yalnızca gelişmekte olan ülkeler açısından düşünüldüğünde bir karşılığı olabilecek bu durum, gelişmiş ülkelerde tam tersi bir şekilde gerçekleşmekte, büyük göçmen grupları ve kitlesel akınlar karşısında istihdam alanları yetersiz kalmaktadır. Bir "göç zinciri" göç alan mekanda belli bir süre sonra "göç verme" hareketinin başlayacağını belirtmektedir. Ancak "göç dalgaları" her durumda gelenlerin yerini dolduracak yeni göçmen hareketleri üretmeye devam edecek ve üst üste gelme durumu ortadan kalkmayacağı için istihdam alanlarının yetersizliği durumu da devam edecektir.

Aslında Ravenstein kendi dönemi bağlamında ele alındığında genel geçer kanunlar ortaya koymuştur. Nitekim bugün değişen ve dönüşen göç ve göçmen profili



dikkate alındığında bu kanunların var olan durumları açıklamada temel alınabilecek yeterlilikte olmadığı görülmektedir.

Göç çalışmalarının en temel iki kavramını ortaya koyan Everett Lee'nin itme-çekme modeli ise 1966 yılında geliştirilmiştir. Literatürde neredeyse en çok kullanılan kavramlar olarak itici ve çekici faktörleri ortaya koyan Lee'nin bu kavramsallaştırması genel olarak göç sosyolojisi çalışmaları için de temel niteliktedir. “Ekonomik fırsatların yetersizliği”, “siyasi baskılar”, “yaşam standartlarının düşük olması” ve nüfusun fazlalığı gibi sebepler göçün itici faktörlerini oluştururken, “gidilen ülkenin ekonomik anlamda sunduğu fırsatlar”, “işgücü talebi”, “siyasi anlamda özgür bir ortam” gibi sebepler de göçün çekici faktörlerini oluşturmaktadır (Sert, 2012: 31). Bu modelin temel aldığı ekonomik faktör genel olarak göçmenlerin neden göç ettiğini açıklamada kullanılmaktadır. Göçmenler için neden sonuç ilişkisinin temelinde istihdam gibi sebepler yatmaktadır. Basit itme çekme ikiliğinin çağdaş kullanımlarında diğer faktörler de kabul edilse de, ekonomik faktörlere yapılan vurgu hala devam etmektedir. Bu neden sonuç ilişkisine yapılan vurgu aslında göçmenlerin gittikleri ülkeleri neden birer çekim merkezi olarak gördükleri konusunda temel veriler sağlamaktadır. Ancak “zorunlu göç” gibi neden olan faktörlerin rıza dışında gerçekleştiği durumlarda göçmenler için gidilen ülkenin “çekim merkezi” olma özelliği de ortadan kalkmaktadır. Bugün dünyada pek çok zorunlu göçe maruz kalmış insan, ya sınır komşularına ya da yakın sayılabilecek yerlere göç etmek zorunda kalıyorlar. Burada tercihin, göçmenin istek ve arzusundan ziyade günün şartlarına, göçmenin ekonomik ve sosyal durumuna göre değiştiği, pek çok durumda göçmenlerin aslında gitmek istedikleri yere de ulaşamadıkları söylenebilir.

Sosyolojik bu teoriler dışında genellikle emek göçüne odaklanan ekonomik temelli teoriler (“Klasik ve neo klasik ekonomik teoriler, ikili iş gücü piyasası teorisi ve işgücü göçünün yeni ekonomisi teorisi”) ve göçün mesafe ile uzamsal ilişkisini açıklayan coğrafi temelli teoriler (“Göç çekim teorisi, hareketlilik geçiş teorisi” gibi) teoriler de göçü farklı açılardan ele almıştır. Klasik ekonomik teoriler görünüşte göçü bireysel bir tecrübe olarak kurarak, insanı iş imkanlarının ve ücretlerin daha fazla olduğu evrensel pazarlarda bir arz ve talep ilişkisinin de içine yerleştirmektedir.

Burada insanların kendi seçimleri doğrultusunda ilerledikçe ekonomik olarak dengelerini sağladığı gibi bir fikri ortaya çıkarmaktadır. Aslında itme çekme faktörlerine dayalı modeller devletlerin işçi alımındaki rolünü de içeren birçok başka etkene bakar. Bu faktörler göçün verili faktörleriymiş gibi düşünülse de aslında göçmenin kendisinden başka pek çok dinamik bu süreçte etkilidir. Yasal süreçler, hükümetlerin göçmenlerle ilgili tutumu, toplumsal kabul süreçleri ve birçok değişken göç'ün yönünün farklı hedeflere çevrilmesini gerektirebilir.

Neredeyse 1970'lerden beri uluslararası anlamda göç teorilerinde bir birleştirme çabasının varlığı da mevcuttur. Göç'ün yalnızca tek bir faktör üzerinden açıklanamayacağını gören araştırmacılar daha kapsayıcı ve dolayısıyla daha açıklayıcı yeni teoriler ortaya koymaktadır. Göçün etkileri hakkındaki çağdaş tahminlerin, elbette geçmişteki yetersiz ve dolayısıyla yanlış anlaşılması yüzünden, ortaya koyduğu sonuçların yanlışlanabilir olma ihtimali bugün artık çok açıktır (J. Lucassen, L. Lucassen ve Manning, 2010: 3). Mevcut göç küresel anlamda bundan yüzyıl öncesine göre elbette çeşitlilik kazanmıştır ancak ölçeklere bakıldığında bu çeşitliliğe karşın kullanılan ölçeklerin pek de farklılaştığını söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla bir ihtiyaç söz konusudur. Bu şekilde uluslararası göç çalışmalarında yeni, daha kapsayıcı ve açıklayıcı bir dönemin başladığını söylemek de mümkündür. En azından klasik teorilerden daha açıklayıcı teorilerin ortaya çıkışı da umut vericidir. Bunlardan biri de göç sistemleri teorisidir.

*“Bu teoriye göre bir göç sistemi, birbirlerine insan akımları veya ters akımlarıyla ve malların ve sermayenin yoğun değişimine bağlı iki ya da daha fazla yerden (genellikle, bir ülke veya bir ülke grubu olabilen temel bir göç alan bölge ve bu bölgeyle bağlantılı belli bir takım göç veren ülkeler) oluşur”* (Sert, 2012: 42).

Yani burada karşılıklı bir akış söz konusudur. Dolayısıyla aynı zamanda bu iki yer arasındaki muhtemel bağlantıları da göz önüne alır. Bugün dünyadaki tüm göç tecrübelerinin daha doğru okunabilmesi adına tüm faktörlerin bir arada ve her bir göç

deneyiminin kendine özgü bir açıklama sunabilmesi için bütünleştirici eğilimin önde gelen örneklerinden biridir.

Modern teoriler ve daha çağdaş ya da postmodern teoriler arasında göçün incelenmesi açısından elbette bir takım farklılıklar oluşması zaruridir. Nitekim elbette incelenen alanın sürekli değişken bir karakterinin olması, toplumsal hareketlerin çeşitlenmesi, toplumsal grupların daha alt kümeler halinde hareket ediyor oluşu ve pratikte var olan göç deneyimlerinin kuramsal çerçevenin dışına çıkması teorik açıdan da göç çalışmalarının bakış açısını değiştirmiştir. H. Erbaş bu modern ve postmodern anlayışlar bağlamında göç çalışmalarındaki değişiklikleri çok net bir biçimde ifade etmektedir.

**Tablo1:** “Modern ve Postmodern Bilim Anlayışı ve Göç”

| <i>Modernizm/Pozitivizm</i>                                                                                       | <i>Postmodernizm</i>                                                                                                                    |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <i>Göç ve göçmenlik olmuş bitmiş ve dolayısıyla da her yönüyle kolayca kavranabilir ampirik bir gerçekliktir.</i> | <i>Göç ve göçmenlik olmuş bitmiş ve dolayısıyla kolay kavranabilir ampirik bir gerçeklik değil devam etmekte olan bir oluş halidir.</i> |
| <i>Göç sürekli olarak benzer biçimde ve aynı nedenlerle olmaktadır.</i>                                           | <i>Göç farklı biçimlerde olmakta ve farklı nedenlere dayanmaktadır.</i>                                                                 |
| <i>Göçün nedenleri saptanabilir çeşitliliktedir.</i>                                                              | <i>Göçün nedenleri çok çeşitli olduğundan saptanamaz karmaşıklıktadır.</i>                                                              |
| <i>Göç eden gruplar homojen ve göç biçimleri benzerdir.</i>                                                       | <i>Göç eden gruplar heterojen ve göç biçimleri çok çeşitlidir.</i>                                                                      |
| <i>Belirli bir tarihsel anda gözlenebilecek farklılıklar geçicidir.</i>                                           | <i>Yapılması gereken asıl şey, göçle ilgili farklılıkların saptanmasıdır.</i>                                                           |
| <i>Farklılıklar değil benzerlikler asıl olarak öne çıkartılması ve vurgulanmalıdır.</i>                           | <i>Farklılıkların önce çıkarılması ve vurgulanması gerekmektedir.</i>                                                                   |

|                                                                   |                                                                                                        |
|-------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <i>Göç tek bir teori ile açıklanabilir/ teorileştirilebilir.</i>  | <i>Göç konusunda teorileştirme yapılamaz, sadece incelenen örnek özelinde açıklamalar yapılabilir.</i> |
| <i>Sonuçta makro düzeyde genel geçer önermeler oluşturabilir.</i> | <i>Sonuçta genel geçer değil, ancak o duruma özgü değerlendirmeler yapılabilir.</i>                    |

Kaynak: Erbaş, 2019, s.141.

Uluslararası göç tarihine bakıldığında da en başından beri dönem dönem büyük göç dalgalarının dünya siyasetini, ekonomisini ve kültürünü nasıl etkilediğini görmek mümkündür. Göç aslında bir nevi bir mekanın, bir topluluğun ya da çok daha özelde bir topluluğun kendini ifade ediş biçimidir. Dünyanın neresine bakılırsa bakılsın göç’ün etkilerini görmek ve dahası hissetmek mümkündür. “Afrikalı tekne mültecileri”, Akdeniz kıyılarına vuran cesetler, yabancı uyruklu dadılar, ABD sınırlarını zorlayan Meksikalılar... Bütün bu örnekleri ve daha fazlasını görmeden toplumsal meseleleri konuşabilmenin de pek imkanı yoktur. Elbette dünya tarihinin önemli olayları bütün bunları tetikleyen faktörler olarak gösterilebilir. Örneğin Sovyetler Birliği’nin dağılışı, Irak ve Sudan savaşları, Arap Baharı ve devamında Suriye’de çıkan ve dünyayı bütünüyle etkileyen iç karışıklık. Yanı sıra sanayi devrimi, endüstriyel gelişmeler ve elbette küreselleşmenin her geçen gün kapsama alanını genişletmesi...

Dünya tarihi bir anlamda göçler tarihidir. Milyonlarca yıl önce Afrika’da başlayan göçlerden, bir çağı kapatıp yeni bir çağ başlatan göçlere ve kavimler göçüne kadar geri giden bir göç tarihi ortadadır. Fakat daha yakın dönemden itibaren, 18. ve 19. Yüzyıla bakıldığında muhtemelen en baskın göç olayı Afrikalı ‘kölelerin’ zorla göç ettirilmesi idi (Koser, 2007: 2). Yaklaşık 12 milyon insanın Batı Afrika’dan Yeni Dünyaya göç ettirildiği bu dalga belki de göç tarihinin ilk büyük dalgası sayılabilir. Köleliğin bitmesinden sonra da çok büyük miktarlarda Hindistanlı, Çinli ve Japon işçi Avrupa’daki plantasyonlarda çalışmak üzere buralara doğru hareket etti. Avrupa’nın genişleme hareketi de aslında tam anlamıyla bir göç hareketidir.

*“Ticari anlamda büyük güçler olan Britanya, Hollanda, İspanya ve Fransa da yalnızca işçilerin değil yurtdışındaki vatandaşlarının (bir anlamda geri çağırma olarak adlandırılabilir) şekilde) yerleşimini destekledi”*  
(Koser, 2007: 3).

Bu dalgalar büyük ölçüde genişleme hareketi ile bağlantılı göç hareketleri idiler. Bir dönem ulusların genişleme ve yayılma politikasının sonucu olarak görülmektedirler. Ve 19. Yy.ın sonlarında artık kölelik karşıtı hareketler yükselmeye başlayınca bu anlamdaki göç dalgaları da azalmaya başlamıştır.

Endüstriyel bir güç olarak Amerika Birleşik Devletleri’nin yükselişi de büyük ölçüde göç dalgalarıyla açıklanabilir niteliktedir. Amerika kıtasının keşfi dünya üzerinde tahmin edilenden çok daha fazla etkiye sahip oldu. Bu “yeni dünya” Avrupalı devletler için tam anlamıyla bir göç rotası haline geldi. Kuzey, Güney ve Doğu Avrupa’nın durağan ekonomik sürecinden ve bir anlamda baskıcı siyasetinden kaçan milyonlarca işçi 1850’lerden başlayarak 1930’daki Büyük Buhran dönemine kadar Amerika’ya göç etmeye devam etti. Hala daha Amerika sınırlarını zorlayan Meksikalılarla nasıl baş edeceğini bulmaya çalışıyor. Kıtalar arası göç anlamında dünya tarihinin en büyük göçü sayılabilecek bu göç deneyimi, göçün küresel ölçekte dünyayı nasıl etkilediğinin en açık örneklerinden biridir.

Bunların yanısıra 2. Dünya Şavaşı’ndan sonra özellikle Avrupa başta olmak üzere Kuzey Amerika ve Avustralya’da savaşın etkilerini yaşayan ekonomik süreci canlandırmak için ciddi bir işgücü açığının sonucu olarak milyonlarca işçi bu ülkelere göç etmeye başlamıştır. Tam da bu dönemde Türkiye’den de özellikle Almanya’ya yoğun bir göç söz konusu olmuş ve dolayısıyla Türk toplumunu da etkileyecek bir sürecin başlangıcı diyebileceğimiz bir tecrübe yaşanmıştır. Almanya’daki Türk işçiler-gurbetçiler hem ekonomik hem de sosyal ve kültürel anlamda zor dönemlerden geçmiş, hem kendileri hem gittikleri toplum hem de geride kalanlar bu süreçte göçün sosyal ekonomik ve kültürel hayata etkilerini gözler önüne sermişlerdir. Bilinen ve bizzat tanık olunan bir olgu olarak aslında bu göç tecrübesi, bu tecrübeyi yaşamış bir toplum olarak Türkiye’de göçün sebep ve sonuçlarının neler olabileceğine dair en iyi

örneklerden biridir. Zaten konumu itibarı ile en elverişli göç yollarının uğrak (ve artık hedef) noktalarından biri olan Türkiye yüzyıllar boyunca da göç tecrübesini yaşayan, bunun yansımalarını içinde barındıran bir ülke olmuştur. Ve 2011’den beri de büyük Suriye göçüne ev sahipliği yapan bu topraklar da göçün etkileri, değişim ve dönüşüm hareketi devam etmektedir.

Bütün bu göç hareketleri ve çok daha fazlası dünyayı şekillendirirken bu yeni dünya da yeni göçlere sahne olmaya devam etmektedir. Küresel ölçekte göç hiç bitmez. Dünya hala sürekli akışın yaşandığı büyük bir sahne. O halde göçü anlayabilmek, açıklayabilmek ve yönetebilmek artık çok daha fazla öneme sahip. İnsanları durdurmaya çalışmak yerine bir arada nasıl yaşanabilir sorusuna cevap aramak, ama bu cevabı ararken başka açılardan bakmaya çalışmak gerekli.

Çok yakın sayılabilecek bir zamana kadar bütün göç hareketleri hepsi aslında bilinen iki temel faktörle açıklanıyordu; itici faktörler ve çekici faktörler. Aslında hala bir anlamda çağdaş bakış açısı bunu öngörüyor. Ancak bu faktörlerin oluşturulmasındaki hakim bakış açısı da genellikle göç olgusunu yer değiştirme eylemi olarak görmek üzerinden şekilleniyor (Gordon, 1992). Göçle ilgili olarak elbette “fizik yasaları gibi net ve kesin kural ve kaideler oluşturmak” söz konusu olamayacağından (Sinha ve Ataullah, 1987: 23) evrensel anlamda genel geçer bir bakışa sahip olmak da pek mümkün görünmüyor. Bu durumda her göç deneyiminin tek ve biricik olma özelliğini yeniden hatırlatmakta da fayda vardır. Makro teoriler yerelde ne olup bittiğini ifade etmekte yetersiz kalmaktadır. Bölgesel farklılıklar göçü genel teorilerle açıklamaya çalışanlar için anlamsız sonuçlar vermektedir. Örneğin Portes (1989) itme çekme modelinin daha gelişmiş ülkelere olan göçü açıklamada bir anlamda yeterli sayılabilecekken, neden aynı yoksulluğa sahip diğer ülkelerden aynı bölgelere bir göç hareketi olmadığına dair yeterli bir veri sağlayamadığını belirtmektedir.

Elbette tek başına yeterli olmamakla birlikte mekânsal değişiklik göçün barındırdığı en temel unsurdur. Özellikle uluslararası göç anlamında bir sınırın geçilmesi demek aslında hem mekânsal hem de kültürel olarak başka bir alana geçiş demek. Yalnızca fiziksel bir yer değiştirme eyleminden çok daha fazlasını içeriyor.

fazladır. Çünkü göç uluslararası anlamda sınırlarla ilişkili bir eylemdir. uzun mesafe kat edebilme şansının eskiye göre modernleşme ve küreselleşme etkisiyle kolaylaşması insanların bir yerden daha uzak mesafedeki başkalarına geçişini de kolaylaştırmıştır. Özellikle 1970'lerden sonra göç giderek hızlanmış, küreselleşme hareketi ile de birebir ilişkili hale gelmiştir. Bu yüksek hızdaki hareketlilik yalnızca insanların bireysel arzularının ve isteklerinin değil aynı zamanda çağın bir ihtiyacı olarak görüldüğü ölçüde anlaşılabilir hale gelecektir.

Dünyanın son yüz yılda, son elli yılda, hatta son on yılda bile değişmediğini iddia etmek mümkün müdür? Dolayısıyla dünya değişirken göçün niteliğini de değiştirdi. “Ürününü sırtında taşıyan seyyar satıcı yerini seyahat eden satıcıya bırakır ve posta yoluyla sipariş alan mağazanın kataloğu artık, Yankee seyyar satıcının hiç değilse bile nadiren nüfuz ettiği çok uzak alanlara ulaşır” (Park, 2016). Göç edilen ülkeler, varış noktaları, sosyal, ekonomik ve kültürel çeşitlilik de artış gösterdi. Bu var olan kültürel çeşitliliğin sayıca artması demek değildir, ancak var olan kültürel çeşitliliğin görünür olmak anlamında artmasını ifade etmektedir. Geçmişin hiç bilinmeyen kültürleri artık bugün dünyada farklı yerlere yayılabilecek dolaşım potansiyeline sahip. Göçün etkileri de hem anavatanında hem de göç edilen ülkede daha fazla hissedilir ve çeşitlilik gösteren bir hal aldı. Bu da göçün etkilerinin gidilen toplumda daha geniş bir alanda hissedilmesi anlamına geliyor. Ve dahası değişen göç hareketi dünyayı yeniden şekillendirmeye başladı.

Bu nedenle bakıldığında küreselleşme ve modernleşme hareketi tüm taşları yerinden oynattığı gibi dünyaya göç eliyle de yeni bir şekil vermeye devam etti. Carl Bücher (2017), her gezginlik döneminin yeni bir kültürel ilerlemeye yol açtığını belirtirken aslında bilgi dahil pek çok şeyin yayılmasının da bu hareketlere bağlı olduğunu ifade etmektedir. Bugün bahsedilen anlamda göç elbette birdenbire ortaya çıkmadı. Bu durum aslında son yarım yüzyıldır dünyayı küçülten ve ekonomik olarak daha gelişmiş ağlar yaratan her şeyle çok yakından bağlantılıdır. Ve küreselleşmenin birbirine bağladığı bilgi de dahil pek çok şey artık insanların hareketi ile de birbirine bağlanıyor. Mekanlar arası ilişkiyi düzenleyen şey artık mesafeden çok daha fazla bileşeni içeriyor. Dünyanın neredeyse her yerinde artış gösteren bu hareketlilik aslında sermayenin ve teknolojik gelişmelerin artan hareketliliğinin bir anlamda zorunlu olarak peşinden gitmektedir (Kümbetoğlu, 2003: 275). Dünya çapında küresel fırsat arayışı yalnızca büyük şirketlerin veya onların yöneticiler için değil aynı zamanda vasıfsız işçiler için de cazip bir alternatif haline geldi.

Castells (2013) küreselleşmeyi ifade ederken onun ekonomik, kültürel, sosyal pek çok ögenin, bilginin ve dahası emeğin sınırların ötesine geçerek serbest dolaşıma imkan verdiğini ve daha da önemlisi artık tüm bunların sınır ötesi mekanlardan da kontrol edilebildiğini belirtmektedir. Bu açıdan bakıldığında insanın hareketi küreselleşmeyi hızlandıran bir hareket olarak görüldüğü gibi aynı zamanda küreselleşmenin serbest dolaşımına imkan verdiği gelişmeler grupları oldukları yerlerden merkezlere doğru ilerlemeye de teşvik etmiştir. Dolayısıyla göç ve küreselleşme arasında karşılıklı etki-tepki doğuracak bir sebep sonuç ilişkisinin varlığı mevcuttur. Burada belki de en temel faktör küreselleşmenin ekonomi ile yakından ilgili olmasıdır. Çünkü ekonomik gelişme, istihdam alanlarının varlığı grupları öncelikle kırdan kente sonrasında ise merkezden başka bir merkeze çeken faktörlerin en etkili olanıdır.

Küreselleşmenin dolaşım imkanını arttırdığı bu yeni dönem, hakkında tartışıldığı üzere ister coğrafi keşiflerle ya da ister teknolojik gelişmelerle başlatılsın en nihayetinde içinde bulunulan çağda toplumsal hareketliliğin daha önce hiç olmadığı kadar artmasında önemli bir yere sahiptir. Toplumlar artık hiç olmadıkları kadar çok



kültürlü hale gelmişlerdir. Robertson (1999)'ın belirttiği üzere artık dünya küresel ölçekli bir köy haline gelmiştir. Dünyanın herhangi yerinde meydana gelen bir değişiklik dünyanın başka bir yerini kolayca etkileyebilir. Nitekim bu baş döndürücü hız göçün hızını da etkilerken, dolaşımına imkan sağladığı kültürel, dini ve toplumsal değerler daha önce var olmadıkları toplumlarda kendilerine yer edinerek, toplumsal değişim ve dönüşüme etki edebilirler. Belki en basit anlamda toplumların yemek kültürlerine etkisine bakıldığında bile göçmenler toplumsal değerleri etkileme konusunda ciddi bir potansiyele sahiptirler. Ya da sanayileşme sonrası kır'dan kente göç'ün gecekondulaşma gibi yeni bir yerleşim formu oluşturması göçmenlerin mekana ve dolayısıyla topluma olan etkileri açısından iyi bir örnek olarak görülebilir. Ya da Amerika'da göçmenler tarafından oluşturulmuş Çin mahallesi, Latin mahallesi ya da Türk mahallesi gibi bir arada yaşama formlarında kültürel özelliklerin mekana yansması ve bunun da toplumu etkileme biçimi örnek olarak gösterilebilir. Burada göç eden yalnızca insanlar değil, fikirler, kültürler, gelenekler ve hatta inanç'lardır.

Artık küresel göç hareketlerinin tüm dünyayı nasıl etkilediği çok açık biçimde görülüyor. Daha önce de belirtildiği üzere göç bir anlamda sınırları aşmak demektir. Sermaye ve emek piyasalarının küreselleşmesi ve üretimin artık uluslararası bir hale gelmesi, insanların mevcut bölge ve vatandaşlık kavramlarının ötesine geçme ve kitlesel göç yoluyla ulusötesi alanlar oluşturma gerekliliğini ortaya çıkardı ve böylelikle ulus devlet kavramı ve ulusal egemenlik fikri için birtakım zorluklar doğurmaya başladı (Massey ve Taylor, 2004: 374). Modern dönemin 'ulus devlet' anlayışı göçü kendisine bir anlamda tehdit, bir meydan okuma gibi görüyor. Sınırlarının ihlali, düzeninin bozulması gibi endişelerle hükümetler kapılarını kapatmaya ve sürekli olarak güvenlik tedbirlerini daha sıkılaştırmaya devam ediyorlar. Bu anlamda devletlerin mülteci ve sığınmacılara yönelik uyguladığı tedbirler - ki bunlar çoğu durumda kısıtlayıcı, nefret içerebilen ve baskıcı tedbirler oluyor- olası bir güvenlik problemi karşısında, ya da bir terör eylemi karşısında çok daha katı yasalara ve politikalara dönüşebiliyor. Ve bu da genellikle özenle oluşturulmuş bir korku politikası eşliğinde yapılıyor. 11 Eylül'den sonra Amerika Birleşik Devletleri'nde göçmenlere yönelik tavrın altında yatan temel sebebin bu olmadığını iddia etmek mümkün müdür? Ve devletler bu konuda belki de trajikomik olarak hiçbir konuda

yapmadıkları kadar ulus ötesi iş birliği yatırımları yapıyorlar, fakat aynı devletler sermayenin, teknolojik gelişmelerin dolaşımı söz konusu olduğunda kapıları sonuna kadar açıyor (Sassenn, 1996).

Aslında işte tam da bu akış o insan hareketliliğini de beraberinde getirecek bir çekim oluşturuyor. Bu noktadan sonra artık esas olarak dolaşan insan değil, ürünün kendisi haline geliyor. Ancak elbette bu durum daha fazla insani hareketi de tetikliyor. Fakat, Sassen'in (1996) de vurguladığı gibi göçmenler ve mülteciler insan haklarının korunması ile devlet egemenliğinin korunması arasındaki gerilimi de gün yüzüne çıkartıyor. Bir tarafta insani yükümlülükler ortaya çıkarken, diğer tarafta sınırı koruma yetkisinin de kendisinde olmasıyla ilgili olarak güvenliği sağlama ve otoriteyi sürdürme isteği. Ve aslında küreselleşmenin hareket etme eylemini özgürleştirdiği düşünülürken, bilinen sınırları yok etmiyor, küreselleşme sadece var olan sınırları yeniden biçimlendiriyor, farklı şekillerde belirginleştiriyor, bir anlamda tekrar tekrar inşa ediyor. Hem sınırları hem de toplumsal yapıların kendisini...

Bugün yüksek gelirli diye adlandırılabilen ülkeler göçmenlerin toplam nüfus içinde toplamda binde 2.7 gibi çok düşük bir oranına ev sahipliği yapmaktadır. Fakat tüm göç tarihine bakıldığında göçün (tedbirlerle azaltılabilse de) tamamen engellenmesi zor görünüyor. O halde yapılması gereken şey de göçü engellemeye yönelik çalışmalardan ziyade süreci daha iyi yönetmek adına çalışmalar yapılması ihtiyacının artık anlaşılması gerektiğidir. Bunun için sabit, değişmez çözüm önerilerinin yerine toplumun bu konudaki ihtiyaçlarına çare olabilecek, sürekli yenilenen ve koşulların gerektirdiği biçimde değiştirilebilen yönetim araçları oluşturmak gerekmektedir. Fakat maalesef bugün devletin göçü sınırlandırmadaki rolünü azalttığı düşünülen uluslararası anlaşmalara ve sözleşmelere rağmen yine pek çok hükümet yalnızca kapılarını kapatmaya çalışmakla sorunu çözebileceğini düşünerek uzun vadede daha büyük sorunlara yol açabilecek bastırma ve engelleme yolunu seçmektedirler. Bu da şimdilik en yoksul ülkelerin dünyadaki tüm mültecilerin üçte birine ev sahipliği yaparak 'göçün yükünü çekmeye' devam etmesine sebep olmaktadır. Bunun uzun vadede neye dönüşeceği ise cevap bekleyen sorulardan belki de en çok üzerine düşünülmesi gereken mesele olarak ortada durmaktadır.

Sosyal hareketliliğin çok hızlı biçimde artarak devam ettiği böyle bir dönemde artık herkes aynı anda her yerde olabilme potansiyeline sahip bireyler haline geldi. Dolayısıyla vatan kavramı, ulus kavramı, millet kavramı da kişilerin zihninde başka boyutlara taşındı. Ulus devlet anlayışının tek vatan, tek devlet anlayışı da gittikçe çözülüyor. İnsanlar artık vatan olarak birden fazla toprağa aidiyet hissedebiliyor, farklı ülkelerin vatandaşı olarak daha fazla sayıda ülkeyi kendi ülkesi gibi görebiliyorlar (Tuna ve Özbek, 2012: 3-4). Bu minvalde ulus devlet odaklı bir bakış açısı bu kadar dinamik bir süreci ele almak konusunda elbette zorluklar çıkaracaktır.

Hükümetlerin göçü engellemeye ya da en azından azaltmaya yönelik güvenlik önlemleri artsa da, kolay kat edilebilen mesafeler ve yeni umutları olan insanlar zorunlu veya gönüllü olarak, kimi zaman bir savaşın ortasından canını kurtarmak için kimi zaman bir afetten kaçarak ya da tamamen yeni fırsatların yarattığı çekime karşı koyamayarak bu mesafeyi aşmak için her yolu denemektedirler. Her ne kadar göçle ilgili sosyolojik teorilerin kendisine kadar geri götürülebildiği Stouffer 1940 yılında ortaya koyduğu “müdahil fırsatlar” kavramı ile göç ve mesafe arasındaki ilişkiyi reddetse de, gelineen noktada mesafenin kat edilebilmesinin kolaylaşması ile, eylemin de doğru orantılı olarak arttığı görülmektedir. Stouffer “müdahil fırsatlar kavramı”nı ortaya koyduğunda temel olarak insanların bir rotayı tercih etmelerinin altında yatan temel nedenin mesafe değil oradaki fırsatların çokluğu ile ilişkili olduğunu söylüyordu (Stouffer, 1940). Benzer mesafelerdeki rotalar arasında seçim şansı olduğunda elbette insanlar var olan fırsatların mevcut varlığına bakarak bir seçim yapma şansı bulduğunda bunu söylemek mümkün olabilir. Ancak mesafenin göçle ilişkisini görmezden gelmek de, özellikle de o dönem için, hareketin doğru olarak anlaşılması açısından bir sıkıntı yaratabilir. Ve bir başka boyut olarak ‘elbette’ ekonomik fırsatlar her zaman insanlara yeni yerlere gitme cesaretini vermede ciddi bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Ve yine politik baskı veya şiddet de modernleşme ile beraber özellikle kitlesel göçlerde bir artışı beraberinde getirdi. Burada elbette hiç var olmayan bir politik baskı veya şiddetten değil modernleşme ile beraber kullanımı artan silahların etkisinden söz edilmektedir. Modern silahların artık daha kolay ulaşılabilir hale gelmesi ve kullanımı kitlesel göç anlamında da artış sağlamıştır. Dünyanın farklı

yerlerinde ortaya çıkan savaşlardan, katliamlardan kaçan milyonlarca insan özellikle son dönemlerde neredeyse her gün güvenli saydıkları farklı yerlere g etmektedirler.

Bu anlamda güç bir yanıyla da farklı biçimlerde ortaya çıkan gerilimlerim hem sebebi hem de sonucu ve aynı zamanda yalnızca bir sebep ve sonuç olmanın ötesinde toplumsal dönüşümün önemli bir parçasıdır (Castles ve Miller, 2008: 5). Bir sonuç olarak güç bu çatışmalardan kaçan bir topluluğun mecburen gösterdiği tepki, istemsizce verdiği cevaptır. Ve aynı zamanda başlayabilecek yeni bir çatışmaya zemin hazırlayabileceği ölçüde bu çatışmanın nedenidir. Ve bu yanıyla da göçü bir toplumun asli bileşenlerinden ayırmak mümkün değildir. İnsanlar özellikle farklı toplumlara göç edip farklı kültürel, ekonomik, dini ortamlarda yaşamaya başladıklarında bu sürecin elbette taraflar arası çatışmaya, gerilime müsait olduğu çok açıktır. Sürecin iyi okunması ve gerekli düzenlemelerin zamanında ve eksiksiz yapılması süreci yumuşatmaya yardımcı olsa da çatışma ihtimali bu şartlarda varlığını korumaya devam ediyor görünmektedir. Burada gn toplumsal dönüşümdeki kaçınılmaz bir yeri olduğu gerçeğinin göz önünde tutulması ve çalışmaların bu minvalde uzun vadeli dönemleri kapsayacak şekilde yapılması zorunluluğu doğmaktadır.

Özellikle 1990’lardan sonra dünya g tarihi açısından gerçekten çok trajik olaylara tanık oldu. Yalnızca 2011 ile 2015 arasındaki 4 yılda Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) yetkisinde mülteci sayısında yüzde 55’lik bir artış görülmüştür (Ghosh, 2018: 2) Avrupa Birliği İstatistik Ofisi’nin verilerine göre Avrupa Birliği ye ülkelerinde 2014 yılında sığınmacı sayısı ilk kez 562.000’e 2015 yılında ise çok daha fazla artarak 1.26 milyona yükseldi. Ve Orta Doğu Bölgesinde 2006 ve 2016 yılları arasında yer değiştirmek zorunda kalan insan sayısı 2 kattan fazla bir artış göstererek 25 milyondan 52 milyona çıktı. 2018 yılı itibarı ile ise dünya genelinde zorla evinden edilenlerin sayısı 70.2 milyon gibi ciddi bir rakama ulaştı (BMMYK, Küresel Eğilimler Raporu, 2018). Bu da dünyada her gün yaklaşık 37.000 kişinin evini terk ettiği anlamına geliyor.

Bunlarla beraber özellikle 1980’lerden itibaren artan düzensiz g ve yasadışı göçmen mevzusu hala belirsizliğini korumaktadır. Net bir veri olmamakla birlikte

yasadışı göçün de sürekli artış gösterdiğini düşündürecek pek çok neden var. Ve göçmenlere karşı var olan negatif tavır özellikle yasadışı göçmenler için çok daha net ve kesindir, çünkü onların varlığı aslında bir anlamda devletler açısından bir nevi egemenliğin aşınması anlamı taşımaktadır (Sassen, 1996). Dünyada her anlamda iyiye ya da kötüye doğru değişen koşullar insanları sürekli daha iyi fırsatlara doğru harekete geçmeye teşvik ediyor ve muhtemelen kısa ve orta vadede de bu hareket devam edecektir. Bu kaçınılmaz bir süreç olarak tanıklık edilen bir olgudur. Castles ve Miller’ın da belirttiği gibi;

*“Göç çağının kalıcı olacağını ummak için birkaç neden mevcuttur: Kuzey ve Güney arasında artan eşitsizlik muhtemelen artan sayıda insanı daha iyi yaşam şartlarına ulaşmak adına göç etmeye zorlayacaktır; siyasal, ekolojik, demografik sıkıntılar bir çok insanı kendi ülkeleri dışında mülteci olmaya zorlayacaktır; farklı bölgelerde artmakta olan etnik ve siyasal çatışmalar gelecekte kitlesel kaçışları da beraberinde getirecektir; ve hükümetlerin niyeti bu olsun ya da olmasın, yeni ticaret bölgelerinin yaratılması emek hareketlerine neden olacaktır. Yeryüzündeki bütün devletler, ya göç alan ve ya göç veren ya da her ikisini birden yaşayan ülkeler olarak uluslararası göçten artan bir biçimde etkilenecektir.” (Castles ve Miller, 2008: 8-9)*

Castles ve Miller bu satırları yazdıktan sonra üzerinden 26 yıl geçti. Bugün Castles ve Miller’ın ve benzer şekilde birçok göç çalışmacının öngördüğü şekilde devam eden süreç tam da beklenildiği gibi bir sonucu hatta belki de daha fazlasını ortaya koyuyor.

Uluslararası Göç örgütü yayınladığı bir raporda 1965 ve 2000 yılları arasında dünyadaki göçmen sayısının 2 katına çıktığını belirtmiştir (IOM, 2000). Burada toplamda 75 milyondan 150 milyona çıkan bir sayıdan bahsediliyor. Şimdi son rakamlara bakıldığında ise Birleşmiş Milletler 2017 sonunda bu sayının 258 milyona çıktığını belirtiyor (BM, International Migration Report 2017). Bu da şu an pek çok ülkenin sahip olduğu nüfusun çok üzerinde bir rakam. Yani Massey ve Douglas’ın da

ifade ettiği üzere bu rakamla dünya üzerindeki 6. Büyük lke, bir ‘göçmen ülkesi’ kurulabilir, ki bu da Japonya’dan, Pakistan’dan ve hatta Rusya Federasyonun’dan daha kalabalık bir ülke anlamına geliyor (Massey ve Taylor, 2004: 1). 1990’ların başından itibaren zaten uluslararası g 60’larda ya da 70’lerde olduğu gibi ilk dalga ya da ikinci dalga işçi göçü ile ilişkilendirilmekten epey uzak. Artık uluslararası g daha çok “mülteci krizi” kavramıyla eş anlamlı gibi görünmektedir. Yalnızca bu kavramın kendisi bile artık göçmenlerin nasıl algılandığı hakkında çok önemli bilgiler veriyor.

Daha önce belirtilen itici ve çekici faktörler meselesinin neden tek başına göçü açıklamada yeterli olamayacağı sorusunun cevabı da aslında bir anlamda burada yatıyor. İtici ve çekici faktörler tek başına insanların göç etmesi için yeterli sebep oluşturamayabilirler. şöyle ki aile bağları, sosyal ve ekonomik şartlar, koşulların uygunsuz olması, ya da mesafe kat etmenin güçlüğü gibi temel engeller her ne kadar itici ve çekici faktörler olsa da insanların hareket etmesine engel teşkil edebilirler. İşte modernleşme ve küreselleşme aslında insanlara bu anlamda ihtiyaç duydukları imkanları ve dahası cesareti sağlamış görünmektedir. Artık dünya Ravenstein’in 1885’te ‘G Kanunları’nı yazdığı dünya olmaktan epey uzak. Bir anlamda Castles ve Miller’in da belirttiği gibi küreselleşmenin bu boyutu hali hazırda bir “g ağı”nı başlatmış ve sürdürüyor görünmekte (Castles ve Miller, 2008). Ayrıca gn kendisi değişir ve gelişirken gn karakteriştiği de farklılaşıyor. Bu da doğal olarak bir takım kanun ya da kuralların değişimini, bazılarının tamamen geçersiz hale gelmesini de beraberinde getiriyor.

Göçmenler artık bireysel girişimlerden ziyade daha toplu hareket etme eğiliminde. Aslında bu bir döngü. Başlangıçta karşılaşılan toplu gler özellikle sanayi devrimi sonrasında daha bireysel teşebbüslere doğru evrilse de bugün gelinen nokta göçlerin tekrar toplumsal bir hareket olarak algılanması gerektiğini göstermektedir. Nitekim dünyanın her yeri yeni kitlesel göç hareketleri ile karşı karşıya... Göçmenlerin ortak hareket etmeleri artık neredeyse her göçmen grubun kendine ait bir diasporik oluşum içinde olduğunu da göstermektedir. Ancak daha önceleri yalnızca Yahudi diasporasının varlığı belirgindi. Bu diasporik oluşumlar da aslında artık gn

ve göçmen toplulukların hareketlerinin ne kadar siyasallaştırılabileceğini göstermektedir. Göç belki de hiç olmadığı kadar siyasetle iç içe hale gelmiştir.

## **2.Uluslararası Göç'ün Mekânsal Karşılaşmalar Üzerinden Farklı Bir Okuması**

### **2.1.İç göç ve dış göçün karşılaşması ve kültürel uyum**

Uluslararası göç daha önce de belirtildiği üzere bir çok farklı dinamiği etkileyen bir unsurdur. Hem göç veren toplumun hem de göç alan toplumun bu süreçten etkilenmeden çıkması mümkün değildir. Dolayısıyla aslında göç göç edenler için cesur bir girişim ve diğer tarafta göç alan ülkeler için bir endişe kaynağıdır. Bir arada yaşam pratiğinin zorlayıcı olması (bir ihtimal) endişesi, ekonomik sorumluluklar, kültürel anlamda uyum problemleri gibi pek çok etken göçe maruz kalan toplum açısından soru işaretleri oluşturur. Bu konuda yapılan pek çok çalışma ev sahipleri ile göçmenler ya da başka bir deyişle yerliler ile yabancılar arasındaki ilişkinin boyutlarını anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Hem yeni gelenler hem de ev sahibi olanlar arasında özellikle başlangıçta var olan çetrefilli ilişkinin gidişatı farklı örneklerde farklı sonuçlar gösterse de, başlangıçta her ilişki karmaşıktır ve anlaşılmaya ihtiyaç duyar. Özellikle ötekinin bilinmezliği, yabancı oluşu, bizden olmayışı durumu tarafların birbirlerine karşı önyargılarının da tetiklenmesiyle karşılıklı bir mekan mücadelesine dönüşebilir.

Ancak literatürde uyum meselesinde görülen o ki üzerinde pek de düşünülmeyen bir nokta mevcut. Genellikle yerliler ve yabancılar üzerinden yapılan bu ikiliğin görünmeyen bir tarafı da mevcut. Göç mekânsal anlamda bir karşılaşma alanı yaratır ve bu alan söz konusu karşıtlığın tarafları olan iki grup tarafından paylaşılmaya çalışılır. Ancak taraflar her durumda iki kutuplu olmayabilir. Bunun anlamı, aslında bir nevi bu çalışmanın da konusu olan meseledir. Uluslararası göç kişilerin ya da grupların bir ülke sınırını geçerek başka bir ülkeye hareketidir. Ve göçmenler için karşılaştıkları kişiler ve gruplar genellikle yerliler olarak adlandırılır. Fakat burada karşılaşılan grubun oraya daha önceden başka bir ülkeden gelmiş diğer

yabancı gruplar ve tam da bu çalışmanın konusu olan ülke içinde yer değiştirmiş iç göçmenler olması durumu tarafların karşılaşma pratiklerini nasıl etkiler? Özellikle iki farklı yabancı göçmen grubunun karşılaşması literatürde yer edinebilmişken, yerli göçmenlerle yabancı göçmenlerin karşılaşma pratikleri ile ilgili çalışmalar oldukça sınırlı hatta oldukça azdır.

Dünya çapında farklı göçmen grupların karşılaşması üzerine yapılmış çalışmalar da bu karşılaşmaların bilinen anlamda yerli ve yabancının karşılaşmasından farklı olabileceğini ve dolayısıyla farklı faktörlerle ele alınması gerektiğini ortaya koyuyor. Amerika’da ana kara üzerinde yaşayan topluluklara bakıldığında aslında ülkenin toptan bir karşılaşma alanı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zaten göçlerle kurulmuş bir ülke olarak da bu durumun yaşandığı en iyi örneklerden biridir. Fakat yine her göç tecrübesinin biricikliği üzerinden yola çıkarak her karşılaşma eyleminin de karşılaşan grupların kendi dinamikleri açısından farklı süreçler yaşadığı ortadadır. Örneğin Amerika’da göç süreci o kadar karmaşık bir hal almıştır ki, 50 yıl önce uluslararası göçmen statüsündeki gruplar bugün yeni gelenlere karşı iç göçmenler gibi görülebilir. Çünkü içeride de yer değiştirme hareketi sürekli bir akış halindedir. Özellikle farklı kültürlere sahip grupların belli bir zaman içerisinde yaşadığı toplumlarda gerilim ve farklılaşma riskinin daha karmaşık bir hal aldığı ortadadır (Castles ve Miller, 2008). Burada kaç kuşak o ülkede yaşadığı, vatandaşlık alıp almadığı gibi faktörler de karşılaşma sürecini etkilemektedir. Uyum süreci bütün bu dinamikler ele alınarak incelendiğinde her durum için farklı bir tablo ile karşılaşmak da göçün bir deneyim olarak biricikliği ile uyumludur.

Amerika Birleşik Devletlerindeki en büyük göçmen gruplardan biri hatta ilk sıradaki Meksikalılar Amerikan nüfus verilerine göre yabancı doğum yerine sahip göçmen grupları arasında yüzde 25’lik bir payla 2017 yılı itibariyle 11.269.000 kişi ile ciddi bir orana sahip. Toplam göçmen sayısının aynı yıl için 44.5 milyon olduğu düşünüldüğünde ne denli ciddi bir oran olduğu da görülmektedir. Coğrafi anlamda ilk olarak Kaliforniya’ya yerleşen Meksikalıların yanı sıra benzer bir deneyimle yine aynı bölgede ciddi bir Çin’li nüfusu mevcut. Yine 2017 verilerine göre yaklaşık 2.5 milyonluk göçmen nüfusun yüzde 31’i Kaliforniya’da yaşamaktadır. Bu bölge Little



Tokya Bölgesi, Korea Town bölgesi, China Town Bölgesi ve Hispanik bölgesi olarak aslında ciddi bir karşılaşma alanına da dönmüş durumdadır. Benzer tecrübelerden geçen bu gruplar kültürel anlamda birbirinden oldukça farklı bir yapıya sahiptirler. Fakat birbirleriyle özellikle evlilik yoluyla kurulmuş bağlantıları da var. Her ne kadar ilk kuşak göçmenler birbirleri ile uyum konusunda sıkıntılar yaşamış olsa da yeni nesil aslında bu iki kültürün bir 'ortak kültür' bağlamında birbirine daha fazla yakın olmasına sıcak bakmaktadır. Çünkü arzu ettikleri anlamda bir 'Amerikan Rüyası'nı gerçekleştirmenin tek yolu da Amerikan kültürü paydasında buluşmak olabilir.

Aslına bakılırsa Amerikada'ki hangi göçmen gruplarının iç göçmen hangilerinin yabancı göçmen statüsünde sayılacağı konusunda da ciddi bir karmaşa vardır. Yabancı bir ülkede doğmuş olan göçmenlerle ikinci ve üçüncü kuşak Amerikan vatandaşlığına sahip orada doğmuş ancak aslen ataları göçmen olan toplulukların hangi gruba dahil edileceği konusunda da pek bir fikir birliği yoktur. Ancak etnik olarak Amerikan olmayan fakat vatandaşlık sahibi 2., 3. Ve sonrasındaki kuşağa mensup olanların hareketleri için artık iç göç demek tercih edilmektedir. Amerika'da iç göç oranları da aslında kıta içerisinde de sürekli bir hareket olduğunu göstermektedir. Amerikan resmi göç verilerine göre her yıl nüfusun yüzde 1.5'i 4 farklı bölge arasında (Kuzey, Güney, Doğu, Batı) yer değiştiriyor. Yine her yıl nüfusun 1.3'ü aynı bölge içindeki farklı bir eyalete geçerken, yüzde 3'ü aynı eyalet içinde farklı bir il'e (*county*), yaklaşık yüzde 6'sı da aynı idari bölge içerisinde farklı bir yere geçiyor. Dolayısıyla hem sürekli dış göç alan bir ülke olarak hem de sürekli akışın yaşandığı bir iş dinamiğe sahip olarak sürekli gruplar arası karşılaşma sahnelerine de ev sahipliği yapıyor.

Aslında her ne kadar Amerika bir karşılaşmalar ülkesi olsa da yine de bazı göç hareketleri diğerlerinden farklılaşması açısından örnek olarak gösterilmelidir. Mesela Afro-Amerikalılar ve Latin kökenli göçmenler arasındaki ilişki de burada karşılaşma pratiği açısından anlamlı sonuçlar içermektedir. Afro Amerikan ya da siyah Amerikalı kavramı aslında kökenleri kısmi de olsa Sahraaltı Afrika'ya kadar uzanan Amerikalılar için kullanılıyor. Yüzyıllardır Amerika'da yaşayan Afro-Amerikalılar geçmişten bugüne sürekli olarak görünürlüklerini artırmak ve fırsat eşitliği yakalamak için verdikleri mücadele ile biliniyorlar. Göçmen olarak tanımlamak oldukça sıkıntılı olsa

da Amerika'daki en büyük etnik azınlığı da Afrika kökenli Amerikalılar oluşturmaktadır. Ancak belli bölgelerde (Alabama, Mississippi, Georgia, South Carolina, North Carolina gibi) yoğunlaştıkları için sonradan gelenler de genel olarak ülke içinde kendilerinden önce gelenlerin yerleştikleri bölgelere doğru hareket etmekte ve buralara yerleşmektedirler. Bu aslında biraz da mecburen yapılan bir yer değiştirme hareketi gibi de okunabilir. Çünkü siyahiler genel olarak her ne kadar eskiye nazaran daha iyi şartlara sahip olsalar da yine de bu şartların iyiliği meselesi oldukça tartışmalıdır. Siyah beyaz ayrımının dünyada hala popüler bir ayrımcılık alanı yaratıyor olması bu grupları bir arada yaşama ve birbirlerine destek olma konusunda mecbur bırakıyor görünmektedir. Peter Stalker aslında bu durumu çok iyi özetler: *“Kazananların ve kaybedenlerin dünyasında, kaybedenler ortadan kaybolmaz fakat gidecek başka bir yer ararlar.”* (akt. Dedeoğlu ve Gökmen, 2011)

Latino olarak tanımlanan grup ise Latin Amerika sınırları içinde doğup Amerika'da yaşayan kişiler için kullanılıyor. Örneğin buna Brezilyalılar da dahil. Özellikle son yıllarda Latin kökenli göçmen sayısında ciddi bir artış bulunmaktadır. Amerikan nüfus verileri Los Angeles'ta Latin kökenli göçmenlerin oranının yüzde 40'ı geçtiğini belirtmektedir. Öyle bir yükseliş ki Samuel Huntington Katoliklikle bağdaştırılan bu Latin Amerika kültürünün daha ziyade Protestanlıkla özdeşleşen Amerikan kimliğini tehdit ettiğini düşünmektedir (Huntington, 2005). Fakat buna karşılık Huntington'ı çok kültürlüğün olumsuz taraflarını ortaya koyarak bu panik durumunu teşvik etmekle eleştirenler de mevcuttur. Bugün Amerika'da özellikle kamu kurumlarında ve benzeri yerlerde İngilizce broşürlerin yanında İspanyolcalarının da basılması aslında bunun ciddi bir nüfus artışından ve dolayısıyla ortaya çıkan bir ihtiyaçtan kaynaklandığını göstermektedir. Bugün özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin güney bölümlerinde Afrikalı Amerikalılar ve son zamanlarda artmaya devam Latin kökenli göçmenler kümes hayvanları işleme ve paketlenme hatlarında, şantiyelerde ve bunun gibi nispeten daha düşük eğitimin yeterli olduğu pek çok iş kolunda birlikte çalışmak durumundalar. Genellikle bu iki grup arasındaki ilişki de bir çatışma alanı olarak resmediliyor.

Aslında mesele bir zamanlar Afrika kökenli Amerikalıların egemen olduğu bölgelerde ve iş alanlarında Latin kökenli göçmenler artış göstermeye başlayınca ortaya çıkmıştır. Bu durum özellikle mevcut iş alanlarını iki grup arasında bir karşılaşma ve rekabet alanına çevirmiştir. Amerikada'ki kentsel alanların 20. Yy'ın ortalarından beri düşük vasıflı işçilere fazla iş olanağı sunmadığı görülmektedir. Ekonomistler kalkınmanın yararlarının aslında her kesime uygulanabilir olduğunu öngörseler de, sanayi toplumundan sanayi sonrası topluma geçiş ile ilgili hızlı değişiklikler, iş gücünün hizmet sektörüne aktarımı, gelişmiş ülkelerde de ciddi bir işsizlik oranına sebep oldu ve güvencesi olmayan düşük ücretli işlerde bir artış yaşandı (Carmon, 1996). Dolayısıyla Amerikan Rüyası bir anlamda Amerikan kabusuna dönüşmeye başlıyor gibi görünebilir. Bu da grupların sahip oldukları iş imkanlarını yeni gelen gruplarla paylaşmak durumunda kaldıklarında gruplar arası gerilim riskini barındırmaktadır. Hali hazırda oraya daha önceden yerleşmiş gruplar ki bu durumda Afrika kökenli Amerikalılar artan Latin kökenli göçmen popülasyonu karşısında böyle bir tutum sergileme potansiyeline sahip gibi gösterilmektedir.

Bu tür karşılaşmalarda her iki grubun da birbiriyle olan mücadelesinin yanında diğer aktörler ile olan mücadelelerinin, kültürel dokularının, yaşam pratiklerinin, dini inançlarının ve konuştukları dilin aralarındaki ilişkiyi belirlemede etkisi çok büyüktür. Yani bu durumda aslında sosyal olarak her iki taraf için de birden fazla “öteki” mevcuttur. Öteki ile ilişki ise her zaman çetrefillidir, en azından başlangıçta. Kültürel olarak farklı olma ve dolayısıyla yaşam pratiklerinin çatışması hali karşı karşıya gelen grupları birbirlerine yabancı olarak bir arada fakat karşı karşıya konumlandırmaktadır. Bilinmeyenin yabancılığı öteki hakkındaki olumsuz düşünceleri beslemektedir. “*Her toplumsal grup diğer gruplar hakkında kendine bir temsil edinir, stereotipleri besler*” (Schnapper, 2005: 13). Dolayısıyla gruplar karşılarındaki yabancılar için bir nevi öz savunma sistemi ile duvar oluşturmaya eğilimlidir. Burada her iki tarafın da birbirine yabancılığı ilk kuşakta daha fazla iken ilerleyen kuşaklar daha ortak bir kültür altında birleşmeye başlarlar. Bireyler bulundukları toplumla karşılıklı ve zorlu bir uyum sürecinden geçerken hem kendilerini hem de diğerlerini değiştirerek aslında yeni bir kültürel doku da meydana getirirler. Farklı kültürlerin harmanlanmasıyla ortaya çıkan yeni bir kültür.

Almanya'daki Türk vatandaşlarının durumuna bakıldığında bu kültürel harmanlanma olgusunu daha net bir biçimde anlamak mümkündür.

Aslında bugün Amerika'da yaşayan bahsi edilen Latin kökenli göçmenlerle Afrika kökenli Amerikalılar da belli oranlarda ortak bir kültür oluşturmaya başlamış görünmektedirler. Buna ister Amerikan kültürü densin ya da başka bir isimle zikredilsin, yine de bu ortak kültür her iki kültürden de parçalar taşıyan fakat eskisinden farklılıklar gösteren bir olgudur. Yani kendi mahallelerine bakıldığında Latin kültürünün izlerini taşıyan ve o şekilde yaşayan karşılaşma mekanlarında Afrika kökenli Amerikalılarla benzer bir pratiği sürdürmektedir. Birlikte yaşamının en temel koşulu olan uyum, toplulukların karşılıklı fedakârlık ve özverilerine dayanan aşılması belki zor ama imkansız olmayan bir süreçtir. Burada çatışmadan ziyade dayanışma faktörünün ön plana çıkarılması sürecin zorluklarını aşmada önemli bir rol oynayacaktır. Hem Latin kökenli göçmenler hem de Afrikalı Amerikalılar'ın başlangıçta geliri paylaşma konusunda yaşayacakları rekabet ortamı her iki tarafın da kazanması adına dayanışma ile şekillendirilebilir.

Burada düşük vasıflı işçiler ile vasıfsız işçiler arasındaki yarış, tam da Amerikan ekonomisinin “Zero-Sum Game” (sıfır toplamli oyun) yapısıyla özdeşir görünmektedir. Bu ifade aynı anda her iki tarafın da kazanamadığı, bir kazananın olması için diğlerinin kaybetmesi gereken bir sistemi ifade eder. Bu da aslında istihdam olan yerde doğal olarak bir rekabetin varlığını ifade eder. Göçe ilişkin ekonomik rekabet tartışmasının literatürde daha ziyade ulusal anlamda ele alınması bu konuda özel, belirli göçmen karşılaşma mekanlarındaki farklı süreçleri gözden kaçırabilir görünmektedir. Her bir bölgenin kendi iş gücü piyasasının özellikleri genelde bu çalışmalarda özel olarak hesaba katılmamaktadır. Ancak göç farklı endüstrileri hatta farklı şehirlerdeki aynı tipte endüstrileri bile farklı şekillerde etkileyen karmaşık bir süreçtir. Dolayısıyla yaygın “işlerimizi elimizden alıyorlar” şikayetinin göçün ulusal etkileri ile kıyaslandığında abartılı bir söylem olduğu düşünülse de ulusal ve yerel iş gücü piyasaları arasındaki farklar burada tabloyu daha net görebilmek adına önem kazanmaktadır. Ulusal işgücü piyasasında ölçülen sonuçlar ile yerelde bireysel tecrübeler her durumda birbirini tutmayabilir. Burada göçmenlerin farklı yeterlilikleri

(örneğin geldikleri ülkenin dilini konuşup konuşamadıkları gibi) bile bireysel anlamda süreci etkilemekte bu da uyumu kolaylaştıran ya da zorlaştıran bir etki yaratmaktadır.

Peki her durumda karşılaşan gruplar arası ekonomik faktörler taraflardan biri kazanırken diğerinin kaybetmesi anlamına gelmek durumunda mıdır? Örneğin George Borjas gibi ekonomistler, yeni gelen göçmenlerin Afrikalı Amerikalı işçilerin ücretlerini ve istihdam olanaklarını olumsuz yönde etkilediğini savunmaktadır (Borjas and Katz, 2005). Ancak David Card gibi ekonomistler ise zaman içindeki ücretlerin ulusal düzeydeki durumuna bakarak göçmenlerin yerel fırsatlara zarar verdiğini öngörmek için yeterli kanıt olmadığını savunmaktadırlar. Card düşük vasıflı işçilerin göçmen olarak geldikleri işgücü piyasasına talepte artışı arttırdığını kabul ederek, yine de buradaki ücretlere ve istihdam oranlarına bakarak vasıfsız göçmenlerin yarattığı bu talep karşısında yerel, hali hazırda orada olan işçilerin buna karşı duyarsız olduğunu tespit etmektedir (Card, 2005). Literatürde bu konuda yapılan çalışmaların çoğu göçmenlerin hali hazırdaki işçilerin ücretleri ve olanakları üzerindeki etkisinin önemsiz ya da bazı durumlarda olumlu olduğu sonucuna varırken, daha az sayıdaki çalışma göçmenlerin özellikle daha vasıfsız, eğitim düzeyi daha düşük işçiler için olumsuz etkisi olduğunu varsaymaktadır. Bu varsayım ise örnek verilen Afrikalı Amerikalıların, yani bütün nüfus içerisindeki temsiline göre orantısız bir paya sahip olan grubun-azınlık olanın, ekonomik yükü nüfusun geri kalanından daha fazla taşıyor olması sonucuna işaret ediyor (Borjas ve Katz, 2005).

Sosyolojik bir bakış açısı bu dezavantajlı grupların rekabetinin bu anlamda diğerlerinin rekabetinden daha fazla ya hep ya hiç faktörüne dayandığını göstermektedir. Halihazırda mevcut dezavantajlardan daha fazla pay alan göçmen gruplar eksi durumdan artı duruma gelebilmek için kendilerini daha kıyasıya bir rekabet içinde bulmaktadırlar. Var olan şartlar arasında iyi bir yer edinmek ve dahası elde ettiği yeri korumak. Bu, göçmen gruplar için aslında mücadelenin tam da merkezindeki temel faktördür. Dolayısıyla uluslararası göçün dinamikleri yerli ve yabancı göçmenlerin karşılaşmaları söz konusu olduğunda farklı unsurları da beraberinde getirmektedir.

Ancak dayanışma söz konusu olduğunda bu zorluğun birlikte aşılması ve birlikte kazanma modeli göçmenlerin aynı durumda olan diğerini de anlamasıyla kolaylaşabilir. Son zamanlarda Afrika kökenli Amerikalılar ile Latin kökenli göçmenler arasındaki iş güvenliği, yüksek ücret talebi vs konularındaki ortak sendikalaşma örneği gruplar arasındaki dayanışmanın olumlu sonuç vermesi açısından iyi bir örnektir (Gordon ve Lenhardt, 2007).

Göçmenlik bir anlamda yeni bir hayata başlamak, bir sayfayı gönüllü ya da gönülsüz kapatıp, yeni bir sayfa açmaktır. Ve elbette karşılaşmalar söz konusu olduğunda göçmenler için zor olan şey sadece ekonomik anlamda hayatlarını devam ettirmeye çalışmaktan çok daha fazlasını içermektedir. Bir göçmen grup ya göçmen birey yeni bir yere doğru hareket ettiğinde kendisiyle beraber bir geçmişi de beraberinde getirir. Bu geçmiş, kültürel, sosyal, ekonomik anlamda birçok faktörü de içinde taşır. Yani bir göç tecrübesi yalnızca kişilerin mekânsal taşınması değil aynı zamanda bir kültürün, bir dilin, belki bir dinin, bir sosyal hayat pratiğinin de taşınması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla aslında söz konusu olan karşılaşma iki farklı topluluğun ya da iki farklı bireyin karşılaşmasından ziyade iki farklı kültürün, dilin ve dinin hatta sosyal geçmişin karşılaşmasıdır. Kolay bir karşılaşma olmasını beklemek elbette fazla iyimser bir yaklaşımdır. Yalnızca yaşadığı bildiği bir mekândan ayrılmanın verdiği psikolojik kopma ve yabancılık hissi uyum sürecinde yaşanan zorluklarla perçinlenmekte ve göçmenler sosyal anlamda bir kapanmaya mahkum hissetmektedirler. Bu kapalılıktan kurtularak yeniden toplum içine katılması sürecinde göçmenler farklı kültürlerle karşılaştıklarında tüm bildiklerini gözden geçirmek ve yeniden her bir durumu tecrübe ederek toplumsallaşma sürecini en baştan yaşamak durumunda kalmaktadırlar.

Bu yeniden toplumsallaşma süreci hem göçmenin kendisinde birtakım değişimlere sebep olurken aynı zamanda karşılaştığı toplumsal hayatta da birtakım değişikliklerin ortaya çıkmasına sebep olur. Bireyler yabancı olanı tanımlarken aslında kendilerine dair tanımlamaları da ortaya koyarlar. Montaigne'in "*ötekilerden bahsederken aslında hep kendimden bahsediyorum*" (aktaran Todorov, 1998: 22) derken kastettiği gibi, ötekini tanımlamak aslında kendini tanımlamaktır. Burada

önemli olan ise bu tanışma aşamasında tarafların uyum sürecinde birbirlerini anlayabilecekleri bir kültürel entegrasyon sürecinin doğru işletilmiş olmasıdır. Örneğin aynı dili konuşabilmek bu yapılan çalışmalar göçmenlerin diğerleri ile daha kolay uyum sağladığını göstermektedir. Kültürel uyum süreci olarak adlandırılan bu süreçte hem göçmenler hem de geldikleri yerdeki toplum birlikte yaşama pratiklerini yerine getirdikleri, toplumsal anlamda ortak normlara uydukları ölçüde başarılı bir süreç geçirebilmektedirler. Ve bu elbette öncelikle birbirlerini doğru anlamaktan geçmektedir. Bu süreci kolaylaştırmak konusunda hem göçmenlere hem de geldikleri yerde karşılaştıkları gruba düşen sorumluluk kadar, hükümetlere, yasa koyuculara, sivil toplum örgütlerine ve derneklere de ciddi bir sorumluluk düşmektedir. Uyum sürecini iyi yönetebilmek adına belli düzenlemeler yapmak ve bu düzenlemelerin teoride olduğu kadar pratikte de iyi işlemlerini sağlamak da her iki tarafın hak ve hürriyetlerini sağlamak açısından önemlidir.

Sosyolojik anlamda uyum süreci daha çok kültürel ve toplumsal alan dahilinde ele alınırken ekonomistler meseleyi yukarıda da üzerinde durulduğu üzere ekonomik anlamda göçmenlerin işgücü piyasasına etkileri bağlamında çerçevelendirmektedirler. Ve genellikle çağdaş teoriler de göçün çekim faktörü açısından genellikle ekonomik faktörleri temel olarak almışlardır. Ancak bakıldığında göçmen grupların kültürel tutumlarının işgücü piyasasındaki performanslarını önemli ölçüde etkilediği de görülmektedir. Bu minvalde *“azınlık bireylerin çoğunluğa ait baskın davranış normlarını reddettiği karşıt kimliklerin sahip olduğu ortak toplumsal olgular olumsuz işgücü piyasası çıktılarının yanı sıra, önemli ekonomik ve sosyal çatışmalar üretebilir”* ( Algan, Bisin ve Verdier, 2012: 2).

Kültürel uyum süreci göçmenlerin kültürel anlamdaki uyum alışkanlıklarını çok uzun dönemlerden beri özellikle Amerika Birleşik Devletleri’nde göç bağlamında incelemektedirler. Sosyal bilimlerde kültürel uyum süreciyle ilgili üç temel bakış açısından söz edilmektedir: Asimilasyon teorisi, çok kültürlülük ve yapısalcılık. Literatüre bakıldığında 20. Yy.ın büyük bir bölümünde asimilasyon teorisinin egemen olduğu görülmektedir. Asimilasyon teorisinde aslında temel olarak ortak bir kültür (esas olan ana kültür) paydasında buluşmaya ve bu süreçte grupların kendilerine özgü

kültürel, sosyal ve ekonomik kalıplarının ortadan kaldırılmasına atıfta bulunmaktadır. Yani bir anlamda eritme potasına vurgu yapan teori özgün kültürel davranış kodlarının yerine yenilerini koyarak bunun kaçınılmaz ve geri dönüşümsüz olarak asimilasyona doğru evrildiği bir süreçten bahsetmektedir. Esas olan göçmenlerin nesiller boyu yavaş yavaş kendi kültürlerinden koparak uzaklaşmalarıdır. Uzun yıllar kültürel uyum süreçlerinde bu teori egemenliğini sürdürmüş ancak burada asimile edilen grubun psikolojik ve sosyal durumları göz ardı edilerek pasifleştirilmişlerdir.

Gordon'a göre göçmenler yeni ülkelerindeki uyum süreçlerine kültürel asimilasyon ya da kültürel etkileşim yoluyla başlamaktadırlar ve tam asimilasyon bu grupların baskın nüfusun kabulünü kazandığı oranda gerçekleşmektedir (Gordon, 1964). Yani aslında asimilasyon sürecinde ötekinin kabulüne da dayalı bir süreç söz konusu olmaktadır. Ancak asimilasyon her toplumda gerçekleşmesi muhtemel bir uyum süreci değildir. Robert Park, toplumların farklı fiziksel özelliklerinin her toplumda asimilasyonun gerçekleşemeyeceği ya da en azından aynı hızda gerçekleşmeyeceği iddiasını desteklediğini belirterek Japonların neden Avrupalılar kadar kolay asimile edilemediği örneği üzerinden göstermektedir.

*“Japon, kendi niteliklerinde ayırt edici bir ırksal alamet-i farika taşır, deyim yerindeyse onu sınıflandıran ırksal bir üniforma giyer. O, örneğin, bir İrlandalı için ya da daha küçük boyutta diğer göçmen ırkların bazıları için olduğu gibi, nüfusun kozmopolit kitlesi içinde kaybolacak bir birey haline gelemmez. Japon, tıpkı siyahi gibi, bizim aramızda bir soyutlama, bir sembol, hatta sadece kendi ırkının değil Doğu'nun ve bazen de “sarı tehlike” olarak bildiğimiz belirsiz, iyi tanımlanmamış o tehdidin sembolü olarak kalmaya mahkumdur” (Park, 2016).*

1920 ve 1950 yılları arasında özellikle Amerika'ya gelen Avrupalı göçmen dalgalarının deneyimlerinde asimilasyon teorisinin etkileri görülse de 1960'lı yıllardan sonra Avrupalı olmayan göçmen grupların kültürel uyum süreçleri bu teorinin etkilerini kırmaya başladığı görülmektedir. Fetih'e dayanan kitlesel akınlarda



asimilasyon teorisinin etkilerini daha net görmek mümkün olsa da çağdaş göç deneyimlerinde kültürel özelliklerin korunması daha baskındır. Nitekim yeni gelen göçmelerin asimile olmak yerine etnik ve dini kimliklerini koruduğu ve bu kültürel sahip çıkışın Amerika Birleşik Devletleri'nde uzun yıllar yaşadıktan sonra bile geçerli olduğu ortaya konmuştur. (Kao ve Tienda, 1995; Rimbaut ve Ima, 1988, Landale ve Oropesa, 1995).

Asimilasyon teorisinin bu entegrasyon sürecini reddeden çokkültürlülük yaklaşımı ise çokkültürlü toplumları etnik ya da ırk anlamında azınlık olan grupların heterojen bir karışımı ile baskın bir çoğunluk grubun toplamı olarak görürler. Çokkültürlülük yaklaşımında esas olan farklı kültürlerin bir arada yaşamasıdır. Göçmenler pasif birer özne değil, aktif olarak kendilerini ve kimliklerini koruyan ve şekillendiren taraf olarak sürece aktif dahil olmaktadır. Dolayısıyla birey temelli bu farklılığın muhafaza edilmesi grup bazında yaşanır. Esas olarak kültürel özelliklerin bu uyum süreci boyunca yeniden şekillendiği ve asimilasyon teorisinin öngördüğünün aksine hiçbir zaman ortadan kalkmayacağı öngörülmektedir. Nitekim uzun vadede bir arada yaşamak, aynı sosyal tecrübeleri paylaşmak, benzer ekonomik süreçlere dahil olmak grupların kaçınılmaz olarak ortak bir kültür oluşturmalarını ve bu ortak kültür temelinde bir ilişki kurmalarını da beraberinde getirmektedir.

Diğer bir yaklaşım olarak yapısalcılık ise *“asimilasyon veya uyum süreçlerine odaklanmak yerine sosyo-ekonomik anlamdaki farklılıkların azınlık grupların sosyal entegrasyonundaki farklılıklarla nasıl bir ilişkisi olduğuna”* (Algan, Bisin ve Verdier, 2012: 6) odaklanmaktadır. Zenginlik, iş, barınma, eğitim gibi konularda var olan eşitsizlik, göçmenlerin ve diğer grupların sosyal uyum süreçlerini kısıtlayan yapısal faktörler olarak görülmektedir. Bu eşitsiz durumun göçmenlerin özellikle mesleki başarılarında da kalıcı etnik eşitsizliklere yol açtığı üzerinde durulmaktadır. Yapısalcılık yaklaşımı asimilasyon teorisi ve çok kültürlülük yaklaşımlarının tersine iki grup arasındaki sosyal hiyerarşide var olan doğal çatışmaları vurgulamaktadır.

Aslında her üç yaklaşım da göç tarihi boyunca kendi örneklerini sunmuştur. Bu süreç hem dönemin toplumsal koşullarına, hem mekana ve zamana ve hem de tüm

diğer belirleyici faktörlerin etkilerine dayanan bir süreç olarak elbette farklı şekillerde tezahür edebilir. Örneğin Almanya'daki Türkler'e bakıldığında asimilasyon teorisine göre çokkültürlülük yaklaşımının ya da belki tam bir uyum olup olmadığının üzerinde durabilmek için yapısalcılık yaklaşımının daha doğru bir okuma sağlayacağı açıkken, Amerika'daki Kızılderilili'ler için kültürel anlamda aynı şeyi söylemek mümkün görünmemektedir. Ancak şu da bir gerçek ki Amerikan toplumu, “*dünya üzerindeki en yüksek etnik çeşitliliğe sahip ülke olarak*” (Şan, Haşlak, 2012: 29), çok kültürlülüğün yaşandığı toplumlar arasında ilk sıralarda bulunmaktadır.

Literatürdeki çalışmaların pek çoğu kültürel eşitlik oluşumunu basit bir seçim olarak ortaya koymaktadırlar. Yani genellikle bir grup diğer grubun kültürüne adapte olmayı onunla özdeşleşmeyi seçer. Fakat bu seçim modeli genellikle çoğunluk kültürünün baskın olduğu sayıca zayıf olanın güçlü olan tarafa meylettiği gibi bir sonucu doğurmaktadır. Zira sayıca az olanın çoğunluğun kültürünü öğrenmesi ve benimsemesi ihtimali, çoğunluğun sayıca az olanın kültürünü benimsemesi ihtimalinden daha fazladır. Göçmenler göç ettikten bir süre sonra ev sahibi toplumla ve anavatanlarıyla olan ilişkilerini yeniden gözden geçirmek durumunda kalmaktadırlar. Bu gözden geçirme hem geride bırakılanla bağın nasıl sürdürüleceği ya da sürdürülüp sürdürülemeyeceği ve hem de yeni gelinen yere ve orada yaşayanlara nasıl uyum sağlayıp onlarla nasıl bir ilişki kuracağına dair düşünceleri içermektedir. Bu noktada özellikle asimilasyon teorisinin hakim olduğu dönemde göçmenlerin geldikleri yer ile olan kültürel bağlarının zamanla bırakıldığını öngörüyor.

Fakat bireylerin her iki kültür için de güçlü bir yakınlık hissetmesi mümkün değil midir? Ya da her iki kültürün izlerini taşıyan ortak bir kültürel paydada buluşmak uyum sürecini nasıl etkiler? Aslında bu soruların cevabı her bir göç tecrübesi ve her toplum için farklı şekillerde cevaplanabilir. Her iki kültürden de belli bileşenleri benimsemek, kültürel bir arada kalma durumunu getireceği gibi (evinde gurbetçi, gurbette yabancı), mükemmel işleyen bir ahengi de yaratabilir. Zira giderek daha fazla çok kültürlü hale gelen modern dünyada etnik kimliklerin kendileri de giderek artan bir öneme sahiptir. Burada öteki ile ilişkinin temel aldığı dinamiklerin karşılıklı hoşgörüyü ve açıklığa ne kadar yakın olduğu ile de ilgilidir. Ayrıca hükümetlerin de

bu süreçte ortak hak ve eşitlikler konusunda atacağı adımların belirliyi olacağı unutulmamalıdır. Cicero'nun sözü burada temel bir noktaya vurgu yapar:

*“Yasa bakımından ortak olanlar haklar bakımından da ortaktır. Bu tür işlerde (yasa ve hak) ortak olanların aynı siteye ait olduğu kabul edilmelidir”* (Schnapper, 2005: 53).

Kültürel eşitlik oluşumunu basit bir seçim ilkesi etrafında tartışan pek çok çalışmanın aksine Zimmermann ve arkadaşları (2006) farklı olasılıkları da içeren etnik anlamda kendi kimliğini oluşturma sürecini (*self-identification*) farklı bir açıdan ele aldıklarında aslında bu karışıklığa da bir çözüm önerisi sunmuşlardır. Burada insanların yeni ve eskiyi bir arada gördüklerinde kendi kimliklerini yeniden oluşturma sürecinin farklı boyutlarda yaşandığını öne sürmektedirler. Şöyle ki;

*“i. Ev sahibi ülkenin kültürünü ve değerlerini tamamen bastırarak anavatana ait kendi kültürel değerlerine sarılırlar.. ii. Hem anavatana hem de ev sahibi ülkeye ait değerleri tamamen reddederek karşı duruş sergilerler. ii. ev sahibi ülkenin değerlerini benimseyip bu kültür ile asimile olurken aynı zamanda anavatanlarına ait kültürel değerlere karşı duruş sergilerler”* (Constant ve Zimmermann, 2006: 6).

Bu çalışma aslında sürecin kendisinden ziyade daha çok kültürel uyum sürecinin sonucuna odaklanmaktadır. Gruplar arası uyum bu ayrımlar üzerinden ele alındığında bahsi geçen maddeler dışında aslında bir başka ihtimal daha mümkündür. Kişiler hem ev sahibi toplumla bir arada yaşama pratikleri açısından ev sahibi toplumun kültürüne uyum sağlarken, aynı zamanda kendi kültürel değerlerini muhafaza edebilir. Yani asimilasyon yoluyla kendi öz benliklerinden koparılmış bir grup yerine birlikte yaşama pratiklerini içselleştirerek, hem kendi kültürel kodlarını kaybetmemek hem de mekanın paylaşıldığı diğer grupla uyumu yakalamak için ona adapte olmak bir arada mümkün görünmektedir. Amerikan toplumuna bakıldığında aslında birçok azınlık grubun da bu şekilde yaşadığını görmek mümkündür. Her ne

kadar kendi mahallelerine kapanmış gruplar olsa da toplumsal uyumun yakalandığı ortak kültürün izleri sürülebilir.

Kültürel uyum meselesi pek çok farklı bileşeni de kapsamaktadır. Dil, din, etnik köken, kimlik, aynı soydan ya da aynı toprak parçasından gelmek gibi faktörler kültürel uyum konusunda etkileyici faktörlerdir. Dolayısıyla kültürel uyumun bu belirleyiciler ile etkileşimini araştıran pek çok çalışma da mevcuttur. Lazear (1999) daha ziyade ekonomik açıdan temellendirdiği dil ve kültürel uyum konusunda yaptığı çalışmasında ortak bir dil kullanmanın tarafların güvenini artıran ortak beklentilere ve geleneklere sahip olmalarını sağladığını, dolayısıyla ticaret yapmanın bile kolaylaştığını belirtmektedir. Lazear dil ve kültürel uyum arasındaki ilişkiyi incelerken aslında her bir faktörün uyumu yakalamada önemli sonuçlar doğuracağını da dolaylı olarak göstermektedir. Burada şunu söylemek mümkündür; aslında iki grup arasında kültürel uyum ortak dinamikler üzerinden daha kolay şekilde kurulabilir. Aynı dili konuşmak, aynı dine mensup olmak ya da benzer geçmiş tecrübelerine sahip olmak gruplar arası kültürel uyum sürecinde kolaylaştırıcı bir etken olarak görülmelidir. Yani daha açıkça söylemek gerekirse gruplar farklı toplumsal süreçlerden geçmiş olsalar bile aynı dine, aynı dile ya da ortak bir ata soyuna dayanma gibi kendi aralarında bir ortaklık ya da benzerlik bulduklarında uyum süreci kolaylaşmaktadır. Çünkü burada benzerliğe yapılan vurgu bireysel bir vurgudan ziyade grup bazında yapılan bir vurgudur. Şimmel yabancıya yapılan vurgunun onun kökeni ile ilgili olduğunu ifade ederken aslında yabancı olanın da bireyden ziyade o yabancının ait olduğu grubu kapsadığını belirtir (Simmel, 2016). Örneğin Türkiye’deki Suriyelilerin geldikleri günden bugüne ev sahibi toplumla ya da diğer gruplarla karşılaşmalarında dil, din ya da etnik kökenin uyum konusunda yarattığı pozitif etki çalışmanın ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak da aktarılacaktır. Ya da Amerika’da Latinler ve Afrikalı kökenli Amerikalılar arasındaki ilişkinin aynı dili konuşarak birbirlerini tanımaya başladıktan sonra ortak iş yapmaya ve dayanışmaya giden süreci de buna bir örnektir. Dolayısıyla daha önce sorulan sorunun da cevabı olarak, kültürel uyumun belki de en temel kolaylaştırıcı unsuru zaten ortadadır: ortak bir payda bulmak. Bu ortak payda dil, din, ırk gibi daha kapsayıcı dinamiklerin yanı sıra günlük hayatın basit pratikleri içerisinde herhangi bir şeye de tekabül edebilir. Ortak bir takımı tutmak, ortak bir

işverene karşı dayanışma göstermek, aynı siyasi partiyi desteklemek gibi. Burada temel olan neyin ortak payda olduğundan ziyade farklılıklardan çok benzerliklere odaklanmanın gerekli olduğudur.

İç göç ve dış göçün karşılaştığı durumlarda ise bu sürecin gerçekleşmesi biraz daha karmaşık ve çok katmanlıdır. Örneğin iç göçle yer değiştirmiş bir grup her ne kadar aynı ülke sınırları içerisinde yer değiştirmiş olsa da yerel farklılıklar aynı ülke içinde de bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Dolayısıyla bir ülkenin farklı parçaları arasında yapılan yer değişikliği de insanların yeni geldikleri yere uyum sağlaması için belli bir zamanı ve belli bir süreci gerektirir. Aynı zamanda bu yeni mekâna yeni gelen uluslararası göçmenler de varsa bu iki göçmen grup hem geldikleri yeni yerdeki yerel kültürel özelliklere ve toplumsal yaşama ve hem de birbirlerinin kültürel özelliklerine ve sosyal yaşam pratiklerine uyum sağlamak adına klasik göçmen deneyiminden biraz daha fazla çaba sarf etmek zorunda kalabilir. Nitekim aynı anda aynı mekânda var olan bu farklı kültürler ve toplumsal pratikler en nihayetinde birbirini etkilemesi ve onların toplamından daha fazlasını içeren bir pratikler bütünü oluşturmaya muktedirdir. Bu biraz çok bilinmeyenli bir denklem çözmek gibidir. Hem kendini yeniden konumlandırmak hem de aynı zamanda öteki olarak nitelendirilen diğerlerini kendi varlığı doğrultusunda yeniden konumlandırmak var olan çatışma potansiyelini de göreceli olarak artırabilir.

Çalışmalar var olması muhtemel gerilimlerin genellikle ekonomik anlamda iş piyasasında gerçekleştiğini varsaymaktadır. İç göçün en temel sebeplerinden birinin de (zorunlu olarak yerlerinden edilmemişlerse) ekonomik kaygılar olduğu düşünüldüğünde bu aslında geçerli olabilecek bir varsayımdır. Ancak komşuluk ilişkileri, eğitimle alakalı mekanlardaki karşılaşmalar, evlilik anlamında aile birleşimleri gibi gündelik hayatın kendisini oluşturan pratikler de bu gerilimden negatif veya pozitif anlamda etkilenebilir. Çünkü “öteki ile ya da başkalık ile kurulan ilişki toplumsal eylemin ta kendisidir; Weber’in tanımladığı gibi sosyoloji soruşturmasının konusudur” (Schnapper, 2005: 18). Burada negatif ve pozitif etki kavramlarının birlikte kullanılması da önemlidir. Çünkü her karşılaşmanın negatif bir etki yaratacağını varsaymak hatalı bir anlamaya sebep olacaktır. Potansiyel gerilim

taşıyan bireylerarası ilişkilerin aynı derecede potansiyel olarak bir uyumu da taşıdığı unutulmamalıdır. Nitekim bugün bunun örneklerini de görmek mümkündür.

Küreselleşmenin etkisiyle artan hareketlilik artık “yabancı” denilen grubun her an her mekânda bulunabilme potansiyelini artırdığı için toplumlar çoğu durumda kendilerinden olmayanlar olarak gördüğü diğerlerini her an kendi var olduğu imkanları paylaşmak zorunda kalacakları birer rakip ve hatta birer düşman olarak görmektedirler. Ve bunda medya gibi unsurların da etkisi çok büyüktür. Medyanın haber dili toplumları birbirine karşı güven vermeyen taraflar olarak kışkırtabilmektedir. Artık doğru veya yanlış her bilginin kolayca yayıldığı bu bilgi çağında maalesef yayılan bilginin ve haberim doğruluğu veya yanlışlığı sorgulanmadan servis edilmektedir. Bu da insanları birbirlerine karşı kin ve nefrete yöneltebilmektedir. Yapılan her kötü eylemin göçmen gruplar tarafından yapılmış gibi gösterilmesi, hedef gösterme ya da linç benzeri durumlar kişilerdeki negatif veya pozitif tutumu tetiklemektedir. Son yıllarda artan yabancı düşmanlığının nedenlerinin neler olabileceğine dair sorulacak soruların cevaplanabilmesi, kültürel uyum ekseninde düşünüldüğünde daha elzem hale gelmektedir. Sebebin açıkça ortaya koyulmadığı bir durumun çözüme kavuşturulması mümkün olmadığı gibi, atılacak adımların da uzun vadede sağlıklı sonuçlar verebileceğini düşünmek hatalı bir yaklaşım olacaktır.

### **3.Uluslararası Göç Hareketlerinde Türkiye’nin Konumu ve Türkiye’ye Yönelik Göç Hareketleri**

Türkiye konumundan dolayı yüzyıllardır göçmen grupların uğrak yeri olan bir ülke olmuştur. Asya ile Avrupa’nın kesişme noktası olması ona coğrafi açıdan bir köprü görevi verirken aynı zamanda toplumsal anlamda da farklı kültürleri bir arada barındıran, yeni kültürlerle farklı zamanlarda ev sahipliği yapan bir tarihe de sahip olmasından dolayı aynı zamanda kültürel anlamda da bir köprü rolü üstlenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğundan da miras kalan bu çok kültürlü yapı aslında bu topraklarda yüzyıllardır var olan bir olgudur. Dolayısıyla Türkiye tarihsel olarak içinde bulunduğu şartlar dolayısıyla kuruluşundan itibaren düzenli ya da düzensiz anlamda göç alan bir ülke olmuştur. Önceleri bir geçiş bölgesi olarak konumlandırılan Türkiye zamanla pek çok faktörün de etkisiyle özellikle son dönemlerde artık bir hedef ülke haline de gelmiştir. Özellikle sanayi devrimi sonrası daha ziyade göç veren bir ülke görünümü çizmiş olsa da, artık bu görüntüsünden çok uzaktır. Bu gün Türkiye için göç veren bir ülkeden ziyade göç alan bir hedef ülke tanımını kullanmak çok daha doğru olacaktır. Elbette Türkiye bu duruma gelene kadar pek çok göç deneyimini yaşamış, toplum da bu anlamda göçün toplumsal bir karşılığı olan sonuçlarına bizzat tanıklık etmiş ve yaşamıştır. Göçün ve sosyal hareketliliğin toplumların dönüşümündeki kaçınılmaz rolü göz önüne alındığında, Türkiye'nin de bu göç deneyimlerinden ne denli etkilendiği açıkça anlaşılabılır. Hatta öyle ki belki hem içerideki hem de dışarıdan bu sosyal hareketlilik, Türkiye'nin toplumsal yapısını oluşturan ve devamında değiştirip dönüştüren en temel faktörlerden biridir.

### **3.1.Türkiye'ye Yönelen Göç Hareketlerinin Gelişimi**

Türkiye'nin göç tarihi aslında hem modernleşme hem de ulus devlet inşa etme süreci ile de yakından ilgilidir. Nitekim ulus devlet hareketi hükümetlerin politik olarak kendi vatandaşları olan insanların aynı ulusta yaşamasının teşvik edilmesiyle bir ulus oluşturma süreci olarak görülebilir. Ulus devlet imparatorlukların parçalanması, birliklerin yıkılmasından sonra modern devletin yeni bir şekli olarak ortaya konmuş ve tohumları 20. Yy.'da Fransız felsefesi Michel Foucault tarafından ortaya koyulan "yönetimsellik" ile atılmıştır (Türk, 2011). Yönetimsellik ifadesi hükümet ve rasyonellik kavramlarının birleştirilmesiyle oluşan bir kavram olarak, hükümetlerin insanların davranışlarını şekillendirmek ve yönlendirmek için eylemde bulunmasına atıfta bulunmaktadır.

Türkiye'de ulus devlet olma süreci dünyada milliyetçilik hareketinin de popüler olduğu bir dönemde Cumhuriyet'in ilan ediliş döneminde bir modern devlet formu

olarak hayata geçirilmeye başlanmıştır. Fakat Türkiye’de yaşanan ulus devlet süreci Batı’nın ulus devlet sürecinden biraz daha farklı cereyan etmiştir. Özellikle Türkiye’nin tarım toplumu olarak geleneksel formdan uzaklaşmamış olması, iletişim, ulaşım ya da eğitimin modernleşmesi anlamında yeniliklerde geç kalmış olması bu anlamda Batı tecrübesinden farklı sorunlar doğurmuştur (Öğün, 1995). Türkiye’de devlet ve toplum ilişkisinin farklı olması Türk modernleşmesinin bu anlamda Batı modernleşmesinden ayrı olmasına sebep olmuştur. *“Türkiye’de modernleşme Batı’dan farklı olarak sivil gruplar aracılığıyla, bir toplumsal grup veya sınıf aracılığıyla gelişmiş ve onun deneyimlediği ve taşıdığı bir olgu olarak değil, devlet düzeyinde başlayan ve biten bir olgu olarak gelişmiştir”* (Coşkun, 2018). Dolayısıyla modernleşme hareketi ile dünyada başlayan ulus devlet ve milliyetçilik arasındaki ilişki de Batı deneyiminden farklı şekilde tezahür etmiştir.

Milliyetçilik ulus devlet formunun en temel öğelerinden biri olarak onu kurgularken biz ve öteki ayrımını da belirgin şekilde vurgulamaktadır. Dolayısıyla farklılıklara yapılan vurgunun da ulus devletleşme sürecinde dünyada artış göstermesi kaçınılmaz olarak gerçekleşmiştir. Bu da bu çalışmanın kapsamı açısından dünyadaki tüm göç hareketliliğinin farklı şekilde anlamlandırılmasına, sınırların belirginleşmesine, öteki olarak tanımlanan grubun daha da belirginleşmesine ve göçmenlerin konumunda farklılıklar oluşmasının önünü açmıştır. Bu açıdan bakıldığında milliyetçiliğin ve ulus devletin oluşumunun, Türk modernleşmesi ekseninde farklı bir yapıda tezahür etmesi, göç deneyiminin de bu topraklarda dünyanın geri kalanından farklı şekilde yorumlanmasına, farklı süreç ve sonuçlara yol açmasına da neden olmuştur. Ayrıca Türkiye’nin göç aldığı bölgelerin ve durumların farklılığı da sürecin karmaşıklığını kavramlara da yansıtmış, özellikle hem devlet tarafından kullanılan kavramlar hem de literatürde kullanılan kavramlar konusunda da kafa karışıklığına sebep olmuştur. Ve bu karışıklık maalesef hala devam etmektedir. Mülteci, göçmen, sığınmacı, misafir, muhacir gibi kavramların bugün bile tam olarak hangi gruba ne açıdan denk düştüğü tartışılmaktadır. Bu da karşılıklı olarak haklar ve eşitlikler anlamında zaman zaman pratikte sorunlar yaşanmasını kaçınılmaz kılmaktadır.



Türkiye’de göçlerin genel niteliği özellikle 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ile başlatılmakta ve göçler bu dönem itibariyle incelenmektedir. Ancak 1923 yılından sonra Türkiye’nin göç olgusu 1923’ten önce Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemiyle de yakından ilintili olduğu için aslında bu incelemelerin daha erken bir tarihten başlatılması, sürecin daha net görülmesi açısından önem kazanmaktadır. Nitekim bugün Türkiye’de yaşayan pek çok göçmenin göç serüveni de bu anlamda kuruluş döneminden daha öncesine dayanmaktadır. Anadolu’ya zorunlu göçler 18. Yüzyılda başlamış ve 19. Yüzyıl ise bu göçlerin hızlandığı bir dönem olmuştur. Osmanlı topraklarına göç hareketlerinin 1600’lü yıllardan itibaren başladığı görülmektedir. Fakat kitlesel anlamda toplu göçlerin 1856’dan sonra Kırım’dan gelen göçmenlerle başlamıştır (Karpas, 2010). Sonrasında ise bu göç hareketlerinin en bilinen örneklerinden biri de 1877-1878 yılları arasında gerçekleşen ve ’93 Harbi olarak bilinen Osmanlı- Rus Savaşı sonucu gerçekleşmiştir. Bu dönemde Rusya Kafkaslarda yaşayan Müslüman halka olan baskıyı arttırmış ve göç etmelerine sebep olmuş, göç etmeyenleri ise zorla sürgün etmiş ve bunu kendi siyasi hareketi için bölgenin istikrarını sağlamak adına bir çözüm olarak görmüştür (İpek, 1999). Kafkas bölgesinden Anadolu’ya göç hareketinin başlangıcı sayılabilecek bu kitlesel akının etkileri Cumhuriyet döneminde bile kendisini hissettirmiştir. Yalnızca o dönem ’93 Harbi’ndeki Rus baskısından kaçan 1.5 milyon ve 1783 ile Birinci Dünya Savaşında Balkanlardan gelen göçmenlere kadar olan süreçte toplam 7 milyona yakın göçmen Osmanlı topraklarına göç etmiştir (Karpas, 2003 ve 2010). Bu göç dalgası aslında yalnızca bir dış göç niteliğinde değildir. Savaş esnasında elden çıkan Kars, Artvin ve Ardahan’dan da insanlar göç ederek diğer vilayetlere yerleşmişlerdir. Kafkas göçlerini Balkan göçleri izlemiş özellikle Rumeli bölgesinden 1878-1912-1913 yılları arasında Karpas’ın verilerine göre iki milyon Müslüman , Balkan ülkelerindeki “millileştirme” siyaseti uyarınca göçe zorlanmıştır. Bu minvalde Osmanlı devleti özellikle son dönemlerde dil ve etnik köken olarak farklılıklar gösteren pek çok göçmene kapılarını açmıştır. Bu göçler o dönemin şartlarına bakıldığında dönem dönem hala Osmanlı devleti himayesindeki topraklardan yine Osmanlı himayesindeki topraklara olduğu için aslında Osmanlı Devleti bağlamında bir iç göç niteliği de taşımaktadır.

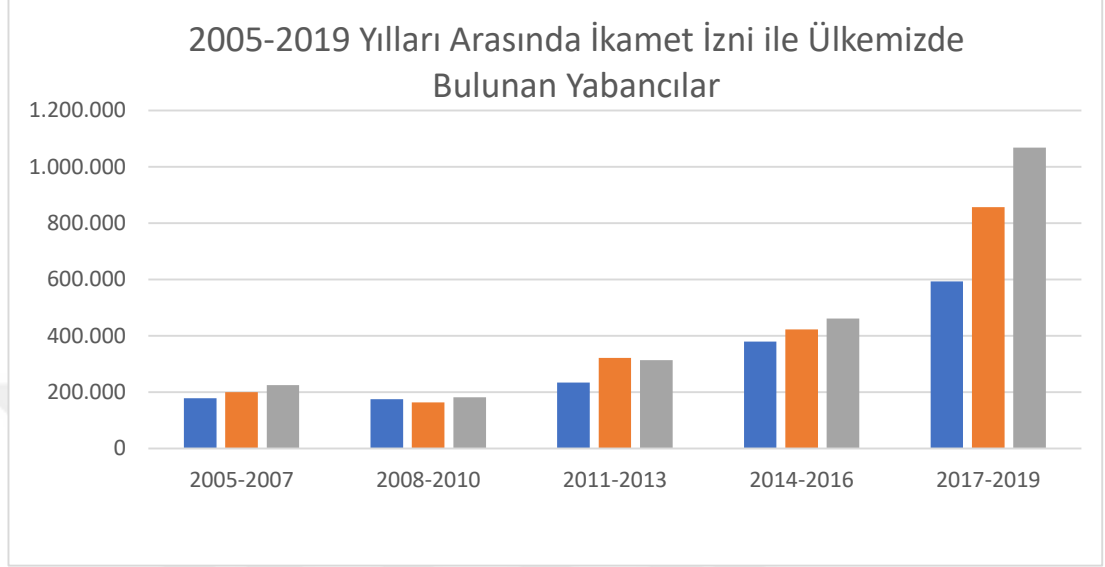
Bu demektir ki Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan bu güne geçmişten de aldığı mirasla bir göç/muhaceret ülkesi olagelmıştır. 1927 yılında yapılan sayımda ülke nüfusunun 13.648.270 olduğu göz önüne alındığında, göçmenlerin özellikle savaşlar sonrasında nüfusu takviye edici bir niteliği olduğu görülmektedir (Karpas, 2010). Kimi zaman göç veren, kimi zaman göç alan konumunda olsa da sosyal hareketlilik ile olan bu yakın ilişkisi zaman içerisinde toplumsal pratiklerde de bir yansıma olarak sosyal hayatı etkileyen biçimlendiren bir faktör olarak yerini korumuştur. Zaman içerisinde de göçlerin nitelikleri değişmiş, dolayısıyla toplumsal etkileri de farklılaşmıştır. Başlangıçta özellikle Türk kökenli göçmenler için zorunlu veya gönüllü anlamda bir hedef ülke olan Türkiye aslında bu açıdan bir anlamda anavatanına dönüşü simgeleyen daha içeriden sayılabilecek göçler aldığından tam bir hedef ülke konumunda değildir. Bu göç hareketleri bir anlamda soydaş göçleridir. Ancak sonraları Türkiye'nin gelişen bir ülke olması, fırsatların artması ve çekici faktörlerin artmasıyla gerçek anlamda dış göç için de bir hedef ülke haline gelmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin her daim yeni fırsatlar yaratan dinamik faktörleri, gelişmiş ülkelerin başta daha cazip gelen havasına rağmen, göçmenlere genellikle daha iyi fırsatlar sunmaktadır. Bu da Türkiye'nin bir hedef ülke olmasının en temel sebeplerinden biri olarak gösterilebilir. Türkiye Cumhuriyeti 6548 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Yabancı Kanunu'nda yabancılar için 6 farklı ikamet izni vermektedir. Bunlar;

1. Kısa dönem ikamet izni
2. Aile ikamet izni
3. Öğrenci ikamet izni
4. Uzun dönem ikamet izni
5. İnsani ikamet izni
6. İnsan ticareti mağduru ikamet iznidir.

Bugün Türkiye'de 2015 yılı ile 2019 yılı arasında mevcut bahsi geçen ikamet izinlerinden yararlanarak yerleşik halde 3.154.347 kişi bulunmaktadır. Sadece 4 yıllık bir süreci kapsayan bu rakam, Türkiye'deki göçmenlerin nüfus içindeki oranının da ne kadar ciddi olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Türkiye'nin artık göç veren bir ülkeden daha çok göç alan bir ülke olduğu gerçeği ortadadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin

göç tarihi de bu dönüşümün nasıl oluştuğunu, Türkiye'nin göç alan bir ülkeye dönüşmesinde etkili olan faktörleri pratikte de ortaya koymaktadır. Verilere bakıldığında da özellikle 1990'ların sonları ve 2000'li yılların başından itibaren Türkiye'nin artık bir transit ülke olmaktan çıkıp hedef ülke haline gelmesini sayısal verilerle ifade etmek de mümkündür. Her ne kadar 2011'den itibaren sayıdaki bu gözle görülür artışın Suriye'deki olaylar ile ilgili olarak normal olduğu düşünülse de bugün ikamet izni verilen yabancıların uyruklarına bakıldığında da aslında bu artışın Suriyeli geçici koruma statüsündeki göçmenlerle doğrudan ilgisi olmadığı da görülmektedir. Nitekim 2018 yılında ikamet izni ile Türkiye'de bulunan yabancılar listesinde ilk sırayı Irak alırken, Türkmenistan ve Azerbaycan uyruklu ikamet izni alanların toplamı da Suriyeli ikamet izinli yabancıların toplamının çok üzerindedir. İkamet izni alan yabancı uyruklu göçmenlerin vatandaşı olduğu ilk 10 ülke için ikamet izni alan yabancıların sayısına bakıldığında, Suriyelilerin toplamdaki payı yüzde 1,18'dir. Bu da aslında bu artışın Suriyelilerin mevcut durumu ile açıklanması ihtimalinin oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Yine aile ikamet izinlerine bakıldığında da Azerbaycan ilk sırada yer alırken, 2018 yılı içinde en çok aile ikameti alan ikinci sırada Rusya vatandaşlarının olduğu ve onu da Ukrayna vatandaşlarının izlediği görülmektedir. Diğer sebeplerden ikamet izni alan ilk 10 yabancı uyruk arasında ise Yunanistan, Çin, Rusya ve Almanya vatandaşları bulunmaktadır.

**Grafik1: 2005-2019 Yılları Arasında İkamet İzni ile Ülkemizde Bulunan Yabancılar**



Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr> erişim: Ağustos 2019

30 Ocak 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu belgeleyen bir antlaşma olmasının yanı sıra göç tarihi açısından mübadele kavramı ile özdeşleştirilen önemli bir antlaşma olarak tarihi süreçte önemli bir yer edinmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışından sonra bu toprakların karşılaştığı ilk göç hareketi de bu antlaşma ile belirlenen ve antlaşmanın en önemli gündem maddelerinden biri olan Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi olmuştur. Bu antlaşma iki taraf için kendine ait olan nüfusun yer değiştirmesi, bir değiş-tokuş olması açısından aslında bir dış göçten ziyade, miras kalan bir nüfusun artık sınır dahilinde olmayan topraklardan kendi vatanlarına dönüşü olarak okunmalıdır ve dolayısıyla bir dış göçten ziyade bir iç göç niteliği taşıdığı söylemek de mümkündür şeklinde yorumlayan çalışmaların yanı sıra aslında din eksenli bir değişim olması açısından bunun kendi vatanına dönüş olarak algılanamayacağını dolayısıyla zorunlu bir yerinden etme olduğunu düşünen araştırmacılar da vardır.

Bu mübadele hem ülkeler bazında hem de mübadiller bazında önemli sonuçlar ortaya koymuştur. Ve hala o mübadelenin etkilerini toplumsal anlamda hissetmek mümkündür. Lozan Antlaşması özellikle azınlıklar meselesi ile Türkiye'nin yeni bir

devlet kurma aşamasında büyük öneme sahipti. Türkiye'nin ulus devlet olma sürecinde azınlık kavramına nasıl yaklaştığı açısından da önemli bir referanstır. Antlaşma uluslararası hukuk anlamında Batılı devletlerin azınlıklarla ilgili meselelerde referans olarak kullandığı bir örnek niteliği taşımış ve Batı tarafından başarılı bir antlaşma olarak tanımlanmıştır. Ancak devletlerin tarafları zorunlu göçe tabi tuttuğu bu sürecin mübadiller açısından sonuçları her daim tartışmalı olarak kalmıştır. Bu antlaşma ile tarihi süreçte ilk defa zorunlu olarak yerinden etme Uluslararası Hukuk çerçevesinde meşru bir zemine oturtulmuştur (Zürcher, 2003). Ve bu mübadelenin dünyaya bıraktığı kötü miraslardan birisi, devletlerin nüfuslarını kovulabilir, değiş-tokuş edilebilir bir mal olarak görmesi fikrinin ortaya çıkması olmuştur (Macar, 2015:188).

Lozan Antlaşmasının üçüncü bölümünün 30. Maddesi “*İşbu Muahedename ahkamı mucibince Türkiye’den ayrılan arazide yerleşmiş Türk tebaası bihakkın ve kavanini mahalliyeye mevzu şerait dahilinde işbu arazinin intikal ettiği Devletin tebaası olacaktır*” (Türk Tarih Kurumu, Lozan antlaşması metni: 32) şeklindedir. Antlaşma uyarınca Türk tarafında yaşayan Rum-Ortodoks dinine mensup Türk uyrukları ile Yunan tarafında yaşayan Müslüman Yunan’ların yer değiştirmeleri zorunlu hale getirilmiştir. İstanbul Rumları ve Batı Trakya Müslümanları ise bu kararın dışında tutulmuşlardır. Bu göç ile yaklaşık 1.700.000 kişi zorunlu olarak yer değiştirmek durumunda kalmıştır ve bu sayının yaklaşık 500.000’i Yunanistan’dan Türkiye’ye gelen Yunanistan uyruklu Müslüman göçmenlerden oluşmaktadır (Arı, 1995). Ancak yine de aynı dönemde yapılan diğer iskan hareketleri ile bir ayırım yapılmadığından net bir sayı vermek de pek mümkün görünmemektedir.

Bu toplu göç hareketi her iki taraf için de toplumsal boyutta sorunlara yol açmıştır. Gelenlerin iskan edilmesinde yaşanan zorluklar, dış yardımlardan mahrum kalma durumu, yapabilecekleri mesleklere göre yerleştirilmeyi zorlaştıran şartlar göçmenleri uzun süre mekan değişimi yapmaya mecbur bırakmış, kültürel anlamdaki uyum sorunu tarafları bu süreçte zorlamıştır (Sezer, 2012). Buna karşılık mübadele sonucu Türkiye’ye gelenler olumlu anlamda pek çok katkı da sağlamıştır. Özellikle tarım alanında pek çok yeniliği de kendileri ile beraber bu topraklara getirmişlerdir. Başlarda

ortaya çıkan toplumsal sorunlar, uyum problemleri, farklı kahvelerde oturma, kız alıp vermeme şeklinde ortaya çıkan kutuplaşma zamanla her iki kültürün birbirine daha fazla temas etmesi ile aşılmış, ortak bir kültür etrafında birleşme sağlanmıştır. Bugün hala Trakya bölgesinde, göçmenlerin yoğun olarak yerleştirildiği Bursa ve İzmir gibi şehirlerde bu mübadele sonucu oluşan göçmen kültürü ile harmanlanmış toplumsal kültürün pratikteki yansımaları, günlük hayatta, örf adet ve geleneklerin yaşatılmasında görülmektedir.

Cumhuriyet'in kuruluşu yıllarından başlayarak Türkiye'deki toplumsal yapıyı etkileyen bir diğer büyük göç hareketi ise Balkan Göçleri olmuştur. Bu göçler esasen Osmanlı dönemi için bir iç göç niteliği taşısa da ulus devletin kuruluşu dönemi itibariyle artık bir dış göç olarak nitelendirilmektedir. Balkan göçlerinin neredeyse yakını 1950 yılına kadar tamamlanmıştır. Bu süreçte Bulgaristan, Yugoslavya ve benzer eski Osmanlı coğrafyası sayılabilecek ve Türklerin yoğunlukta oldukları bölgelerden önemli bir göç hareketi olmuştur. Köy hizmetleri Genel Müdürlüğünün verilerine göre 1923-1949 yılları arasında toplamda 825.000 kişi göç etmiştir. Ancak buna Yunanistan'dan gelen göçmen sayısı da dahildir. Dolayısıyla aslında mübadele dönemi ile Balkan göçmenlerinin iskanı aşamasında veri anlamında da bir karışıklık vardır. Balkan göçmenleri için "muhacir" kavramı kullanılmıştır ve bugün örneğin Bursa'da hala muhacir grubun yerel kültürdeki etkileri görülmektedir. Ve burada semt isimlerine de (Dobruca, Rusçuk (şimdiki adı İntizam mahallesidir)) bu göçün etkileri yansımıştır. Burada özellikle 1950'lerden sonra Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin etkisi de oldukça fazladır. Göçmenlerin gelişi aslında Anadolu'da tarım yapılmayan ya da terk edilmiş bölgelerde tarımın canlandırılması konusunda önemli bir katkı sağlamıştır. Ayrıca tarım alanında kullanılan o dönem için yeni sayılabilecek bazı gelişmelerin göçmenlerin gelişi ile birlikte kullanılmaya başladı görülmektedir. Bu da aslında göçmenlerin kendileri ile beraber getirdikleri teknik bilgi ve birikim sayesinde mümkün olmuştur.

İskan kanunu bu göçmenleri birer birey olmaktan ziyade gruplar şeklinde düşünmüş ve ona göre düzenlemeler yapılmıştır (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014). Balkan ülkeleri bu anlamda Osmanlıdan kalma Müslüman nüfusu kendince iade etmiş ve bu

gruplar devletin asli unsurları olarak kabul edilmişlerdir. Dolayısıyla ulus devlet sürecinde de olsa bu grupların hareketini dış göçten ziyade aslında bir iç göç olarak kabul etmek daha doğru olacaktır. Ancak elbette farklı coğrafyalarda yaşamış göçmenler ve ev sahibi toplum arasında kültürel anlamda farklılıklar söz konusu olduğundan benzer uyum süreçlerinin gerekli olduğu yine de açıktır. Özellikle yerleşme konusundaki gruplaşmalar her ne kadar birlikte yaşamının gereklilikleri yerine getiriliyor olsa da dayanışma açısından hala geçerliliğini sürdürmekte, bazı mahalleler ve bölgeler göçmen mahalleleri olarak kalmaya devam etmektedirler. 1950'lere gelindiğinde atık Balkan göçlerinin durduğu düşünülse de şaşırtıcı bir biçimde Bulgaristan ve Yugoslavya'dan yeni göç dalgalarının gelmesi de aslında sürpriz bir göç hareketi olmuştur. 10 Ağustos 1950 yılında Türkiye'ye nota vererek 250.000 kişinin kısa bir zaman diliminde Türkiye'ye göç etmesi gerektiğini belirten Bulgar hükümeti ilişkilerin de gerilmesine sebep olmuştur. Aslında bu İkinci Dünya Savaşı sırasında oluşan baskıcı Bulgar politikalarının bir sonucu olarak hareketliliğin de patlama noktası olmuştur (Şimşir, 1986). Hem siyasi anlamda yaşadıkları baskılar hem de dini anlamda kısıtlanmış olmaları (Pomakların ve Müslüman Türklerin din değiştirmeye zorlanmaları vs.) buradaki grupları harekete geçiren temel faktörler olmuştur. Bunun sonucu olarak verilere göre 1949 ve 1951 yıllarında yaklaşık 156.000 kişi Türkiye'ye resmi olarak giriş yapmıştır. Daha sonraki dönemde Bulgar hükümetinin Bulgarlaştırma politikaları uygulaması ve belli kısıtlamalar getirmesi üzerine Bulgaristan'dan gelen göç dalgaları zaman zaman duraksasa 1969 ve 1978 yılları arasında akraba göçleri sürekli devam etmiştir. Ve 1923'lerden 1990'lara kadar yaklaşık 880.000 göçmen Türkiye'ye göç etmek durumunda kalmıştır, ve *"bu rakam II. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan siyasi baskılar sonucu ortaya çıkan en büyük göç hareketidir"* (Ayhan, 2019: 114). Mübadele sonucu Türkiye'ye gelen göçmenler ile benzer uyum süreçlerinden geçen bu gruplar ortak dil paydasının da verdiği pozitif etkiyle her ne kadar sıkıntılar çekseler de kısa sürede topluma uyum sağlamış ve hatta sosyal uyumun en üst düzeyine çıkarak toplumla kaynaşmışlardır.

Yugoslavya ve Makedonya'da da benzer politikalar nedeniyle 1923'te Türkiye'ye yönelen göç akınlarını 1936 yılındaki ikinci dalga ve 1953 yılındaki üçüncü dalga göç hareketleri izlemiş Türkiye Cumhuriyeti kayıtlarına göre bu sayı yaklaşık 310.000

kişiy e ulaşmıştır. Savaş sonrasında Bulgaristan'dan sonra Türkiye'ye en fazla sayıda insanın göç ettiğı Yugoslavya'dan gelenler arasında Türk ve Türk olmayan ayrımı yapılamamakta fakat gelenlerin çoğunun Arnavut ve Boşnak olduğı bilinmektedir (Kirişçi, 2000). Dini ekonomik ve milli faktörlerin sebep olduğı şartlar dolayısıyla gelen göçmenler Ege, Marmara ve Trakya bölgelerine yerleştirilmişlerdir.

1950 yılında Çin'in askeri güce başvurmaksızın Doğu Türkistan'ı işgal etmesi ile başlayan süreçte bölgede yaşayan Türkler başka ülkelere göç etmeye başlamışlardır. Başlangıçta Batı Türkistan, Afganistan ve Pakistan gibi ülkelere giden göçmenler oradan da yurt saydıkları Türkiye'ye göç etmişlerdir. Burada da genel olarak soydaşlık, ortak dil ve ortak din etkileri önemli faktörlerdir. Genel olarak bakıldığında 1950'lerden sonra Asya ve Orta Asya'dan gelen göçmenler için Türkiye'nin bu faktörlere bağılı olarak hedef ülke olmuş olması da anlaşılabilir bir durumdur. 1960 yıllarında ikinci dalgasını yaşayan bu hareket 1990 sonrasında da farklı şekillerde, daha bireysel girişimlerle devam etmiştir (Çakırer-Özservlet, 2015).

Türkiye'yi etkileyen bir diğ er önemli göç hareketi ise Afgan hareketidir. Afganistan dünya tarihine bakıldığında her zaman mülteci üreten kaynak ülkelerden biri olmuştur. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR)'nin 2017 tarihinde yayınladığı Küresel Eğ ilimler Raporu dünyadaki bütün mültecilerin yüzde 68'inin toplamda 5 ülkeden geldiğini ifade etmektedir: Suriye, Afganistan, Güney Sudan Myanmar ve Somali. Suriye içinde bulunduğı iç savaştan dolayı birinci sırayı alırken Afganistan uzun yıllardır dünyanın en çok mülteci kaynağını oluşturan ülke durumundaydı. Afganistan'ın coğ rafi konumu da göçü onun bir bileş eni haline getirmiştir (Kuschminder ve Dora, 2009). Türkiye'de UNHCR tarafından verilen rakamlara göre yaklaşık 170 bin Afgan göçmen bulunmaktadır. Özellikle 2018 yılından beri Afganistan'da baskıların, terör olaylarının, istikrarsızlığın artması ile bu göçmenlerin sayısı artış göstermektedir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre Türkiye'de 2019 yılında yakalanan en büyük düzensiz göçmen grubunu da Afganistanlılar oluşturmaktadır.



**Tablo2: Yıllara Göre Türkiye’de Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı ve Uyruklara göre Dağılımı**

|      | Irak   | Afganistan | Pakistan | Suriye | Filistin | Myanmar | İran  | Diğer  |
|------|--------|------------|----------|--------|----------|---------|-------|--------|
| 2014 | 1.728  | 12.248     | 2.350    | 24.984 | 508      | 6.425   | 626   | 9.778  |
| 2015 | 7.247  | 35.921     | 3.792    | 73.422 | 615      | 5.464   | 1.978 | 18.046 |
| 2016 | 30.947 | 31.360     | 19.317   | 69.755 | 365      | 1.169   | 1.817 | 19.736 |
| 2017 | 18.488 | 45.259     | 30.337   | 50.217 | 832      | 374     | 2.707 | 27.538 |
| 2018 | 17.629 | 100.841    | 50.438   | 34.053 | 10.545   | 378     | 4.066 | 50.053 |
| 2019 | 8.724  | 125.111    | 45.328   | 31.912 | 8.468    | 160     | 5.710 | 58.515 |

Kaynak: <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>

Afganistan’dan göç hareketi 1979’lardan itibaren Sovyet-Afgan savaşının da etkisiyle özellikle Pakistan ve İran’a yönelmiştir. Türk kökenli olanlar ise Türkiye’ye doğru hareket etmişlerdir. Gelenler içinde farklı uyruklara tabii olanlar (Özbekler, Kazaklar, Kırgızlar)’da bulunmaktadır. Göçmenler Türkiye’yi başlangıçta Avrupa’ya geçiş için transit bir ülke olarak görürken yapılan çalışmalar artık Türkiye’nin daha fazla sayıda Afgan göçmen için hedef ülke haline geldiğini göstermektedir. Türkiye’de uzun yıllardır yerleşik olan akrabalarının da etkisiyle Türkiye’ye gelen Afganlar toplumsal alanda da varlıklarını sürdürmekte, belli bölgelerde ve belli iş kollarına hayatlarını devam ettirmektedirler.

1970’lerin sonunda İran’da Şah rejiminin yıkılması ile sonuçlanan devrim, Türkiye açısından pek çok muhalifin ülkeye göç etmesi ile sonuçlanmıştır. Humeyni rejiminden kaçarak Türkiye’ye gelen göçmenler fiili olarak koruma politikasından yararlanmışlardır. Çoğunluğu Batı’ya geçerek hayatlarına devam etmeye çalışan bu göçmenler 2003 yılı itibarı ile 500 bin ile 1 milyon arası bir seviyeye ulaşmıştır ve 10.000 kadarı da Türkiye’de kalmıştır (İçduygu, 2012). 1980’li yıllarda yaşanan İran-İrak savaşı ve Körfez savaşı da bu ülkelerden Türkiye’ye göç hareketliliğini artırmıştır. Bu savaşların siyasi boyutları bir tarafa tartışmaya açıkken, toplumsal anlamda birden fazla ülkeyi ve toplumu etkileyen sonuçlara imza atmıştır. Irak’ın İran ile olan savaşında Halepçe’de kullandığı kimyasal silahlar olayın vahametini daha da arttırmış,

savaş sona erdikten sonra bile özellikle Irak'ın Kuzey'de Kürtlere yönelik olarak başlattığı hareketin de etkisiyle Türkiye'ye kaçmaya devam etmişlerdir. Dönem itibarı ile geçici olarak misafir kabul edilen bu gruplar barınaklarda yaşamış ve Türkiye onları evlerine dönmeleri için teşvik etmiştir. Irak'ın dış baskılara dayanamayarak geri adım atması ile bir kısmı evlerine geri dönse de tamamının dönüşü mümkün olmamıştır. 1990 yılındaki Körfez Savaşında ise Kuveyt'i işgal eden Irak'tan yaklaşık 500.000 Irak'lı Türkiye'ye gelmiştir. 1991'de Şiilerin ayaklanmasıyla başlayan olaylarda ise Irak ayaklanmayı bastırması ve Kürtlere yönelik bir harekete başlayınca Kürtlerle beraber bölgedeki diğer gruplar (Türkmenler, Keldaniler, Araplar vs.) da Türkiye'ye yeniden göç etmeye başlamıştır. Bu göçmenlerin bir kısmı belli düzenlemelere geri dönmüş olsa da bir kısmı da Türkiye'de kalmaya devam etmişler, bir bölümü de Türkiye üzerinden başka ülkelere göç etmişlerdir. Son olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi ile Türkiye Irak'tan yeni bir göç dalgası ile karşı karşıya kalmıştır. 2019 yılı BMMYK raporlarına göre Türkiye'de bulunan Iraklı sayısı 142.000 iken İranlı sayısı ise 39.000'dir. Suriye ve Afganistan uyruklu göçmenlerden sonra en büyük iki grubu da Iraklı ve İranlı göçmenler oluşturmaktadır. Ancak ikamet izni açısından bakıldığında Türkiye'de en fazla kısa dönem ikamet eden yabancı uyruklu grubun Iraklılar olduğu görülmektedir.

1980'lerde başta eğitim amaçlı Türkiye'ye gelen Afrikalı göçmenler de 1990'lardan itibaren daha da artan bir şekilde Türkiye'ye gelmeye devam etmiştir. Eğitim imkanlarının kısıtlı olduğu Afrika'da öncelikle Avrupa ülkelerine ve Amerika'ya olan eğitim amaçlı göç etme eğilimi, İslami Kalkınma Bankası'nın verdiği burslarla birlikte Türkiye'ye doğru da rotasını değiştirmiştir (Şaul, 2015). İlk gelen grubun da etkisiyle devamında diğer Afrikalı öğrenciler de tanıdıkları vasıtasıyla Türkiye'ye gelmiş ve bir kısmı evlilik gibi yollarla vatandaşlık alarak Türkiye'de yerleşik hale gelmiştir. 1990'ların sorasında ise dünyada artan bavul ticareti furasına katılan Afrikalı göçmenler bu kez eğitim dışında ekonomik bir amaç için Türkiye'ye göç etmeye başlamışlardır. O dönem zaten dünyanın pek çok ülkesinden Türkiye'ye bavul ticareti için gelip Türkiye ile kendi ülkeleri arasında bir hareketliliğe sahip başka grupların varlığı da bilinmektedir. Bugün Laleli, Osmanbey, Aksaray, Merter gibi İstanbul'un bilinen semtlerinde hala bu göçmenlerin etkileri devam etmektedir.

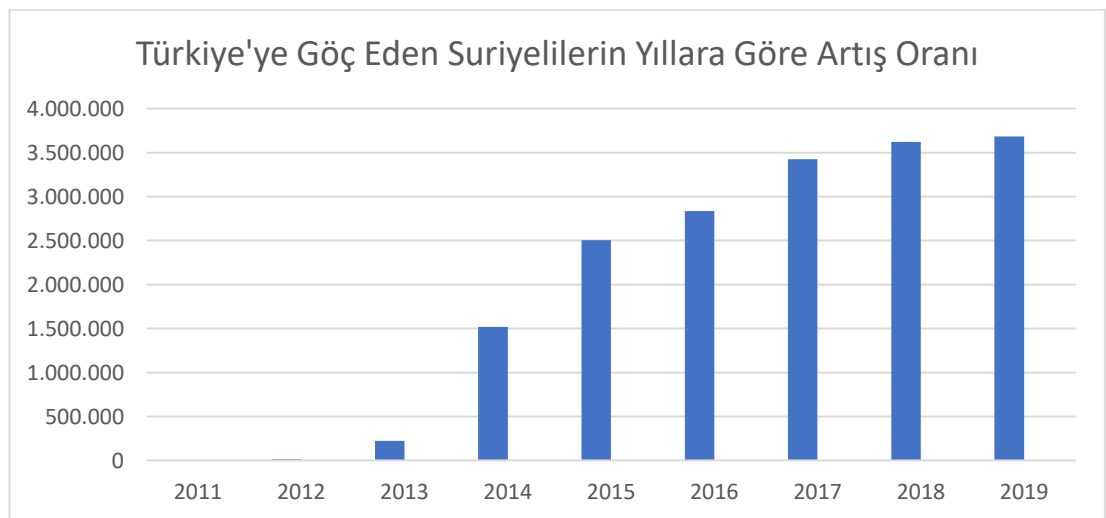
Esenyurt gibi bazı bölgelerde Afrikalı göçmenlerin topluca bir arada yaşadıkları bölgelerin varlığı Türkiye’de gettovari bir yerleşimin olup olmadığı sorularını da beraberinde getirmektedir. Özellikle Senegalli ve Nijeryalı olan göçmenlerin ağırlıkta olduğu bu grubun tercih sebeplerinde özellikle dini etkenlerin önemli olduğu düşünülebilir. Bazen Senegal uyruklu bir saat satıcı olarak günlük hayatta da sıklıkla karşılaşılan Afrikalı göçmenler giderek çeşitlenen iş kollarında çalışmış ve hatta dönem dönem televizyon dizi sektöründe tüm Türkiye’nin tanıdığı aktörler haline geldikleri görülmüştür.

Son büyük göç dalgası ise 2011 yılında Suriye’de başlayan iç karışıklık ile Türkiye’ye sığınan Suriyeli geçici koruma kapsamındaki göçmenlerin hareketi olmuştur. Dünyada devam eden Arap Baharı gibi politik hareketlerin de etkisiyle Suriye’de başlayan taraflar arası çatışmalar artınca Suriye artık orada yaşayanlar için güvenli bir vatan olmaktan çıkmış ve can güvenliği olmayan milyonlarca insan Suriye’den çıkmaya başlamıştır. Devlet Başkanı Beşir Esad ve muhalifler arasında çıkan olaylar sonrası Suriyeli’ler kendilerini güvende hissedebilecekleri bir çözümün yakın zamanda bulunamayacağını anlamışlar, savaşa katılmaktan daha doğrusu kime karşı savaştıklarını da anlayamadıklarından ülkeden ayrılmayı tercih etmişlerdir. Zira bir Suriyeli’nin ifade ettiği gibi ülke içi çatışmalarda savaşmak durumunda kalınan tarafın gerçekten bir düşman olup olmadığı sorucu ciddi anlamda kafa karıştırıcı bir durumdur. “Savaşmak zorunda olduğumuz insanlar, akrabalarımız, yakınlarımız, dayılarımız, amcalarımız. Farklı düşündüğümüz için karşı karşıya getirildiğimiz, öldürmemiz gereken insanlar bizim insanımız. Kime karşı savaştık ve ne için? O yüzden savaşmaktan kaçtık, savaştan kaçtık”.

Suriyede protestolar başladığında rejim bu protestoları şiddetle sonlandırma yolunu seçtiğinden, ülke de bir anda karşıtlar tarafından savaş alanına dönmüştür. Özellikle 2012’nin ikinci yarısından itibaren savaşın gittikçe artması insanların göç hareketini de hızlandırmıştır. Ve 2011’den itibaren 5 milyonu aşan sayıda Suriye’li, ülkelerinden göç etmek durumunda kalmıştır. Yanı başında yaşanan bu vahşete karşı kayıtsız kalamayan Türkiye Cumhuriyeti birçok ülkenin aksine mağdur durumdaki insanlara kapılarını açmış ve her koşulda yardıma hazır olduğunu göstermiştir. Bu kriz yakın

zamanda dünyada görülen en büyük mülteci krizidir. Ve Dolayısıyla etkileri de o derece büyük olmuştur. BMMYK'nın verilerine göre 2019 yılı itibarı ile 5.642.322 kişi Suriye'deki evlerinden ayrılmış, bunların yüzde 65'i ise Türkiye'ye sığınmıştır. Artık yaklaşık 3.7 milyona ulaşan göçmenler Türkiye'de öncelikle barınma merkezlerine yerleştirilmiş ancak daha sonra gelen sayının tahmin edilenden fazla olması, planlama konusundaki aksaklıklar, insanların barınma merkezlerinde yaşamaya istekli olmaması, eş dost akrabalarının yakınına yerleşmek istemesi gibi pek çok sebeple bu sayının çok büyük bir kısmı şehirlere, özellikle Gaziantep, Hatay ve Şanlıurfa gibi sınır kentlere, dağılmışlardır. Göç idaresinin 7 Kasım 2019 tarihli verilerine göre barınma merkezlerinde kalan Suriyelilerin sayısı yalnızca 62.492'dir. Barınma merkezlerinde kalan sayısındaki bu düşüşlerden sonra yakın zamanda Şanlıurfa ve Gaziantep'teki barınma merkezleri kapatılmıştır. Şu anda Türkiye'de geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin yaşadığı 7 barınma merkezi bulunmaktadır. Bu merkezlerin 3'ü Hatay'da, diğerleri ise Osmaniye, Kilis, Kahramanmaraş ve Adana'da bulunmaktadır. 2014 ve 2019 yılları arasında ise üçüncü ülkelere yerleştirme kapsamında 15.793 göçmen farklı ülkelere çıkış yapmıştır. Bu veriler göç idaresi tarafından sürekli güncellenmektedir.

**Grafik2: Türkiye'ye Göç Eden Suriyelilerin Yıllara Göre Artış Oranı**



Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü- [www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638](http://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638).  
Erişim:15.09.2019

Türkiye’de bulunan geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin en büyük kısmını 0-4 yaş arası çocuklar oluşturmaktadır. Bu oranı ise 19-24 yaş arası genç kesim izlemektedir.

**Tablo3: Türkiye’de Bulunan Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyete Göre Sayıları**

| YAŞ           | ERKEK            | KADIN            | TOPLAM           |
|---------------|------------------|------------------|------------------|
| 0-4           | 295.996          | 276.548          | 572.544          |
| 5-9           | 254.863          | 240.052          | 494.915          |
| 10-14         | 199.953          | 184.986          | 384.939          |
| 15-18         | 151.980          | 123.824          | 275.804          |
| 19-24         | 324.027          | 230.795          | 554.822          |
| 25-29         | 206.698          | 146.628          | 353.326          |
| 30-34         | 169.505          | 124.230          | 293.735          |
| 35-39         | 119.566          | 94.581           | 214.147          |
| 40-44         | 78.775           | 69.925           | 148.700          |
| 45-49         | 58.408           | 55.870           | 114.278          |
| 50-54         | 47.223           | 45.381           | 92.064           |
| 55-59         | 32.873           | 33.273           | 66.146           |
| 60-64         | 22.942           | 23.747           | 46.689           |
| 65-69         | 15.027           | 15.758           | 30.785           |
| 70-74         | 8.452            | 9.139            | 17.591           |
| 75-79         | 4.700            | 5.904            | 10.604           |
| 80-84         | 2.589            | 3.255            | 5.844            |
| 85-89         | 1.401            | 1.868            | 3.269            |
| 90+           | 752              | 940              | 1692             |
| <b>TOPLAM</b> | <b>1.995.730</b> | <b>1.686.704</b> | <b>3.682.434</b> |

**Kaynak:** Göç İdaresi Genel Müdürlüğü- [www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638](http://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638). Erişim:

18.10.2019

Sayısal verilere bakıldığında 0-18 yaş aralığında (çocuk ve ergenlik dönemi içinde sayabileceğimiz yaşlarda) bulunan göçmenlerin sayısının 1.728.202 olduğu görülmektedir. Bu da toplam göçmen sayısı içinde çocukluk ve ergenlik dönemi içinde olan ve Birleşmiş Milletlerin çocuk tanımı içine giren göçmen miktarının toplam göçmenlerin içindeki oranı yüzde 46,93'tür. Bu da göstermektedir ki Türkiye'de bulunan göçmenlerin neredeyse yarısı 0-18 yaş aralığındaki göçmenlerden oluşmaktadır.

Suriye'den Türkiye'ye 2011'de başlayan hareket 2018'e kadar artarak büyük bir hızla devam etmiş, 2018 itibarı ile bir durgunluk dönemine girmiştir. Bu göç dalgası Türkiye'nin de tarihi boyunca yaşadığı en büyük göç dalgası olmuştur ve bu kadar kısa bir süre içerisinde bu kadar göçmenin yerleştirilmesi elbette beraberinde bir takım siyasi, kültürel, ekonomik zorlukları da beraberinde getirmiştir. Şehirlere dağılan geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin uyum problemleri ortaya çıkmış, bazı kentlerde ciddi anlamda karşılaşmalardan kaynaklanan tartışma, kavga hatta zaman zaman linç girişimleri olmuştur. Özellikle Suriyeli geçici koruma kapsamındaki bu göçmenlere yönelik algıların dönem dönem değiştiği, toplumun onlarla olan iletişimde de mekâna ve zamana göre farklılıklar olduğu görülmüştür. Daha sonra bu çalışmanın esas odak noktasını oluşturması nedeniyle detaylı olarak ele alınacak bu göç hareketi yüzyılın da en büyük insanlık trajedilerinden biri olarak tarihin sayfalarında yerini almıştır.

Türkiye özellikle 1980'lerden itibaren pek çok etnik kökenden göç almaya devam etmiştir. Bunlar arasında transit göçmenler olduğu kadar yasadışı işçi grupları, emekliler, sığınmacılar ve profesyonel anlamda beyaz yakalılardan oluşmaktadır. Türkiye'nin göç anlamında uyguladığı politikalar ve göçü kabul etme potansiyeli de göçmenlerin Türkiye'ye yönelmesinde temel sebeplerden biri olmuştur. Bu anlamda düzenli ve düzensiz göç arasında bir ayrım yapmak faydalı olacaktır. Düzensiz göçmenler daha ziyade Türkiye'yi özellikle Avrupa'ya geçiş için bir uğrak yeri olarak görürken düzenli göçün daha ziyade Batı'dan gelen emekli ve profesyonellerin göçlerini kapsadığını görmek mümkündür (İçduygu, Toktaş 2002).

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren Türkiye'nin aldığı göçlerin genel karakteristiğine bakıldığında bu göçleri genel olarak soydaş göçü, çevre ülkelerden gelen etnik Türklerin ve Müslüman grupların göçü olarak tanımlamak doğru olacaktır. Yakın zamana kadar kelimenin tam anlamıyla yabancı denilebilecek çok fazla göç hareketi olmadığı da ortadadır. Ancak 20 yılda, hatta belki biraz daha fazla, yabancı olarak nitelendirilebilecek göçlerin de Türkiye'ye yöneldiğini görmek mümkündür. Osmanlı dönemine kadar uzanan Levantenler ile başlayan Türkiye'nin Avrupalı göçmenleri tarihi bugün artık Türkiye'yi hedef ülke olarak seçen göçmenler ile devam etmektedir. Bu göçler Türkiye'nin daha önce karşılaştığı göç dalgalarından karakteristik anlamda da farklılıklar ortaya koymaktadır. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren genel olarak hep bir sorunun sonucu olan göçlerle karşılaştırıldığında bu tür göçler daha ziyade fırsat arayışı içinde olan insanların hayat tarzı değişikliği ile ilgili olan daha pozitif bir tutum barındıran göçlerdir. Türkiye'nin özellikle dışa açılım konusunda attığı adımlar, ülkenin bilinirliğinin artması ve turizmin bundaki etkisi önemli faktörler olarak söylenebilir. Ayrıca Avrupa Birliği ile 2005 yılında başlayan müzakereler Avrupa ile Türkiye arasında yeni bir ilişkinin başlangıcı olmuş, Avrupalı göçmenler için de Türkiye yeni bir cazibe merkezi halini almıştır (Kaiser,2004).

Kaiser Türkiye'de bulunan Avrupalı göçmenler hakkındaki çalışmalarında genel olarak bu göçmenlerin 8 sınıfa ayrıldığını belirtmektedir. Bunlar:

- *AB menşeli ya da yabancı şirket ve kurumların görevli ve temsilcileri: Bu grupta yer alan kişilerin çoğunluğu erkektir ve bu nedenle çoğunlukla kendileri de birer AB vatandaşı olan eşleriyle beraber gelirler. Türkiye'de kalış süreleri genellikle iki ile altı yıl arasındadır;*
- *Eşi Türk Vatandaşı Olan AB Vatandaşları: Türkiye'deki evlilik göçmenlerinin yüzde 95'ini kadınlar oluşturmaktadır. Ancak Türkiye dışına yaşayan ya da okuyan Türk kadınlarının sayısı arttıkça, Türk kadınlarla evli yabancı erkeklerin sayısı da sürekli artmaktadır. Bu grubun büyük bir bölümü ailece daimi olarak Türkiye'ye yerleşmiştir;*
- *Karma Evliliklerle Kurulan AB-Türk Ailelerin Çocukları: Bu grupta yer alanların çoğu çifte pasaportlu olduğu için Türkiye'de doğrudan Türk*

*vatandaşlığına sahiptirler. Bu grubun giderek büyümesi, çocukların AB üyesi ülkelerin vatandaşlığına da sahip olmaları ile ilgilidir. Bir çok AB ülkesinde vatandaşlık ebeveynlerden (baba ve/veya anne) çocuklara aktarılabilmektedir.*

- *Emekli AB Vatandaşları: Emeklilik dönemlerini Türkiye'nin Ege ya da Akdeniz sahillerinde geçirmek isteyen ve bu nedenle Türkiye'de gayrimenkuller satın alan AB vatandaşlarının (Almanlar, Hollandalılar, İngilizler, Avusturyalılar, Belçikalılar, Danimarkalılar vs.) sayısı giderek artmaktadır. 2001 yılında güney ilçelerinden Alanya'da, altı bin Alman vatandaşı tapu siciline kayıt yaptırmıştır. Neredeyse aynı sayıda Hollanda vatandaşı da Alanya civarına yerleşmiştir. Türkiye'nin güneybatı sahillerine yerleşen İngiliz vatandaşlarının sayıları da hızla artmaktadır;*
- *Alternatif Bir Yaşam Tarzı Arayan AB Vatandaşları: Bu grubun mensupları ağırlıklı olarak 35 ila 55 yaş arasında olup kendilerine Türkiye'de yeni bir düzen kurmayı amaçlamaktadırlar. Aralarında serbest sanatçılar olduğu gibi, mağaza (butik, hatıra eşyası vs.) işletenler de vardır;*
- *Türk Kökenli AB Vatandaşları: Bunlar, Türk kökenli olup, zamanında kendilerini kabul eden ülkenin (genellikle Almanya) vatandaşlığına geçerken Türk vatandaşlığından çıkmak zorunda kalmış olan kişilerdir. Genellikle "pembe kart" olarak anılan bir belgeye sahiptirler. Bu belge sayesinde seçme ve seçilme hakkı hariç, bir Türk vatandaşının sahip olduğu tüm haklardan yararlanabilmektedirler. Ayrıca AB üyesi ülkelere edindikleri çifte vatandaşlık hakkına sahip bazı Türk vatandaşlarının da bu grubun içinde sınıflandırılması mümkündür;*
- *İstanbul Boğazı Almanları: Bunlar Osmanlı İmparatorluğu döneminde Almanya veya başka Batı Avrupa ülkelerinden günümüz Türkiye topraklarına gelmiş olan göçmenleri torunları/altsoylarıdır (Dietrich, 1987). Ataları genellikle ticaret yapıyor ya da Osmanlı ordusuna danışmanlık ediyorlardı. Bunların çoğu ya da çocuk veya torunları Türk vatandaşlığına geçmiş durumdadır;*
- *Mülteciler (Özellikle Nazi Rejimi Çerçevesinde Almanya'dan Gelenler): 1933 ve 1944 yılları arasında sayıları binleri bulan Alman mültecinin Türkiye'ye sığındığı görülmektedir. Bu mültecilerin çoğunluğu Musevi olan ya da sosyalist*



*olan kişilerdir. Bu kişilerin Türkiye’deki eğitim sistemine öğretmen ve öğretim üyesi olarak katkıları ortadadır. Türkiye’deki üniversitelerde tıptan hukuka kadar çeşitli akademik alanlarda bu izleri bugün de görmek olasıdır. Bu göçmenlerin birçoğu savaş sonrası Amerika’ya göç etmiş olsa da kalanların çocukları ve torunları halen Türkiye’de yaşamaya devam etmektedirler”* (Balkır ve Kaiser, 2015).

Avrupa Birliği ülkelerinden Türkiye’ye göç etmeyi cazip haline getiren faktörlerin başında Avrupa’da artan işsizlik oranları ve buna karşın Türkiye’nin gelişen bir ülke olarak daha fazla sayıda fırsat yaratabilen bir dinamiğe sahip olması, çok uluslu şirketlerin artması (ve bu şirketlerin yabancı yöneticilerinin veya temsilcilerinin Türkiye’de bulunması), iklim açısından turistik anlamda da daha avantajlı konumda olması ve özellikle emekli göçmenler için bu açıdan sakin ve huzurlu bölgelere sahip olması, Avrupa ile kıyaslandığında emlak fiyatlarının özellikle kur açısından düşünüldüğünde avantajlı hale gelmesi, Avrupa ülkelerinde artan yabancı düşmanlığı ve buna karşılık Türkiye’nin hala misafirperver bir damara sahip olması ve insanların yardımsever insani yaklaşımı, Avrupa’ya yakınlığı ve insanların istedikleri zaman kendi ülkelerine gidip gelme konusunda sıkıntı yaşamamaları gelmektedir. Kaiser (2012) Avrupa’dan Türkiye’ye yerleşen göçmenlerin geliş sebeplerini temel olarak 3 ana başlık altında toplamaktadır:

- A. *“Türkiye’nin 1980’lerden itibaren hem ekonomik hem de siyasi anlamda dünyaya açılmış bir ülke olması,*
- B. *Türkiye’ye tatil amaçlı gelen turistlerin iyi izlenimler edinmesi ve ayrıldıktan sonra Türkiye’de uzun vadede yaşamaya karar vermesi,*
- C. *Türkiye’nin AB üyeliği sürecine istinaden bir Avrupa Birliği ülkesi olması ihtimalinin artması.”*

Daha pozitif bir karakteristiğe sahip olduğundan bu göç sonucu Türkiye’ye gelen göçmenlerin de uyum konusunda diğer zorunlu göçlerden veya düzensiz göçmenlerden daha kolay bir uyum sürecinden geçtiği, kısa sürede belli norm ve kaidelere uyum sağladığı ve toplumsal gerçekliği inşa pratiklerini daha iyi algılayarak

pratikte de daha başarılı oldukları söylenebilir. Burada Avrupa Birliği üyesi ülkelerden gelen yabancılara karşı olumlu önyargılar ve toplumsal tutum da onların bu süreçte daha hızlı yol kat etmesine olanak sağlamaktadır (Balkır ve Kaiser, 2015). Mültecilere ve koruma kapsamındaki göçmenlere karşı olan negatif tutum ve tavırlar Avrupa’lı göçmenlere karşı gösterilmemektedir.



## İKİNCİ BÖLÜM

### 1. İÇ GÖÇ'ÜN TARİHİ GELİŞİMİ

#### 1.1. Dünya’da İç Göç Hareketlerinin Durumu

Göç, genel olarak, insanın mekân üzerindeki sınır mefhumunu aşmasını sağlayarak ekonomik ve sosyal anlamda kalkınmaya katkıda bulunan bir harekettir. Özellikle ekonomik anlamdaki eşit olmayan şartların iyileştirilmesi amacıyla oluştuğunda kırsal-kent arasındaki, şehirler ve bölgeler arasındaki dengeyi kurmada olumlu etkiler yaratan bir süreç olarak okunabilir. Ayrıca göç bireylerin ya da grupların kendi amaçlarını gerçekleştirmelerine yardımcı olmaktadır. Uluslararası göç bunun için elverişli bir alandır ancak bir ülke sınırları içinde bir yerden başka bir yere, bir şehirden diğerine veya bir bölgeden diğerine doğru oluşan göç hareketi bu değişimi daha kolay görünür hale getirebilmektedir. Özellikle kent merkezlerindeki göçün ivme kattığı sosyo-ekonomik değişimler, istihdam alanlarının özellikle gelişmekte olan ülkelerde kent merkezlerinde toplanması sebebiyle, belirgin olarak görülebilmektedir. Zira aslında kırsaldan kente göç, uluslararası anlamda sınırlar ötesi hareketin de başladığı nokta olarak bir göç deneyiminin genellikle ilk bileşenini oluşturur. Bunu zaman zaman şehirler arası ve sonrasında bölgeler arası göç izlerken nihayetinde bu harekete uluslararası bir göçe dönüşebilmektedir.

Bu anlamda belki de daha büyük bir sosyal değişimin ilk ayağı gibi de görülebilecek olan iç göç; bir devlet sınırları içindeki insanların kalıcı ya da geçici yeni bir ikamet kurulmasını da içeren yer değiştirme eylemidir. R. Keleş (1998: 40-63) in *“bir ülke içinde bölge, kent, kasaba gibi yerlerin birinden diğerine yerleşme maksadıyla yapılan hareket”* olarak tanımladığı iç göç’ü (Kentleşme Şurası (2009:8) *“yurt içinde beş ve daha yukarıdaki yaşlardaki nüfusun, iki genel nüfus sayımı arasındaki ikametgahının farklı olması”* olarak tanımlamaktadır. Kentleşme Şûrası mevsimlik işçiler, ikameti bilinmeyenler, yurtdışında ikamet edenler ve birden fazla

kez ikametgahı değişenleri iç göç kategorisine dahil etmemişlerdir. Ancak genel olarak tanımlamalarda belirgin olmayan nokta hangi tür hareketlerin iç göç olarak adlandırılacağıdır. Mesela köyden ilçeye yerleşmek ile bir bölgeden başka bir bölgeye geçmek arasında fark gözetilmemekte, ülke içindeki her türlü yer değiştirme, yakın veya uzak, iç göç olarak tanımlanmaktadır. Burada da ülkelerin kendi iç dinamiklerine göre çıkış ve varış yerlerine dair kavramlarda değişkenlik olabilmektedir. Örneğin Türkiye için şehirlerarası ya da daha büyük resimde bölgeler arası göçten bahsedilirken Amerika Birleşik Devletleri'nde eyaletler arası göçlerden bahsedilebilir. Buradaki kalıcılık ya da geçicilik meselesi tam da sözü edilen daha büyük bir göç hareketinin parçası olmakla ilişkilendirildiğinde ortaya çıkmaktadır. Daha öteye veya çok daha öteye bir hareketin parçası olarak... Ki bazı çalışmalar aslında iç göçün nadiren kalıcı bir hareket olduğunu göstermektedir.

Bazı ülkelerde örneğin insanlar ikamet etikleri bölgeyi ya da şehri hayatları boyunca pek çok kez değiştirirler (Rees ve ark., 2000). Hareket halinde olmak, bu hareketi sınırlayan ya da kontrol eden politikalar ya da başka faktörler olmadığı süreçte aslında tüm grupların, toplumların ya da daha özelde bireylerin doğal bir karakteristiğidir. Sadece bazı hareketler daha belirginken diğerleri daha az görünür olabilir. Ya da bazı ülkelerde iç göç diğer ülkelere kıyasla daha farklı şekillerde tezahür edebilir. Bu da ülkelerin kendi iç dinamikleri ile ilgili olup, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile de yakından ilgilidir (Skeldon, 2017).

Bugün bakıldığında her ne kadar uluslararası göç devletler tarafından birtakım engellerle önlenmeye çalışılsa da iç göç için zaman zaman tam tersi bir durumun olduğunu söylemek mümkündür. Bir çok devlet ve organizasyon pek çok açıdan tarihlerinin her hangi bir döneminde iç göçü desteklemiş ya da destekliyor görünmektedirler. Bunun temel nedenlerinden biri iş gücündeki artışın aslında üretimin de ana artış kaynağı olmasıdır (Spengler ve Myers, 1977). Yani emek ne kadar artarsa üretimin de o oranda artacağı düşünülmektedir. Örneğin yakın zamanda yayınlanan bir Club du Sahel Raporu açıkça şunu ifade etmektedir: *“Nüfus hareketliliği, Batı Afrika’da sürdürülebilir kalkınmanın ve yoksulluğun azaltılmasının gerekli bir koşuludur. Hareketliliği kısıtlama veya insanları topraklarında kalmaları*

*için teşvik etme eğiliminde olan politika, program ya da eylemler uzun vadede yönetilemez durumlara yol açacaktır” (Deshingkar ve Grimm, 2005: 8). Bu çıkarım elbette yalnızca Batı Afrika için geçerli bir çıkarım değildir. Benzer şekilde Ping göçmen emeğinin Çin’deki kalkınma konusundaki katkılarına atıfta bulunarak “göçmenlerin olmadığı bir Pekin, Şangay, Guangzhou ve Shenzen’in olmayacağını belirtmektedir” (IOM, 2006: 81). Elbette teknolojik gelişmelerin, insan emeğinin yerini artık makinelerin aldığı bir çağda ve bundan sonrasında bu iddianın geçerliliğinin sorgulanması da gerekebilir. Bunun yanında iç siyasi dinamikler de ülke içi göçün belli bölgelerden diğerlerine teşvik edilmesini gerektirebilir. Devletlerin ekonomik ya da kültürel denge sağlama isteği, nüfus artışının dengesiz dağılımını engelleme gibi sebeplerle hükümetler kentten kıra ya da ihtiyaca göre kırdan kente, ya da bir bölgeden diğerine göçü teşvik edici programları zaman zaman uygulamaktadırlar.*

Bell ve arkadaşları her biri toplumların kendi dinamiklerini anlamakla alakalı olarak dört ayrı göç boyutundan bahsetmektedirler.

*“İlk olarak göç bireysel isteklere bağlı bir oluşum olarak görülebilir. İkinci olarak göç insanın yerleştiği mekan anlamında bir çok değişikliğe neden olan bir oluşumdur, yani göç sonucu yerleşilen mekanda bir takım değişiklikler gözlenir ki bu da toplumsal değişimi etkileyen ve ona ivme kazandıran temel etkenlerden biridir. Üçüncüsü çok genel olarak mesafe boyutu ile ilgilidir ve pek çok göç teorisinde de göçün mesafe ile ilgisi tartışılmıştır. Son olarak ise göç mekanları, şehirleri ya da bölgeleri farklı anlamlarda birbirine bağlamaktadır” (Bell, 2002).*

Küreselleşme ile ilintili olarak bu bağlantı göçün ilişkili olduğu kritik noktalardan biridir ve ulus-aşırılık, ulus-ötesilik gibi meselelerin de kaynağını oluşturmaktadır. Bu faktörler temel olarak iç göçün de belirleyici faktörleri olarak görülebilir. Nitekim bireyleri ya da grupları harekete geçiren temel nedenler esasen hem iç göç ve hem dış göç için benzer arzu ve isteklerden kaynaklanmakla birlikte sonuç açısından bakıldığında bu iki göç tipinin oluşması farklı yeterliliklerin ve

imkanların mevcudiyeti ile doğrudan ilgilidir. Özellikle mesafenin kendisi bu durumda önemli bir değişken olarak okunmaktadır. Bunun dışında cinsiyet, yaş, eğitim durumu, sosyo-ekonomik gelir düzeyi gibi faktörler de mesafenin uzun veya kısa olmasında, hareketin iç göçten dış göçe dönüşmesi anlamında etkileyicidir.

Literatürde uluslararası göç bakımından belli başlı tarihlerden, en azından uluslararası göç'ün belirgin hale geldiği dönemlerden bahsetmek anlamında, bahsedilebilse de iç göç için böyle bir tarihi başlangıç noktasından bahsetmek mümkün değildir. Zira iç göç özellikle sınır ötesi bir hareket olmadığından, özellikle belli nüfus kayıtlarının tutulmadığı dönemlerde, hareketin varlığı resmi nitelikteki verilere bağlanamamaktadır. 1970'lerde bile sadece çok az sayıda Avrupa ülkesi ve yalnızca Japonya, nüfusunun ikametgah değişiklikleri ile ilgili verileri tutuyordu ve bunlar da pratikte sadece nüfusun hareketliliği ile ilgili istatistik üretmekle sınırlıydı, ve çok sınırlı şekilde sosyolojik araştırmalarda kullanılmışlardı (Elizaga,1972). Bir çok ülkede ise iş hareketliliğe dair veriler hem çok sınırlı hem de yetersizdi. Dolayısıyla kısa mesafede hareketlilik insanlık tarihinin başlangıcı ile tarihlendirildiğinden böyle bir geçmiş referansı vermek tarihin en erken dönemlerine atıfta bulunmaktan öteye gidemez. Ayrıca insanların kendi ülkeleri içindeki seyahat özgürlüğü herhangi bir yasal düzenlemeye ihtiyaç duymaksızın gerçekleştirilebildiği için daha kolay bir hareket alanı sağlamasının yanında dış göçlere göre daha belirsiz alana tekabül etmektedirler. İnsan var olduğu müddetçe hareketlilik devam etmiş bundan sonra da insanlık var olduğu müddetçe devam edecektir. Fakat sürekli artış gösterdiği bilinen bir gerçektir.

Castles ve Miller (2008) tüm göç biçimlerinin hızla arttığı küreselleşme çağında nüfus hareketliliğinin de sürekli rakamsal olarak arttığını belirtmektedir. Ancak uluslararası göç artışındaki istikrarın yanı sıra özellikle Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Avustralya gibi bazı gelişmiş ülkelerde iç göç'ün düşmeye başladığını söylemek de mümkündür (Cooke 2011, Champion ve Shuttleworth 2016, Skeldon 2013). Fakat bunun yanında özellikle 1990'lardan sonra içinde Türkiye'nin de olduğu pek çok ülkede hayat boyu iç göç yoğunluklarının sürekli artış gösterdiği bilinmektedir (Bell ve Edwards, 2014). 2000'li yıllarda Birleşmiş Milletler Kalkınma

Programı (UNDP) küresel olarak 740 milyon iç göçmen bulunduğu yönündeki tahminlerini belirtmiştir. Ve veriler ülke nüfusu ile iç göç oranı arasında doğrusal bir bağlantı olduğunu da göstermektedir. Nüfus ne kadar fazlaysa iç göç oranı da o doğrultuda artmaktadır. Dolayısıyla ülke içi göç ülkelerin gelişmişlik düzeyi gibi pek çok faktöre göre zaman içinde artmakta ya da azalabilmektedir. Ve bazı ülkelerde uluslararası göçten daha büyük sayılarla ifade edilmektedir. Örneğin IOM (2003) tarafından yayınlanan bir araştırma dizisinde H. Ping 2001 yılında Çin’de 120 milyon insanın yurt içinde göç ettiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla gruplar kendileri için cazibe merkezi olarak addettikleri yeni bölgelere doğru hareket etmektedirler. Burada tercih edilen yerler başlangıçta daha yakın ve genellikle ekonomik anlamda rahat edilebilecek yerler olmaktadır.

İç göç düşüncesi genel olarak kent ve kırsal arasındaki sektörel yapıdan kaynaklanmaktadır. Kent merkez olarak özellikle ekonomik olarak kırsal’a göre daha önce gelişmekte ve yeni iş imkanları kırsaldaki insanlar için kenti bir cazibe merkezi haline getirmektedir. Özellikle tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle beraber pek çok ülkede tarım sektöründeki yavaşlama ve azalma insanları sanayi sektörüne ve sonrasında ise hizmet sektörüne doğru itmeye başlamıştır. C. Clark’ın “*üç sektör teorisi*” ekonomik gelişim ile birlikte emeğin tarım dışı sektörlerle kayacağını belirtmektedir. Ve bu sektörel değişmeyi sağlayan esas ana kaynak da ülke içindeki göçtür. Ancak burada yerel farklılıklar ve dolayısıyla bölgeden bölgeye değişen farklı göç karakteristiklerini göz ardı etmemek gerekmektedir. Temel olarak kırsaldan kırsala, kırsaldan kente, kentten kırsala ya da kentten kente şeklinde dört farklı kategori halinde görülebilen iç göç genel olarak kırsaldan kente doğru hareket etse de, zaman zaman tersine de işlemekte, özellikle yaş ile bağlantılı olarak kentten kırsala doğru bir akışın varlığının da mevcut olduğu görülmektedir. Bu genellikle uluslararası anlamdaki emekli göçüne benzer bir tablo çizmektedir. Bir anlamda memlekete-anayurda geri dönüş olarak okunabilmektedir. Ekonomik kriz dönemleri, emekli olma durumu gibi sebepler geri dönüşü etkileyen faktörlerdendir. Ancak kente gelen göçün en azından emeklilik dönemine kadar asıl çıkış noktasına geri dönmesi çok düşük bir ihtimaldir. Bu göçmenler ya başka bir kente ya da başka bir ülkeye yeniden göç etmekte ancak geri dönmeyi tercih etmemektedirler. Bu dört kategorinin hepsi aynı coğrafyada ve

herhangi bir zamanda bulunabilir. Kırsal'dan kırsala göç hala birçok yoksul ülkede daha fakir bölgelerden nispeten daha verimli topraklara doğru görülebilmektedir. Şehirleşme ve sanayileşmenin artışıyla beraber ise bu göç daha çok kırsal'dan kentsel alanlara doğru kaymaktadır. Kentsel alanlardan yine kentsel alanlara yapılan göçler ise mekânsal hareketin günümüzde en baskın şeklidir.

Dünya genelinde iç göçlerin teme sebeplerine bakıldığında çoğunlukla ekonomik temelli faktörler göze çarpsa da iç göç de tıpkı dış göç gibi ve hatta daha fazla oranda birçok farklı faktörden etkilenebilmektedir. Ve ayrıca iç göç dış göç ile kıyaslandığında hem mesafe hem de bürokratik olarak daha az engelle karşılaştığı daha kolay gerçekleşebilmektedir. Kamu hizmetlerinin kentsel alanlarda daha gelişmiş olması da bu sebeplerden bir tanesidir. Kesintisiz eğitim ve sağlık hizmeti, altyapının gelişmiş olması gibi temel insani faktörler bireylerin sosyal anlamda yaşam standartlarını iyileştirme isteği ile göç etme eğilimini arttırmaktadır. Özellikle eğitim ile göç arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı da pek çok çalışma (Pourcer,1970, L. J. Ducoff, 1970, E. Glasser, 1997, C.J. Caldwell, 1968) ile ortaya koyulmuştur (Çelik, 2006). Bu çalışmalar dünyanın çok farklı ülkelerinde ve farklı şartlarda çocukların eğitim görebilmesi için ailelerin göçe eğimli hale geldiğini ortaya koyan doğrudan sonuçlar elde etmişlerdir. Bireysel sebepler bireysel anlamda etkileyici olurken toplu halde iç göçe sebep olan faktörler çoğunlukla zorunlu oluşan göçlerdir denilebilir. E. Lee (1966: 52) bir bölgede oluşan toplumsal anlamdaki karmaşa ve kaosun göç için tetikleyici bir itici güç olduğunu belirtmektedir.

Zorunlu göç insanların istekleri dışında, mecbur kalarak bir yerden bir yere göç etmesi ya da göç ettirilmesidir. Bu zorunlu göç hareketine bir devletin siyasi anlamda güttüğü politikaların yanında, iklimle alakalı sorunlar, afetler, kıtlık, güvenlik kaygıları ya da benzeri faktörler sebep olabilmekte ve beraberinde bir takım siyasi ekonomik ve kültürel sorunları da getirmektedir. Dolayısıyla gönüllü veya zorunlu göç etme meselesi dış göçte olduğu gibi iç göçte önemli bir unsur olarak göçün kendisine içkindir. Ya da birkaç bireysel girişimle başlayan yer değiştirme hareketi zamanla diğerlerinin de ilk gidenleri takip etmesiyle kolektif bir harekete bürünebilir. Ancak yine de buradaki gönüllü kavramının sorunlu bir kavram olduğunu da kabul etmek



gerekmektedir. Örneğin ekonomik yetersizlikten dolayı göç etmiş bir ailenin gönüllü olarak göç ettiğini söylemek ne kadar mümkündür?

Parnwell (2014) bir yerdeki akraba ve arkadaşların diğerlerinin de ortaya göç etmesi bakımından önemli referanslar olduğunu ve bunun da göçün hedef bölgesini belirlemede etkin olduğunu belirtmektedir. Yani bir anlamda başlangıçta ilk göç edenlerin bulundukları bölgeler diğerlerinin oraya göç etmesi için önemli bir faktördür. Mevsimlik tarım işçilerinin yılın belli dönemlerinde çalışmak için kendi bulundukları şehirlerden başka şehirlere geçişleri de iç göç olarak adlandırılmaktadır. Ancak burada bir kalıcılık durumu söz konusu olmadığından bu durumun geçiciliği göz önüne alındığında bir iç göç olarak adlandırılması doğru gözükmemektedir. Burada geçici ve kısa süreli bir mekân değişikliği söz konusu olduğundan bu yer değiştirmenin burada temel alınan kalıcı ve toplumsal yapıyı değiştirme potansiyeli olan hareket ile aynı değildir. Mekansal hareketlilikte bir hareketin göç sayılabilmesi için evin mi yoksa iş yerinin mi değişeceği konusunda yapılan tartışmalarda da görüldüğü üzere, bir eylemin kalıcı göç olarak adlandırılabilmesi için kişilerin yaşadıkları yerde kalıcı bir değişikliğe gitmeleri öngörülmektedir. Sürekli ve geçici göçler konusunda bir ayrımın yapılması da önemlidir. Literatürde bu ayrım pek çok farklı şekilde yapılmıştır.

Göçmen ve göçmen olmayan grupların belirlenmesi konusunda yapılan ayrımlar doğum yerine, bulunduğu yerdeki ikamet süresine göre ya da ikamet edilen son yere göre yapılan ölçümlerle farklılık göstermektedir (Zachariah, 1977). Örneğin doğum yerine göre belirlendiğinde kişilerin doğdukları yer dışında başka bir yerde ikamet ediyor olmaları onların göçmen olduğu varsayımını doğurmaktadır. Bir çıkış yeri vardır ve bir de varış yeri ve bu iki nokta arasında nüfus sayımlarına ait verilerle içeride doğanlar ya da dışarıda doğanlar arasındaki nesiller arası süreci tahmin etmek amaçlanmaktadır. Göçün coğrafi olarak yapılandırılması konusunda fikir verse de bu tip bir sınıflama zamanlama konusunda eksik veriler sağlayabilir. Ayrıca yalnızca bir çıkış yeri ve bir varış yeri arasında gerçekleştiği varsayılan göçün tek bir hareket olarak gerçekleştiğini düşünmek ve aradaki süreci göz ardı etmek yanlış sonuçlar ortaya koyabilir. Bulunduğu yerdeki ikamet süresine göre belirlendiğinde ise kişi ya

da grupların varış yerlerine ulaşma ve orada ikamet etme süreleri dikkate alınmaktadır. Ancak burada çıkış yerinin dikkate alınmaması gibi bir durum olduğundan göçle ilgili mesafe verisine ulaşmak da mümkün olmamaktadır. Aslında burada temel kafa karışıklığı literatürde özellikle iç göçle ilgili kapsayıcı teorilerin eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bazı kavramların tam anlamıyla net karşılıkları maalesef oluşturulamamıştır. Ancak yine de nüfus sayımı verileri ile yapılan göç ölçümleri son yıllarda eskiye oranla ilerleme kaydetmiştir.

Çalışmalar genellikle yoksulluk ve fiziksel hareketlilik arasında doğrudan bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Geleceğe ilişkin beklenti göç etme isteğini teşvik etmektedir. Tarımsal toprakların yetersiz olması insanları başka yerlere göç etmeye teşvik etmektedir ayrıca Marshall Planından yararlanmaya başlayan Türkiye’de tarımda makineleşmeye geçilmesi de emeğin bir anlamda boşa çıkması durumunu doğurarak insanların yeni iş fırsatları aramak için harekete geçmesini gerektirir. Nüfusun çoğalmasıyla da beraber emek ve toprak arasındaki denge negatif anlamda değişiklik göstermekte ve bu da göç için zemin hazırlamaktadır. Burada aslında temel nedenin genellikle ekonomik olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalar, tüm şartların sabit kaldığı benzer durumlarda işsizlik faktörünün başka bir yere hareket ihtimalini ikiye katladığını göstermektedir (Herzog ve Schlottmann, 1984, Greenwood, 1985: 532). Yani nedensel olarak bakıldığında tıpkı dış göçler gibi iç göçler de özellikle gönüllülük esasına dayandığında insanın daha iyisini istemek anlamındaki rasyonel davranışından kaynaklanmaktadır (İslatince,2002, Güreşçi, 2016). Burada göç eden kişi aslında karar verici durumundadır. Yani kâr zarar hesabı yaparak göç etmeye karar veren kişi Tekeli’ye göre bu süreçte 3 farklı karar aşamasından geçer:

“1.önce kişi kendisi göç etmeye karar verecektir.

2. Göç eden kişi alternatif varış noktalarındaki fırsatlar arasından birisini seçecektir.

3. Göç eden her kişinin emeğini arz etmeye karar verdiği fırsat için birden fazla kişi yarışmaktadır.

Kişinin başarılı bir göç yapabilmesi için bu yarışmayı kazanması gerekmektedir” (Tekeli, 2014).

Ancak elbette tüm bu süreç pratikte beklenen olumlu sonuçları doğurmayabilir. Ve göçmenlerin çoğu daha az sermaye gerektiren, emek-sermaye oranı düşük olan kayıtdışı sektörde ya da marjinal sektörde (hamallık, işportacılık, hizmetçilik gibi) istihdam alanı bulabilmektedirler. Kayıt dışı sektör ise S. Catles ve G. Kosack'a (1973) göre Marx'ın yedek işgücü ordusu dediği işsizler ve gizli işsizler grubu ile aynı yerde durmaktadır. Bu noktada aslında Hoselitz'in (1957) aşırı kentleşme teorisinde öngördüğü üzere göçmenler kayıtlı sektörün karşılayabileceğinden çok daha fazla emek arz eder ve dolayısıyla bu emek kayıt dışı sektöre aktarılır ve bu durumda da verimlilik düşerek yoksulluktan kurtulma konusundaki beklentiler sınırlandırılır. Ve kayıt dışı ekonomi çoğu gelişmekte olan ülkede büyümektedir.

Bazı çalışmalar özellikle 90'lı yıllara ve hatta daha yakın zamana kadar göçün genellikle bekar erkekler tarafından daha sıklıkla gerçekleştirildiğini göstermektedir (De Haan, 2000). Ancak zamanla daha fazla kadın göç etmektedir. Göçün feminizasyonu kadınların iş hayatındaki aktif rolünün de artması ile doğru orantılıdır. Bunu ayrıca kadının toplumsal alandaki rolünün değişimi ile paralel olarak da görmek mümkündür. Ancak burada elbette kültürler arası farklılıklardan oluşan etkilerden dolayı her ülke için aynı durum söz konusu olmamakla birlikte yine de kadın göçmen sayısındaki artış da belirgindir. Yine çalışmalara bakıldığında erken göç araştırmaları 15-30 yaşları arasındaki iyi eğitilmiş erkeklerin ulaşım, sermaye gibi konularda daha fazla temas kurabildiğini ve göç etmeye daha meyilli olduğunu gösterirken, daha yeni çalışmalar artık iyi eğitim alan bireylerin göç etmekten kaçındığını göstermektedir.

Sonuçları bakımından da dış göç ile benzer nitelikler taşıyan iç göç, hareketin mekânsal etkilerini hem çıkış yerinde hem de varış yerinde meydana getirdiği sosyal değişimler ile ortaya koymaktadır. Uluslararası göçlerde ortaya çıkan kültürel uyum sorunları, aynı ilke içinde olsa bile iç göç sonrasında da yerel kültürlerin karşılaşması anlamında bir gerilim alanı yaratma potansiyelini taşımaktadır. İster yerel ister uluslararası anlamda yabancı bir kültür olsun, her karşılaşma kendi iç çatışma ve uyum potansiyelini bünyesinde barındıran bir olgudur. Dolayısıyla uluslararası göçlerde yaşanan uyum problemlerine benzer bir süreç olarak iç göçlerde de gelenler ve

halihazırda orada bulunanlar arasında ortaklıklar olmasının yanı sıra kültürel farklılıklar da dikkate alınmalıdır. Ancak uyum konusundaki çalışmalar genelde hep uluslararası alana yönelmiş ve iç göçle ilgili olarak uyum çalışmalarına çok ağırlık verilmemiştir. Bugün Türkiye’ye de bakıldığında uyum problemlerinin genellikle hep yabancı göçmelerle alakalı bir olgu olarak görüldüğü ve iç göçmenler için bu süreçteki kolaylaştırıcı tedbirlerin eksik kaldığı görülmektedir. Bu belki de genel olarak hep dış göçmenlerin uyumu meselesine yoğunlaşmaktan kaynaklanan bir eksiklik olarak da görülebilir. Ancak genel olarak dünyadaki çalışmalara bakıldığında da bu konudaki çalışmaların çoğunlukla ulus aşırı göçmenler üzerinden şekillendiği görülmektedir. Ya da var olan tartışmaların odak noktası genellikle iç göçün ekonomik boyutlarına indirgenerek, göçmenler sürecin pasif aktörleri olarak görülmektedir. Göçün sonuçları genellikle hep kentleşmeye veya ekonomiye etkileri üzerinden ele alınmakta ve sonuç en nihayetinde düzensiz kentleşmeye, ekonomik sıkıntıya getirilmektedir.

Toplumsal bütünlüğü, kültürel uyumu ve insanlar arası ilişkileri göz ardı ederek ve adaptasyon sürecine ilişkin bir girişimde bulunmayarak düzensiz kentleşme için çözüm aramak elverişli çözümler üretmekten uzak kalacaktır. Bu mesele özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, dahası bu süreçte aynı zamanda sürekli olarak dış göçe maruz kaldığı da düşünülürse, göz ardı edilmemesi gereken bir süreçtir. Bu anlamda belki de iç göç, göçe katılan kişilerin sayısının da genel anlamda daha fazla olması sebebiyle sonuçları ve etkileme potansiyeli açısından daha da önemli olabilir.

## **2.TÜRKİYE’DE İÇ GÖÇLERİN TARİHİ GELİŞİMİ**

Türkiye’de iç göç çalışmaları genel olarak dönemler üzerinden yapılmaktadır. Bu konuda farklı dönemler belirlenmiş olmasına rağmen yine de Türkiye’nin iç göç tarihini kapsayacak derinlikli çalışmalar eksikliğini hissettirmektedir. Bu anlamda iç göç verilerinin yetersiz olması da pek çok açıdan çalışmaları kısıtlamaktadır. İç göç çalışmalarında temel alınan dayanaklardan biri doğum yerine ve yaşanan yere göre

göç olgusunun belirlenmesidir. Bunun yanı sıra doğum ve ölüm hızlarına ait veriler de iç göç çalışmaları için doğum yerine dayalı verileri desteklemektedir.

Türkiye'nin modernleşme ve kentleşme süreci genel olarak incelendiğinde iç göçlerin toplumsal yapının oluşmasında çok etkili olduğu görülmektedir. Nitekim Türkiye hızlı bir kentleşme dönemini bu iç göçmenlerle birlikte yaşamıştır ve bugün gelinen noktada göçler kentsel mekanların genel görünümünü belirleyen en temel unsurlardan biridir. Bu anlamda Türkiye'nin iç göç tarihini yine belli dönemler üzerinden incelenecek ve iç göç'ün toplumsal etkileri ile göçmelerin uyum ve bütünleşme davranışları incelenmeye çalışılacaktır.

## **2.1. 1923-1950 dönemi**

Daha önce de belirtildiği üzere Türkiye tarihi, coğrafi ve kültürel konumu nedeniyle her dönem bir göç ülkesi olmuştur. Bu hem uluslararası anlamda bir göç hareketi iken aynı zamanda iç göç anlamında da bir hareketlilik anlamına gelmektedir. Özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren hem kırsal alandan kentlere doğru hem de bölgeler arası bir hareketlilik meydana gelmiş ve Türkiye hızlı bir kentleşme sürecine girmiştir. Osmanlı devletinin dağılma dönemi ile başlayan kaybedilen yerlerden merkezlere doğru göç hareketi Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile de devam etmiştir. 1923-1940 arası dönemde mübadele ile gelen göçmenler ile yoğun şekilde meşgul olan Türkiye'de o dönem Ankara'nın başkent olması ile Ankara'ya bir miktar göç olduğu görülmektedir. 1934 yılında uygulamaya koyulan 1. Beş Yıllık Sanayi Planı Türkiye'nin sanayileşmede attığı ilk adımlardan biridir. Bu plan aslında ilerleyen dönemde Türkiye'de sanayileşmesi açısından yol gösterici bir plan niteliğindedir. Planın uygulaması kapsamında yapılan teşvik ve yatırımlar özellikle ilerleyen dönemde sanayi bölgesi olacak yerleşim yerlerine göçü de teşvik edecektir. Ancak yine de neredeyse 1950'lere kadar tarım toplumu olma özelliğinin etkisi devam etmiştir. Burada o dönemde özellikle köylüyü yerinde tutmak için yapılan teşviklerin, Halkevleri ve Köy Enstitüleri açılmasının etkisi olduğu düşünülmektedir. Akşit (1997), toprağın insanlar arasında paylaştırıldığı bu dönemde ekonomik ve sosyal

olarak da toprak ve devletle olan dengeli durumun bu süreci desteklediğini belirtmektedir. Bununla beraber yine de o dönem uygulanan yanlış tarım uygulamaları nedeniyle tarımdan elde edilen gelirin de zamanla azalması sanayi merkezlerine doğru olan göçün artışıını desteklemiştir. o dönem için bakıldığında Türkiye’de ekilebilir arazilerin yalnızca yüzde 5-10 gibi bir miktarının ekildiği, çiftçilerin yüzde 85’inin ise 50 dekardan az toprak işlediği görülmektedir (Köymen, 1999). Bu dönemde göçler daha ziyade evlilik, tayin ve okul gibi sebeplerle yapılmıştır. 1927 ile 1950 arası dönemde -ki bu dönem 60’lara kadar da uzatılabilir- kent ve kır dağılımında 0.72’lik bir artış görülmektedir. Bu anlamda iç göç açısından durağan bir dönem olarak düşünülmelidir.

## **2.2. 1950-1980 dönemi**

1950’lerden sonra hem devletin göç ile politikaları konusunda gittiği değişiklik ve insanları bir anlamda göçe teşvik etmesi hem de sanayileşme ile beraber atılan adımlar, tarımda giderek artan makine kullanımı ve kentlerin iyileşmeye başlayan eğitim, sağlık gibi alanlardaki şartları insanları her durumda olduğu gibi daha iyisini aramaya teşvik etmiş ve birer cazibe merkezi haline gelmeye başlayan kentlere doğru çekmiştir. Dolayısıyla bu dönem Türkiye’nin kentleşme tarihinde de önemli bir yeri olan ve etkileri hala devam eden bir sürecin başlangıcı olması açısından oldukça önemlidir. Burada hem köy şartlarının göçe neden olan faktörleri olarak kırsal alanda nüfusun artışı ve buna bağlı olarak var olan toprakların paylaşılarak küçülmesi, makineleşmenin insan emeğine olan ihtiyacı azaltması, tarımsal üretimdeki kapitalistleşme hem de kentlerin çekici faktörleri olarak yeni fırsatlar ve iş imkanları sunuyor oluşu, hizmetlerin kırsal bölgelere göre daha iyi oluşu gibi sebepler bir araya gelerek göçün miktarını da arttırmıştır. Dolayısıyla toplumsal ya da değişiklikleri de beraberinde getiren ve anlamlı bir farklılık yaratan iç göç hareketin Türkiye’de 1950’lerden sonra başlamış ve artarak devam etmiştir.

Kırdan kente olan göç aslında gelişmekte olan toplumların genel bir özelliğidir. Köyden kente, tarımdan sanayiye, daha az imkan olan yerden daha fazla imkana

erişme olanağına doğru olan bu hareket toplumsal anlamda biz çözülmeyi de beraberinde getirmekte ve çoğu durumda sorunlarla birlikte anılmaktadır. Türkiye’de de yaşanan bu süreç aslında temel olarak toplumların olağan bir süreci olarak görülmelidir. Başlangıçta sanayileşen bölgelerde açığa çıkan işgücü açığı nedeniyle desteklenen bu göçler bugün genellikle sonuç olarak ortaya çıkardığı kentsel problemler temelinde ele alınmaktadır. Ancak göç özellikle o dönem için sanayiye dayalı kalkınmanın en önemli ayaklarından birini oluşturmuştur. Bununla beraber elbette sonrasında meydana gelen sorunlar göz ardı edilmemektedir. Ancak bu sorunların oluşmasında göçmenlerin kendilerinden ziyade sürecin etkili bir şekilde yönetilememiş olmasının payı da oldukça etkilidir.

Türkiye’de kırdan kente göçün en yoğun yaşandığı dönem 1950 ve 1985 yılları arasındır. Akşit (1998), 1945-1950 yılları arasındaki kırdan kente iç göç’ün 214 bin olduğunu, 1950-1955 yılları arasında ise bu sayının 904 bin civarında olduğunu belirtmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü Genel Tarım Sayımı sonuçları da bu dönemde tarım topraklarının küçük parçalara ayrıldığını göstermektedir. Bu bir anlamda nüfusun artmasıyla var olan toprakların hak sahipleri arasında bölüştürülmesiyle ilgilidir. Bu durum özellikle tarımdan alınan verim konusunda insanları zorlamaya ve gelir konusunda düşüş yaşamalarına da sebep olmuştur. Köylerdeki nüfusun sayıca fazlalığı ve yoksulluğun artmasının yanı sıra 1948-1956 yılları arasında uygulanan Marshall planının da etkisiyle artan makineleşme de kırsal alandaki (gizli) işsizliği artırmada etkili olan faktörlerden biri olmuştur. Dolayısıyla burada oluşan fazla işgücü artık yeni iş olanakları aramaya başlamıştır. Bu dönemde Türkiye’nin siyasi anlamda geçirdiği dönüşüm ve çok partili hayata geçiş, ekonomik gelişmeler, kalkınma planlarının uygulanması grupları kent merkezlerine çekmeye başlamıştır. Ayrıca ulaşım ve iletişim kaynaklarının da artması, köylünün kent hayatından ve dolayısıyla imkanlardan daha fazla haberdar olmasını etkilemiştir (Peker, 1999:195). Ulaşımın nispeten daha kolay hale gelmesi ise mesafeyi göreceli olarak azaltan bir faktör olarak görülebilir. Bu dönemde karayolu konusunda atılan adımlar ile pek çok yere ulaşım imkanları artmıştır. 1950’de 47080 km olan kara yolu uzunluğu 1960’da 61542 km’ye çıkmıştır. Kentlerdeki iş gücü talebinin de arttığı bu

dönem karşılıklı olarak şartların göç etmek için elverişli olduğu bir dönemin de başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Burada en temel sebep iş bulmak olduğundan işsizliğin gençler arasında daha fazla olması sebebiyle gençlerin yaşlılara göre göçe daha meyilli oldukları görülmektedir (Kutal,1992: 66). Aynı zamanda Almanya gibi ülkelere doğru başlayan hareketlilikteki sebeplerle benzer sebeplere sahip insanlar yoksulluğu aşmak ve daha iyi şartlarda yaşamak arzusuyla kendilerine yeni mekanlar arayışına geçmiştir. Tam da aynı sebeplerle insanlar bu sefer 1960'lardan itibaren kentlerde istihdam alanı bulamayınca başta Almanya olmak üzere diğer ülkelerdeki eleman açığından faydalanmak ve istihdam edilmek umuduyla ulus ötesi göç hareketine başlamışlardır (Yalçın,2004: 6). Burada İç göç daha önce de belirtildiği gibi dış göçe göre daha cesaret edilebilir, nispeten daha az maliyetli ve bürokratik engellerin olmadığı bir yol olduğundan ilk tercih edilebilir durumda olan göçtür. Özellikle sınır ötesi mekanlarda bir tanıdığı, akrabası yani bir referans noktası olmayanlar için ilk aşamada daha kolay bir seçenek olması da bazı ülkelerde dış göçten kat ve kat fazla olmasının da nedenlerinden biridir. Kültürel anlamda da insanların aynı vatan toprağı içinde hem dil hem kültür hem de din anlamında kendilerini daha az yabancı hissedeceklerini düşünmeleri iç göçleri artıran faktörlerden biridir. Ve aynı zamanda daha önce bahsedildiği ve Türkiye'deki Almanya'ya işçi gönderme sürecinde de tecrübe edildiği üzere iç göçler dış göçler için bir başlangıç noktası oluşturabilmektedirler. Türkiye'de iç göç elbette yalnızca sanayi faktörüne bağlı değildir. Burada daha önce sözü edilen itici faktörlerin yanı sıra çekici faktörlerin de varlığı göç hızını artırmıştır.

1950 ve 1960 yılları arasında başlayan bu hızlı göç süreci ilk adımın atıldığı bu 10 yıllık süreçten itibaren hızını daha da artırmaya başlamıştır. 1950 ve '60 arası dönemde tarımsal üretime dayalı ekonominin izleri hala görünür olsa da 1960 sonrası artık sanayiye dayalı büyümenin belirginleşmeye başladığı dönemdir. Özellikle gelir farklarındaki artışlar kentlerdeki ekonomik çekiciliğin daha da arzu edilir seviyelere geldiğini göstermektedir. Özellikle tarımdan elde edilen gelirin giderek düşmesi, köylerde üretilen temel gıda dışında üretimin neredeyse durma noktasına gelişi kentlerin bu çekiciliği desteklemiştir. Tarımsal üretimde ihtiyaçtan ziyade pazarlama



oranı yüksek ürünler üretilmeye başlanmış ancak burada da toprak satın alma gibi yollarla toprakların belli kişilere ait olması durumu ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durumda geçiminin tarımla sağlayan kişilerin ekonomik gelirlerinde ciddi bir azalma meydana gelmiştir. Kentlere yoğun göç artışının hızla devam etmesi ile yine bu dönemde birtakım sorunların da görünür hale geldiği söylenebilir. Özellikle yeni gelenlerin yaşam alanları konusunda yaşanan eksiklikler gecekondulaşmanın belirginleşmesine ve bir sorun olarak görülmesine neden olmuştur. 1966 yılında çıkarılan “Gecekondu Kanunu” mevcut gecekonduların ıslahını ve yeniden gecekondu yapılmasının önlenmesine yönelik hükümlerin uygulanmasını esas almaktadır. Yetkinin toplu konut idaresine verildiği bu kanun ile gerekli şartların sağlanması durumunda, kişilere konut yapmak için yer gösterme ya da yapılacak konutlarda belli koşulları yerine getirmek üzere oturma imkânı da verilmiştir. Gecekondu ile ilgili kanunlar 1948 yılından itibaren çıkarılmaya başlanmış olmasına bugün hala ihtiyacı karşılamakta yetersiz kaldığı söylenebilir.

1970’ler ve 80’ler arası dönemde dünya’da bir petrol krizi yaşanmış ve dahası Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası Türkiye’ye bir dönem ambargo uygulanmış ve bu da Türkiye’de pek çok alanda etkisini göstermiştir. Bu dönemde iç göç’ün de diğer dönemlere nazaran biraz daha azaldığını söylemek mümkündür. Ancak yine de kentlerin kırsal alana göre hala daha cazip merkezler olması göçü durdurmamıştır. Bu dönemde göçün yansımaları hayatın her alanında hissedilmiş Yeşilçam sineması da bu dönemde iç göçün kültürel etkilerini yansıtmaya çalıştığı pek çok film üretmiştir. Bu filmlerde ve genel olarak Medya’daki İstanbul görüntüsü de göçmelerin zihnindeki “taşı toprağı altın” imajını destekleyen bir algı yaratmıştır. 1975’lerden önce iç göç’ün genellikle kırdan kente doğru hareket ettiği bir süreç hakimken sonraları ise göçün yönünün kentten kente olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu dönem Türkiye’de kentlileşmenin en üst seviyeye çıktığı dönem olarak görülebilir. Keyder (1983) bu dönemin Türkiye için kapitalistleşmenin başladığı dönem olduğunu vurgulamaktadır. Bu dönemde en çok göç alan iller İstanbul, Ankara, Gaziantep, Mersin, Bursa ve Adana gibi illerdir. En çok göç veren iller ise “Kastamonu, Kars, Rize, Trabzon, Giresun, Malatya ve Çorum” (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 252) olmuştur.

Türkiye’de iç göçlerin özellikle 1980’lere kadar olan bu döneminde genel olarak kırdan kente itme ve çekme faktörleri üzerinden okunan bir iç göç tecrübesi yaşandığı görülmektedir. Burada kentin çekiciliğini sağlayan temelde sanayileşme ile başlayan istihdam imkanıdır. Ancak özellikle bu tarihten itibaren Türkiye’nin iç göç deneyiminin nitelik açısından bir değişim gösterdiği ve itme çekme faktörlerinin bu tecrübeyi temellendirmek noktasında yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu nedenle bu göçlerin ve bu göçlerle yer değiştiren ya da değiştirmek zorunda kalan göçmenlerin durumu da kendinden önceki dönemlerden belli noktalarda farklılaşmaktadır.

### **2.3. 1980 ve sonrası dönem**

1980 yılları ve sonrasında Türkiye’de kırdan kente göç devam etmiş ancak bu dönemde kentlerden kentlere göç’ün de önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Kırdan kente devam eden göçü hala tetikleyen birkaç farklı unsur bulunmaktadır. Bunların tarımın artık iyice gerilemesiyle ilgili olan kısmı etkisini korurken, aynı zamanda Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde 80’lerden itibaren devam eden terör kaynaklı güvenlik sorunları, kan davaları da insanları göçe mecbur bırakan sebepler olarak bu döneme damgasını vurmuştur. Tam da bu noktada Türkiye göç tarihinde zorunlu ve gönüllü göç ayrımı hakkında bir literatür oluşmuştur. Çünkü 1980 sonrası dönem Türkiye’de daha önce görülen iç göçlerden çok farklı bir niteliğe sahiptir. Öncesinde daha çok ekonomik faktörler nedeniyle göç eden gruplar 1980’lerden sonra terörden kaynaklanan güven problemi nedeniyle göç etmiş ya da etmek zorunda kalmıştır. Bu durum daha önceki dönemlerde yaşanan göç tecrübesi ile bu zorunlu göç tecrübesi arasında göçün sonuçları bakımından da hem toplumsal hem de bireysel anlamda farklılaşmaktadır.

**Tablo4: 1975-2000 Yılları Arasında Kent-Köy arasındaki Göç’ün Çıkış ve Varış Yerine Göre Dağılımı**

| Yerleşim Yeri        | YILLAR    |           |           |           |
|----------------------|-----------|-----------|-----------|-----------|
|                      | 1975-1980 | 1980-1985 | 1985-1990 | 1995-2000 |
| <b>Kentten Kente</b> | 1.752.817 | 2.146.110 | 3.359.357 | 3.867.979 |
| <b>%</b>             | 48.90     | 56.18     | 62.18     | 57.80     |
| <b>Köyden Kente</b>  | 610.067   | 860.438   | 969.871   | 1.168.285 |
| <b>%</b>             | 17.02     | 22.54     | 17.95     | 17.46     |
| <b>Kentten Köye</b>  | 692.828   | 490.653   | 680.527   | 1.342.518 |
| <b>%</b>             | 19.33     | 12.84     | 12.60     | 20.06     |
| <b>Köyden Köye</b>   | 528.709   | 322.709   | 392.935   | 313.481   |
| <b>%</b>             | 14.75     | 8.45      | 7.27      | 4.68      |
| <b>Toplam</b>        | 3.584.421 | 3.819.910 | 5.402.690 | 6.692.263 |
| <b>%</b>             | 100       | 100       | 100       | 100       |

Kaynak: TÜİK Göç İstatistikleri, <https://www.tuik.gov.tr>

Veriler bakıldığında kentten kente göçün en yoğun olduğu dönem 1985 ve 1990 yılları arasındadır. Burada toplam rakamdan ziyade yüzdelik oranı genel tablo içinde daha büyük önem arz etmektedir. 1995-2000 yılları arasında kentten kente göçün nispeten azaldığı, aynı dönemde kentten köye göçlerde de ciddi bir artış yaşandığı görülmektedir. Bu durum daha önceden göç edenlerin özellikle emeklilik gibi durumlardan sonra memlekete geri dönüşleri şeklinde okunabilir.

1980 sonrası iç göç dinamiklerine bakıldığında göçlerin nitelik anlamında bir değişime gittiğini de görmek mümkündür. Bu değişim de genel anlamda ekonomik yeniden yapılanma ve belki bir anlamda da “Kürt meselesi” çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu ekonomik yeniden yapılanma 12 Eylül darbesinden sonra 1983’te Anavatan partisi ile Serbest piyasa ekonomisine geçilen dönemdir. “Öncelikle dönemin ekonomik şartlarına bakıldığında kırdan kente göçü hala teşvik eden tarım ve hayvancılıktaki gerileme dönemi ile Türkiye o döneme kadar özellikle hayvancılıktaki lider ülke olma konumunu yitirmiştir” (Usumi, 1999: 39-42). Liberal

ekonomik politikalarının uygulanmaya başlaması ile de özelleştirmeler yapılmış yine aynı dönemde bu politikalara da bağlı olarak taşeron işçilik, mevsimlik işçilik ya da parça başı evden çalışma gibi yeni çalışma tipleri oluşmaya başlamıştır (Peker, 1991: 301). Bu da köyden kente göçü teşvik eden yeni istihdam alanlarının açılması anlamına gelmektedir. Ancak yine de bu dönem artık kırdan kente olan klasik anlamdaki itme çekme faktörüne bağlı olan göçün sonlanmakta olduğu bir dönemdir. 1991 ve 1995 yılları arasında Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinden meydana gelen göç'ün yüzde 47.2'sinin güvenlik nedeniyle olduğu belirtilmektedir (Deniz ve Etlan, 2009).

1980 sonrası Türkiye'deki iç göç sürecinde döneme damgasını vuran en temel problem ise terörle ilgili olarak yaşanan ve köylerin boşaltılmasına kadar giden süreçtir. 80'lerin ortalarından başlayarak 90'ların sonlarına kadar süren ve başta Doğu ve Güneydoğu bölgelerini olmak üzere bununla bağlantılı olarak diğer bölgeleri de etkileyen bu süreç itici ve çekici faktörlere açıklanmaktan çok uzak bir görüntü sergilemektedir. Terör sebebiyle yerinden olmuş insanlar zaman zaman toplu şekillerde evlerinden, köylerinden kasabalarından ayrılmak zorunda kalarak farklı bölgelere ve şehirlere yerleşmişlerdir. Zorunlu göç insanın karar verme sürecinde söz sahibi olmadığı, tercih hakkının bulunmadığı durumlarda, bir bölgeden başka bir bölgeye göç etmek zorunda kalması olarak tanımlanabilir. National Research Council (NCR) zorunlu göçü kişinin gerçekten ya da öyle algıladığı için hayatı tehlike altında olduğunu düşünmesiyle bağlantılı olarak evini terk etmek zorunda kalması olarak tanımlamaktadır.

Dünyada yaşanan en trajik göçler zorunlu göçlerdir. Fakat gönüllü ve zorunlu göç arasında çoğu durumda kesin bir ayrım yapmak da mümkün değildir. Çünkü pratikte çoğu göç hem zorunluluk hem de irade faktörlerini içinde barındırır. Ve göçmenler genellikle ekonomik ve politik faktörlerin her iki tarafından motive edilebilir. Bu şekilde bakıldığında bütün göçlerin zorunlu olduğunu söylemek noktasına kadar ileri gitmek mümkündür. Çalışmalar genellikle bu ayrımda esas olarak göçün politik zorlayıcı faktörlerini ya da can güvenliğinin olmaması durumunu göz önüne alarak ayrım yapmaktadırlar.

*“Zorunlu göç isteyerek yapılan göç ile kıyaslandığında, insanın sosyal uyum, hayat beklentileri, kişinin dünya üzerine olan temel varsayımları gibi yaşamsal kavramlarını çok daha derinden etkiler. Bir diğer deyişle, zorunlu göç hem sebepleri hem de sonuçları açısından isteyerek yapılan göçten ve siyasi mülteci olmaktan çok uzaktır”* (Aker ve ark., 2002:99).

Anthony Richmond (1994), aslında tüm insan davranışının belli ölçülerde kısıtlanmış eylemlerden oluştuğunu belirtirken göç kararının da aslında diğer karar alma süreçlerinden farklı olmadığını belirtmektedir. Bu nedenle bir toplum içinde yaşamının gerekliliği olarak karar sürecini oluşturan faktörler diğer tüm sosyal olgulardan yani “yapılaşma süreci”nden etkilenmektedir. Bu anlamda gönüllü ve zorunlu göç ayrımının aslında kavramsal anlamda bir sıkıntı yarattığı da açıktır. Richmond burada *proaktif göç* ve *reaktif göç* terimlerini kullanarak bu karmaşanın da önüne geçmek istemiştir. Aslında bu kavramsallaştırma bir anlamda göç sürecinde grupların pasif ve aktif olarak sürece dahil olmalarıyla ilişkilidir. Proaktif göçmenler göç sürecinde göç etmek ya da etmemek, gidilecek yer ya da zaman gibi belli kategoriler üzerinde tercih yapma imkanına sahip olanlardır. Ancak reaktif göçmenler için böyle bir tercih neredeyse söz konusu değildir ve süreç üzerinde çok az kontrole sahiptirler. Yani buradaki ayrım aslında her iki göçmen grubun da belli bir derece söz sahibi olmasının yanı sıra proaktif göçmenlerin reaktif göçmenlerden daha fazla seçme şanslarının bulunmasıdır.

Burada zorunlu göç ve zorunlu yerinden edilme kavramları arasında ise literatürde bir karışıklık söz konusudur. Özellikle devletin zorunlu olarak göçe mecbur ettiği durumlar için genellikle yerinden edilme kavramının kullanılmasını daha uygun bulan araştırmacılar zorunlu göç kavramının yine de belli oranda kişinin kendi iradesini içerdiğini varsaymaktadır. Fakat bakıldığında bu iki kavramın Türkiye’deki literatürde kullanımının iç içe geçtiği ve dolayısıyla aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada da zorunlu göç kavramı kullanılacaktır.

Dünya tarihin her döneminde farklı bölgelerde zorunlu göçlere tanıklık etmiştir. Özellikle 20. yüzyıl ve 21. yüzyılın başları dünyada zorunlu göçlerin görülmesi açısından önemli bir dönem olmuştur. Dünyanın pek çok yerinde insanlar siyasi zulümlerden, çatışmalardan ve insan eliyle gerçekleştirilmiş felaketlerden kaçarak evlerini terk etmek zorunda kalmışlardır.

*“İki dünya savaşı, kolonyal kurtuluş savaşları, Soğuk Savaşın vekil çatışmaları ve Soğuk savaş sonrası Balkanlar, Afrika ve Kafkasya’da oluşan bir dizi iç çatışmalar, terörle mücadele kapsamında Afganistan ve Irak’ta meydana gelen gelişmeler, Güney Asya ve Orta Doğu’daki bölge toprak bölünmeleri ve milliyetçi iddialar, otoriter rejimler, insan hakları ihlalleri, büyük ölçekli kalkınma projeleri ve kasırgalardan, tsunamilerden, iklim değişikliklerinden kaynaklanan çevresel felaketlerin tümü insanların evlerini terk etmek zorunda kalmasına zemin hazırlayan sebepler olmuştur”* (Betts, 2009: 8).

Bu insanlardan bazıları uluslararası koruma arayışı içinde diğer ülkelere ya da kendi ülkeleri içinde farklı bölgelere göç etmişlerdir. Dünyada yalnızca ülke içinde zorunlu göçe mecbur kalmış yaklaşık 25-30 milyon insan bulunduğu düşünülmektedir (NRC,1998, NORC,2002:4). Bu grupların ortak noktaları varoluşsal bir tehdit unsurunun sonucu olarak kendi topluluklarında kalmaya devam edememeleri ve yeni bir yaşama alanı arayışına girmek zorunda kalmalarıdır. Betts (2009) bu hareketlerin uluslararası sınırların aşılmasına bakılmaksızın her durumda küresel politikaların merkezinde yer aldığını, ülke içinde yerinden edilmenin küresel politika ile bağdaşan tarafları olduğunu belirtmektedir. *“Analitik olarak, eğer yer değiştirme bağımlı bir değişken olarak görülürse, politik faktörler yer değiştirmeyi açıklamada önemli bağımsız değişkenleri temsil eder. İnsanın yerinden olmasının sebepleri uluslararası sistemdeki jeopolitik ve küresel politik ekonomideki eğilimlerle yakından ilgilidir”* (Betts, 2009: 18). Bu açıdan bakıldığında aslında zorunlu göç bir anlamda politik bir harekettir ve bir ayağı siyasetle oldukça ilişkilidir. Dolayısıyla çatışma ve gerilim potansiyeli de buna eşlik etmektedir. Nitekim zorunlu göçün genellikle çatışma ya da baskı ve zulümden kaçmaya dayanan politik bir temeli olduğu varsayılmaktadır.

Ancak aynı zamanda bu çatışmadan kaçma durumu yeni türde çatışmalar için de zemin hazırlayabilir. Ancak elbette ekonomik ve sosyal faktörler buradaki siyasi faktörler ile belirgin bir ilişki içerisindedir. Politik sebepler dışında ama yine de bir anlamda politik bir düzeyde de ele alınması gereken, daha yeni ve gelişmekte olan bir zorunlu göç kategorisi ise çevresel faktörlere bağlı olan zorunlu göçlerdir. Su baskınları ve dahası dünyanın su altında kalma riskiyle karşı karşıya olan bölgelerinden, aktif deprem bölgelerinden ya da iklimin geçim kaynakları açısından erişimi engellediği bölgelerden, hortum ya da tsunami olan bölgelerden insanlar zorunlu olarak başka yerlere göç etmek zorunda kalmaktadırlar. İklim değişikliğinin insanların göç etmesi üzerindeki etkilerine bakıldığında bunun kendi başına bir zorunlu göç kaynağı ve diğer nedenlerle birleştiğinde ise çarpan etkisi artan bir faktör olduğu görülmektedir (Myers, 1997).

1984 yılında terör örgütü PKK (Kürdistan İşçi Partisi)'nin silahlı çatışmaya başlamasının ardından 1999 yılında terör örgütünün başı konumundaki Abdullah Öcalan'ın yakalanarak Türkiye'ye getirilmesi arasındaki zamanda Türk güvenlik güçleri ile ayrılıkçı silahlı bir grup olarak PKK terör örgütü arasında çıkan yoğun çatışmalar sonucunda Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde ciddi bir çatışma dönemi yaşanmaya başlamıştır. Bu süreç hareketin ilk başladığı dönemden bu yana Türkiye için ciddi bir güvenlik problemi haline gelmiştir. Hükümet bu süreçte güvenliği sağlamak için bazı adımlar atmıştır. Bunlardan biri koruculuk sisteminin başlatılması diğeri ise Olağanüstü Hal ilanıdır. Terör örgütü özellikle kırsalda organize olmuş ve bu bölgedeki halkın desteğini istemiş ve dönem dönem halk üzerinde destek konusunda baskı kurmuştur. Zira özellikle bu tür organize örgütlerde halkın desteği terörist gruplar için hayati derecede önemlidir. Çünkü ihtiyaçlarını karşılayacak gıda ve benzeri ihtiyaçlarında bölge halkı destek olmadığında şartları zorlaşmaktadır. PKK'da bu nedenle Kürt halkının kendisine desteğini önemsemiş, özellikle aşiret reislerini etki altına alarak ve halkı korkutarak kendisine destek vermeyenleri de buna mecbur bırakmaya çalışmıştır. Bunun üzerine 1987'de Olağanüstü Hal (OHAL) ilan edilmiş ve devlet güvenliği sağlamak adına bölgenin insansız hale getirilmesi politikası ile yüz binlerce insanı evlerinden köylerinden çıkartmış, bölgedeki birçok köy de güvenlik güçleri tarafından boşaltılmıştır. Toplamda 11 ilden (Diyarbakır,

Hakkari, Siirt, Şırnak, Tunceli, Van, Batman, Bingöl, Bitlis, Mardin, Muş) “905 köy ve 2523 mezra olmak üzere toplamda 3428 yerleşim yeri” boşaltılmıştır (Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu 10/25, 1998). Dolayısıyla bu bölgeden öncelikle il merkezlerine ve yakın şehirlere, sonrasında Batı’daki ve Güney’deki büyük kentlere doğru bir göç hareketi oluşmuştur. Nüfus verileri etnik köken bilgisi sağlamadığı için zorunlu göçe maruz kalanların etnik kimliği hakkında kesin veriler olmamakla birlikte bu bölgedeki nüfusun çoğunu Kürtlerin oluşturduğundan yola çıkarak göçmen grupların da çoğunlukla Kürtler olduğu tahmin edilmektedir (Sirkeci, 2000). Dolayısıyla bu zorunlu göç süreci Kürt meselesi ile de iç içe geçmiştir. İç İşleri Bakanlığı bu dönemde bölgeden göç eden insan sayısının 350-380 bin civarında olduğunu belirtmekte fakat sivil toplum kuruluşları ve bazı araştırmacıların yaptığı çalışmalar bu sayının çok daha fazla olduğunu belirtmektedir.

Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsünün yaptığı bir araştırma (TGYONA,2006) bölgeden zorunlu olarak göç etmek durumunda kalmış 950.000 ile 1.250.000 arasında insan olduğunu tahmin etmektedir. Bu göç zaten var olan emek göçü ile de birleşince hem büyük şehirlerde bir yığılma olmaya başlamış ve dolayısıyla kentin planlanmasında ciddi sıkıntılar meydana gelmiş (Yücesahin ve Özgür, 2006) hem de bölgedeki kalkınma süreci de çatışmalar yüzünden uzun bir süre sekteye uğramıştır. Ayrıca yalnızca bir iç göç olarak kalmamış yaklaşık 12.000 kişinin Irak’a kaçmasıyla sınır ötesi bir hareketliliği de beraberinde getirmiştir. UNHCR (2004) verilerine göre Irak’a giden kişilerden yaklaşık 9000’i Mahmur Mültecine kampında kalmış bu kişilerin bir kısmı da ilerleyen dönemlerde Türkiye’ye geri dönmüştür. Aslında bu bölgede nüfusun zorunlu göçe tabi tutulması daha önce de gerçekleştirmiş 1934 İskan kanunu bağlamında daha az sayıda da olsa Kürt nüfusun yer değiştirmesi söz konusu olmuştur (Çağaptay, 2002). Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) Ülke İçinde Yerinden Edilme Araştırma ve İzleme Grubu’nun Diyarbakır, Batman, İstanbul ve Hakkari’de yaptığı alan araştırmalarında çatışma sonrası göçlerin temel nedenleri de araştırılmış ve 3 temel faktör ortaya koyulmuştur. Bunlar köylerin



güvenlik güçleri tarafından bir neden gösterilmeden, ya da korucu olmayı kabul etmedikleri gerekçesiyle boşaltılması, PKK ile devlet arasında kalan insanların her iki taraftan da baskı gördüğü için güvende hissetmeyerek evlerinden ayrılması, ya da kendi köyleri boşaltılmadığı halde civar köyler boşaltıldığı ve çatışmalar sürdüğü için sosyal ve ekonomik olarak hayatını o bölgede idame ettirememeleri olarak sıralanmıştır (TESEV raporu, 2005). Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Komisyonu'nun 1998 tarihinde yayınladığı raporda ise göç'ün nedenleri şu şekilde belirtilmiştir:

*“1.Mera yasağı ve operasyon/çatışma ortamı yüzünden hayvancılık ve tarımın çökmesi; korucu olan köylere PKK tarafından baskı uygulanması; güvenlik güçlerinin koruculuğu kabul etmeyen köylere kuşkuyla yaklaşarak askeri operasyonları bu köylerde yoğunlaştırması ve sonuçta bütün bu nedenlerle insanların köylerini terk etmesi;*  
*2.PKK'nın koruculuğu kabul eden bazı köy ve mezraları boşaltması;*  
*3.Koruculuğu reddeden, güvenliği sağlanamayan veya PKK'ya yardım ettiği düşünülen köylerin güvenlik birimlerince boşaltılması” (TBMM, 1998: 31).*

Bu bölgelerden terör nedeniyle göç etmek zorunda kalan nüfusun sayısı ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) tarafından Aralık 2004 tarihinden itibaren Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki 14 ilde bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırma göçün nedenlerini, varış noktalarını, geri dönüş eğilimlerini, göçmenlerin demografik ve sosyo-ekonomik durumlarını incelemiş ve güvenlik nedeniyle yapılan göçlerin çok küçük bir payının (yüzde 3,1) bireysel olduğunu burada belirleyici olanların aile göç tipi (yüzde 45.4) ve yerleşim yerinin topluca göçü (yüzde 42.3) olduğunu belirtmişlerdir (HÜNEE,2006:77).

Güvenlik nedeniyle evlerinden ayrılmak zorunda kalan göçmenler, sahip oldukları mallarını, hayvanlarını ve diğer birçok eşyalarını bırakmak durumunda kalarak göç etmiş ve bu süreçte hem maddi hem de manevi anlamda sıkıntılı bir süreç

yaşamışlardır. Pek çoğu gittikleri şehirlerde işsizlik, sosyal uyumsuzluk, kültürel yalnızlık gibi sorunlar yaşamış zaman zaman da daha uzak bölgelere göç edenler zaman zaman etnik kökenleriyle ilgili ayrımcılığa maruz kalmışlardır (Saha araştırması bulguları, 2019). Çatışmalar bir süre sonra bitme noktasına gelmiş 1999 yılında ise örgütün lideri yakalanınca devlet olayları tamamen kontrol altına almıştır. Ancak bu mesele maalesef tamamen bitmemiş ve hala hem iç hem de dış politikada Türkiye'nin güvenlik konusundaki en büyük meselelerinden biri olarak ortada durmaktadır. 1999 yılına kadar olan süreçten sonra devlet zorunlu göç dolayısıyla mağdur olan insanların köylerine ve evlerine dönebilmeleri adına birtakım çalışmalar yapmıştır. Bunlardan biri İç İşleri Bakanlığı'nın 14 ilde uyguladığı "köye dönüş ve rehabilitasyon projesi"dir. Devlet bu proje ile köylerine dönmek isteyen insanlara ev ve iş imkânı sunmaya çalışmış, bu köylerde altyapıda iyileştirmeler yapmak için harekete geçmiştir. Ayrıca 2004 yılında çıkarılan "5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun" ile devlet bu kişilerin zararlarının ödenmesi konusunda bir adım atmıştır. Kanun tasarısının gerekçesinde de bu niyet açıkça ifade edilmektedir; *"19.07.1987 tarihi ile 30.11.202 tarihi arasında, terör eylemleri veya terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetler nedeniyle zarar gören kişilerin maddi zararlarının yargı yoluna gitmelerine gerek kalmadan, idarece en kısa süre içinde ve sulh yoluyla karşılanması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine ancak bu yolla sonuç alamayanların başvurmaları, verilen tazminat miktarlarının haksız zenginleşme aracı olarak kullanılmasının önlenmesi amacıyla bu tasarı hazırlanmıştır"* (Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun Tasarısı, 2004). Bu kanunun çıkarılmasında elbette Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan bireysel başvurularında etkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye Cumhuriyeti'nin çıkardığı bu kanundan sonra uygulamaların hukuki zeminde gerçekleştiğine kanaat ederek kendisine yapılan başvuruları da reddetmiştir (Kurban ve Yeğen, 2012).

## 2.4.Türkiye’de İç Göçlere Genel Bakış

1991 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Türkiye’de farklı bölgelerden seçilen köyler üzerinde bir çalışma yapmış ve iç göçlerle ilgili itici ve dolayısıyla bununla bağlantılı olarak çekici nedenleri 3 ana kategoriye ayırmıştır. Bu faktörler; *“işsiz olmak veya şartlardan memnun olmamak”*, *“çocuklarına daha iyi bir eğitim olanağı sunmak”* ve *“refah ile gelir arasındaki farklılık”* olarak sıralanabilir (Akgür, 1997: 62).

Devlet İstatistik Enstitüsü’nün verilerine göre 1927 yılında Türkiye’nin nüfusu 13.648.270’dir. Ve bu nüfusun yaklaşık yüzde 76’sı köylerde yaşamaktadır. 1935 yılından itibaren yapılan sayımlara bakıldığında ise kentlerde ve köylerde ikamet eden nüfus yoğunluğunun sürekli olarak kent lehine bir artışa geçtiği görülmektedir. 1935’te toplam nüfusun kentlerde yaşayan kısmı yüzde 23.53 iken, 1950’de yüzde 25.04, 1960’da yüzde 31.92, 1970’te yüzde 38.45 ve 1980’de ise yüzde 43.91’e yükselmiştir. 1990 yılında ise yüzde 59.01 gibi bir oranla kentte yaşayanların toplam nüfus içindeki sayısı köyde yaşayan nüfusun yarısından fazlası haline gelmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre ise 2017 yılında kentlerde yaşayan nüfus toplam nüfusun yüzde 92.3’ünü oluşturuyordu. Bu da aslında artık kentleşme sürecinin sonuna gelindiğini göstermektedir. Doğum yeri ve ikamet edilen il baz alınarak bakıldığında ise Türkiye’de iç göç’ün ne kadar hızlı arttığı daha net olarak görülebilmektedir. 1965-1990 yılları arasında Türkiye’deki nüfusun yaklaşık 2,5 ile 4 milyon kişi arasında değişen bir miktarının 5’er yıllık dönemlerde iller arasında göç ettiği görülmektedir (Sağlam, 2006). Türkiye geneli hesaba katıldığında tüm nüfusun yüzde 25.6’sına denk gelen sayıda insanın yaşamları süresince en az 1 kere yerleşim yeri değişikliği yaptıkları bilinmektedir (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 224).

**Tablo5: 1927 ve 2012 yılları arasında Kent ve Kır Nüfusu ile Bu Nüfusun Toplam Nüfus içindeki Oranı ve Yıllık Nüfus Artış Hızı**

| Sayı<br>m<br>Yılı | Toplam<br>Nüfus | Yıllı<br>k<br>Nüfu<br>s<br>Artış<br>Hızı<br>‰ | KENT                |                                               |                                             | KIR                 |                                               |                                             |
|-------------------|-----------------|-----------------------------------------------|---------------------|-----------------------------------------------|---------------------------------------------|---------------------|-----------------------------------------------|---------------------------------------------|
|                   |                 |                                               | Topla<br>m<br>Nüfus | Yıllı<br>k<br>Nüfu<br>s<br>Artış<br>Hızı<br>‰ | Topla<br>m<br>Nüfus<br>İçinde<br>ki<br>Oran | Topla<br>m<br>Nüfus | Yıllı<br>k<br>Nüfu<br>s<br>Artış<br>Hızı<br>‰ | Topla<br>m<br>Nüfus<br>İçinde<br>ki<br>Oran |
| 1927              | 13.648.720      | -                                             | 3.305               | -                                             | 24.22                                       | 10.342              | -                                             | 75.78                                       |
| 1935              | 16.158.018      | 21.10                                         | 3.802               | 17.50                                         | 23.53                                       | 12.355              | 22.23                                         | 76.47                                       |
| 1940              | 17.820.950      | 17.03                                         | 4.346               | 26.72                                         | 24.39                                       | 13.474              | 17.34                                         | 75.61                                       |
| 1945              | 18.790.174      | 10.59                                         | 4.687               | 15.10                                         | 24.94                                       | 14.103              | 9.12                                          | 75.06                                       |
| 1950              | 20.947.188      | 21.73                                         | 5.244               | 22.47                                         | 25.04                                       | 15.702              | 21.49                                         | 74.96                                       |
| 1955              | 24.064.763      | 27.75                                         | 6.927               | 55.67                                         | 28.79                                       | 17.313              | 17.48                                         | 71.21                                       |
| 1960              | 27.754.820      | 28.53                                         | 8.859               | 49.21                                         | 31.92                                       | 18.895              | 19.53                                         | 68.08                                       |
| 1965              | 31.391.421      | 24.62                                         | 10.805              | 39.71                                         | 34.42                                       | 20.585              | 17.14                                         | 65.58                                       |
| 1970              | 35.605.176      | 25.19                                         | 13.691              | 47.33                                         | 38.45                                       | 21.914              | 12.51                                         | 61.55                                       |
| 1975              | 40.347.719      | 25.00                                         | 16.869              | 41.75                                         | 41.89                                       | 23.478              | 13.79                                         | 58.19                                       |

|             |                |       |        |       |       |        |            |       |
|-------------|----------------|-------|--------|-------|-------|--------|------------|-------|
| <b>1980</b> | 44.736.95<br>7 | 20.65 | 19.645 | 30.47 | 43.91 | 25.091 | 13.29      | 56.09 |
| <b>1985</b> | 50.664.45<br>8 | 24.88 | 26.865 | 62.61 | 53.03 | 23.798 | -<br>10.58 | 46.97 |
| <b>1990</b> | 56.473.03<br>5 | 21.71 | 33.326 | 43.10 | 59.01 | 23.146 | -5.6       | 40.99 |
| <b>2000</b> | 67.803.92<br>7 | 18.28 | 44.006 | 26.81 | 64.90 | 23.797 | -4.21      | 35.10 |
| <b>2007</b> | 70.586.25<br>6 | -     | 49.747 | 17.52 | 70.00 | 20.838 | -<br>18.97 | 30.00 |
| <b>2008</b> | 71.517.10<br>0 | 13.10 | 53.611 | 7.48  | 74.80 | 17.905 | -<br>15.17 | 25.20 |
| <b>2009</b> | 72.561.31<br>2 | 14.50 | 54.807 | 22.05 | 75.50 | 17.754 | -8.9       | 24.50 |
| <b>2010</b> | 73.722.98<br>8 | 15.90 | 56.251 | -     | 76.30 | 17.474 | -          | 23.70 |
| <b>2011</b> | 74.724.26<br>9 | 13.50 | 57.388 | -     | 76.80 | 17.336 | -          | 23.20 |
| <b>2012</b> | 75.627.38<br>4 | 12.00 | 58.460 | -     | 77.30 | 17.167 | -          | 22.70 |

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı 2012, (Ankara, Yayın No: 3933), s.33

1950'lere kadar kendi doğal akışında seyreden nüfus artışı istikrarlı bir tablo çizerken, 1950'lerden sonra ise kırdan kente göçün etkileri ile kentlileşme oranında ciddi bir artış görülmektedir. Köylerdeki Yıllık nüfus artış hızı ise buna paralel olarak eksi seviyelere inmeye başlamıştır.

Genel olarak iç göçlere sebep olan faktörler şu şekilde sıralanabilir:

- Tarım arazilerinin azlığı ve var olan alanların da miras yoluyla bölünmesi.
- Eğitim seviyesinin artmaya başlaması ve dolayısıyla bunun göç etme eğilimini artırması.

- Tarıma bağılı istihdam alanlarının sağladığı iş imkanlarının yeterli gelmemesi.
- Yanlış tarım politikaları.
- Tarımda makineleşme.
- Doğal afetler sebebiyle gerçekleşen zorunlu göçler.
- Terör olayları nedeniyle gerçekleşen zorunlu göçler.
- Genel nüfus içinde göç etmeye daha eğilimli olan genç nüfusun payının fazla olması ve bunun da istihdam alanlarının yetersizliği açısından göç etmede etkili oluşu.
- Kitle iletişim araçlarının dolaylı etkisi.
- Ailelerin çocukları için daha iyi bir eğitim arzu etmeleri.
- Kan davası gibi sebepler.
- Ulaşım açısından karayollarının geliştirilmesi ve göç etmek için uygun ulaşım şartlarının elde edilebilmesi.

Türkiye’de modernleşme projesinin nasıl ki göçle ilgisi var ise kentleşme olgusunun da göç ile doğrudan bir ilgisi olduğu söylenebilir. Batı’da sanayileşme sürecinde oluşan yeni kentler bu sürecin bir parçası olarak zaman içerisinde oluşmuştur. Yani aslında göçün bir sebep ve sonuç olarak iki farklı noktada durduğu iki farklı toplum tipinden bahsedilmektedir. Birinde göç sanayileşmenin ve kapitalist sürecin bir sonucu olarak kendiliğinden oluşurken, diğerinde göç eden insanlar sanayileşmenin itici kuvveti olmuşlardır. Türkiye’de ise sanayileşme ile beraber nüfusun aktif olarak göç hareketlerinin artmasıyla kentler şekillenmiştir. Batı’da 18. Yüzyılda başlayan bu kentleşme süreci bu topraklarda ancak yüz yıl sonra başlayabilmiştir ve bunun da kontrollü ve düzenli bir kentleşme hareketi olduğunu söylemek mümkün değildir. Bir tarafta tüm gelişmelere paralel şekilde ilerleyen düzenli bir kentleşme süreci yaşanırken diğer tarafta gelişmelerin sonucu olarak zorunluluklardan dolayı oluşan Türkiye’deki kentlerin yapısı ortaya çıkmıştır. Türkiye’de yapılan iç göç çalışmalarının her durumda düzensiz kentleşme ile sonuçlandırılmasının temel nedeni de budur. Göç ile beraber insanlar kentlere hareket ettikçe kendileri için kalacak yerler inşa etmişler bu da giderek gecekondu tipi bir yapılaşmanın kentte belirgin olarak oluşmaya başlamasına sebep olmuştur. Mekânsal

anlamda göçün en belirgin sonuçlarından biri budur elbette. İnsanlar konut ihtiyaçlarını kentlerin etrafına yaptıkları gecekondu ile çözmeye çalışmış bu da kent çevresinde getto benzeri bir yaşam tarzının da oluşmasına yol açmıştır. Bu süreç kendi içerisinde çok karmaşık bir yapıyı ortaya koymaktadır.

Göç, emek gücünün ve sermayenin buluşması açısından kalkınmayı desteklemesi adına zorunlu bir süreç olarak gelişmenin çok önemli bir dinamiğidir ancak diğer taraftan beraberinde getirdiği sorunların bir kısmı da bu gelişmenin yanında toplumsal birtakım sıkıntılara sebep olmaktadır. Plansız ve düzensiz kentleşme ve dolayısıyla altyapı sorunları, ulaşım sıkıntılarının oluşması bunlardan bazılarıdır. Bunlar aslında göçün doğasında olan potansiyel sıkıntılardır ancak Türkiye bu süreci o kadar hızlı yaşamıştır ki maalesef bir çözüme kavuşturacak yeterli zaman olmamış, hareket kesintisiz devam ettiği için sorunlar da hareketin büyümesi ile birlikte artmıştır. Ve bu hazırlıksız yakalanma durumu Türkiye için telafisi kolay olmayan etkiler bırakmıştır. İnsanların kentlere akın etmesi ve var olan emek gücünü sanayi sektörünün ihtiyacından fazla olması ile bir süre sonra işsizlik sıkıntısı yaşanmış, bu anlamda yoksulluk artmaya başlamış gecekondu getto benzeri yapılarda temel insani standartlardan uzak yaşamak zorunda kalan insanlar için ciddi anlamda sıkıntılı bir dönem geçirilmiştir (Kıray, 2007; Keleş, 2010). *“50 binin üzerinde olan gecekondu sayısı yaklaşık 5 kat artarak 240 bin civarına artış gösterirken, bu evlerde yaşayan hane halkı sayısı ise 240 bin kişiden yaklaşık 1 milyon 249 bin kişiye çıkmıştır”* (İçduygu ve Sirkeci, 1999:251). O dönem içinde de bu soruna çözüm bulmak için tutarlı çözümler üretmek yerine ya kitlelerin gelişi engellenmeye çalışılmış ya da yapılan gecekonduların yıkılması için hızlıca mevzuat oluşturmak gibi çareler düşünülmüştür (Tekeli, 2014). Yapılan mevzuatlarda çözüme yönelik şartlar oluşturulmaya çalışılmışsa da bugün görülen o ki bunlardan o dönem için istenilen oranda sonuç alınamamıştır. Kentsel dönüşüm alanları olarak belirlenen gecekondu bölgeleri bugün halen tarafları karşı karşıya getirmeye devam etmektedir.

Kente gelen göçmenlerin kültürel anlamda yaşadığı sıkıntılar, kentlilerin onlardan beklentileri bu süreçte köylü-kentli ayrımının da gittikçe belirgin hale gelmesine neden olmuştur. Kentte yaşayanlara göre köylü olan bu grup belki de asla

onların istediği şekilde bir kentli gibi davranamayacaktır ve bu nedenle öteki konumundadır. Gecekondulu mahalleleri için bugün bile bilinen o tipik dışlama davranışı bu köylü ve kentli ayrımının mekânsal pratiğe yansımalarıdır. Gecekondulu mahallesi kent hayatında görmezden gelinendir ya da görmezden gelinmek istenen. Kentin bütününden ayrı bir mekânı işgal ediyormuşçasına kentin dışında tutulur. Aslında burada dışarıda tutulan bir mekân değil bir kültürün de kendisidir. Kentli insan çoğu kez onunla karşı karşıya gelmek, aynı mekânı paylaşmak istemez. İşte buna mecbur olduğunda ise onu görmezden gelmektedir. İşte bu tutum kentleşme hareketinin ayırık otları gibi görülen göçmenler açısından daha da kapanmaya ve hem mekânsal hem de düşünsel anlamda mahallenin dışına çıkmayı tehlikeli bir hale getirmektedir. Modernite tek taraflı olarak diğerinin kendisine uymasını bekler. Ancak toplumsal gerçeklik buna izin verecek bir yapıda değildir. Ya etkileşim olmakta ve karşılıklı uyum süreci başlamaktadır ya da etkileşim ve uyum olmuyorsa taraflar arasında bir geri çekilme ve kapanma durumu ortaya çıkmaktadır. Ancak bu dönemde yapılan göçlerin kültürel yansımaları elbette toplumsal pratikte özellikle bazı alanlarda kendini kabul ettirmiştir.

Kırdan kente göçler oranının yüzde 93'lere ulaştığı ve kentleşme sürecinin artık neredeyse bittiği gerçeğinden yola çıkılırsa artık iç göçün sorunsallaştırılmış alanı da kentleşme olmaktan uzaklaşmaktadır. Kırsaldan kente göçün yerini artık kentten kente göç almıştır ve buradaki temel paradigma iki ayrı kent kültürünün ya da daha karmaşık bir biçimde 4 farklı kültürün karşılaşmasından doğacak olası risk potansiyeli olarak görülebilir. Burada bahsi geçen 4 farklı kültürden kasıt çıkış ve varış yerlerindeki asıl kent kültürü ile buralara daha sonra kırdan kente göç ederek gelen göçmenlerin kendi kültürleri ve dahası geldikleri yerde karşılaştıkları kent kültürü ile harmanladıkları kendi yerel kültürleridir. Dolayısıyla göçmenlik dezavantajlı olmaktır ama bazı durumlarda bu dezavantajlı olma durumu katlanarak artar. Hem çocuk hem göçmen olmak gibi, ya da hem engelli hem çocuk hem de göçmen olmak gibi kategorilere benzer şekilde kültürel karşılaşmalarda da her varış noktası bir sonrakine yabancı olacak yeni bir kültürel harman yaratmaktadır. Çok kültürlük penceresinden bakıldığında bir ahengi andıran bu tablo, kişilerin kendileri için içinden çıkılmaz derecede psikolojik sarsıntılara sebep olabilmektedir. Bazı çalışmalar her ne kadar



kentten kente göçün uyum problemlerini azaltacağını belirtse de uyum süreci her yeni göç hareketinde kendini yeniden hatırlatan ve yaşanan bir süreçtir. Dolayısıyla zaten sosyal ya da ekonomik anlamda bulunduğu mekânda hayata tutunamamış ve bu nedenle göç etmek durumunda kalmış bireylerin ya da grupların yeni karşılaşacakları toplumla ve o toplumun, o kentin iç dinamikleri dahilinde uyum problemi yaşamayacaklarını varsaymak da yanlış bir yorumlama olacaktır.

Tüm bu şartlar ortaya koyulduğunda iç göçlerin Türkiye’de meydana getirdiği sonuçları olumlu ya da olumsuz anlamda şu şekilde özetlemek mümkündür.

- Köy ve kent arasındaki kültürel ve sosyal farklılığın mekana yansımaları sonucu oluşan uyum problemleri,
- Düzensiz, plansız ve hızlı kentleşme sonucu oluşan kentsel sıkıntılar,
- Kentlerde oluşan yığılmalar sonucu var olan istihdam alanlarının artık mevcut iş gücüne yeterli iş imkanını sağlayamayacak hale gelmesi.

## **ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**

### **ULUSLARARASI GÖÇ VE İÇ GÖÇ'ÜN KARŞILAŞTIĞI NOKTALARDA OLUŞABİLECEK KENTSEL GERİLİMİN İNCELENMESİ: ŞANLIURFA VE GAZİANTEP ÖRNEĞİ**

Daha önce de belirtildiği üzere göç insan hayatında diğer değişikliklere benzemeyen, genellikle travmatik etkileri olan bir süreçtir. Dünya üzerindeki her bölgede farklı zamanlarda farklı toplumlar bu göç deneyimini yaşamış ve dünya tarihi bir anlamda göçlerle şekillenmiştir. Çünkü göç hem mekân hem de alan anlamında toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarında köklü değişiklikler meydana getirir. Hem göçün aktif nesnesi olarak göç eden gruplar hem de daha pasif olarak nitelendirilebilecek ev sahibi toplumlar bu süreçte benzer süreçleri farklı şekillerde tecrübe ederler. Ev sahibi toplumun daha pasif olarak nitelendirilmesinin sebebi ise göç edenin gönüllü veya zorunlu hareketine ev sahibi toplumun her durumda zorunlu olarak maruz kalmasından kaynaklanmaktadır.

İnsanlar arası ilişkileri belirleyen kurallar maalesef göçmenler ve ev sahipleri arasında aynı şekilde gerçekleşmez. Bir tarafta göçmenleri misafir olarak gören ev sahibi toplum ve diğer tarafta ise belli şartlarda hayatını sürdüremediği için yeni bir mekâna ve dolayısıyla yeni bir sosyal alana yerleşmiş ve kendini her durumda yabancı olarak hisseden göçmen grubu. Burada aslında karşılıklı bir iletişimin sağlıklı gerçekleşmemesinin de belli temel nedenleri vardır. Ev sahibi misafir ilişkisinin temel kuralları ve ev sahibi ile misafirin arasındaki ilişkiye benzer bir süreç göçmenler ve ev sahibi toplum arasında yaşanır. Örneğin eve gelen misafir Türk kültüründe önemli bir yer tutar. Ancak ev sahibi eve misafir geldiğinde yine de kendi kuralları çerçevesinde onu ağırlamak ister. Belli çizgileri vardır ve o çizginin geçilmesini istemez. Evinin belli bölümleri onun için mahrem sayılabilir ve misafirin o çizgiyi geçmesi ev sahibini rahatsız eder. Ya da kendisine ait olan evinin sınırları içinde kendi istediği şekilde davranılmasını bekler. O sınırlar ev sahibinin kendince oluşturduğu kendi mahrem alanıdır ve dolayısıyla herkesi de o alana kabul etmez. Ya da misafirliğin uzaması bir süre sonra ev sahibini rahatsız eder ve istemsizce tepki göstermeye başlayabilir. Bu

ilişki biçiminde misafir olan kurallara uymak durumunda olan olarak kabul edilir. Ev sahibinin istemediği şeyler yaptığında tepki alabileceğini bilir ve dolayısıyla misafirlik süresince aslında biraz da gergin ve tedirgin olabilir. Ancak iki taraf arasındaki ortak geçmiş, birbirleriyle olan benzerlikleri, yakınlık dereceleri ve misafirlik süresinde kurdukları samimiyet birbirlerine karşı ilerleyen süreçte nasıl davranacaklarını da belirleyen temel nitelikleri içerir. Sosyal hayatta yaşanan bu basit ama temel kurallarla çizilmiş ilişki biçimi aslında göçmen grup ve ev sahibi toplum arasında gerçekleşen sürecin basit bir kopyası gibi görünmektedir. Nitekim ev sahibi toplum bu ilişkide ülkenin sahibi konumunda olmandır ve göçmen gruplar ise misafirdir. Dolayısıyla kendisini evin sahibi olarak gören vatandaşların göçmenlere yönelik algısının temelinde yatan kural koyucunun kendisi olması gerektiği algısı da buradan kaynaklanmaktadır. İşte bu basit ilişki biçiminin toplumsal olana yansıması göç alanında çok açıklıkla görülmektedir. Buradan hareketle yine misafir ve ev sahibi ilişkisinden yola çıkarak iç göçmenler ve dış göçmenler için benzer bir çözümleme yapmanın doğru olduğu varsayılmaktadır. Bilinen bir deyiş olarak “misafir misafiri, ev sahibi hiçbirini istemez” ifadesi işte tam da bu anlamda bu ilişkide de karşılığını bulabilir. İç göçmenlerin dış göçmenlerle karşılaşması aslında bir anlamda ev sahibi toplum için misafirin misafirle karşılaşması gibidir. Dolayısıyla bu karşılaşma ev sahibine göre aynı konumda iki tarafın birbiriyle uyumunu doğurabileceği gibi, mevcut imkanların dağıtımında pastanın küçülmesi anlamında karşılıklı çatışma haline de bürünebilir. Nitekim göçmenler arası ilişkilerin yalnızca gerilim ekseninde değil aynı zamanda uyum ekseninde de anlaşılmaya çalışılması önem arz etmektedir. Çünkü potansiyel olarak her karşılaşma kendi içinde uyumu ve gerilimi aynı anda barındırır. Hangisinin baskın geleceğini belirleyen şey ise tamamen bu ilişkinin yaşandığı zamana, mekana, alana, karşılıklı benzerliklere, ortak bir geçmişe sahip olmaya ya da kültürel faktörlere göre belirlenmektedir. Bu açıdan bakıldığında her karşılaşma kendi sonucunu doğurmaktadır. Göçmenler arası karşılaşmalarda ortak ve genel geçer bir uyum veya gerilim sürecine dair evrensel kanun ve kaideler oluşturmak oldukça zordur.

Göç, toplumsal alanı şekillendirdiği ölçüde insanın kentle olan ilişkisini ürettiği kadar, insanların özneler olarak birbirleri arasındaki ilişkileri de her defasında yeniden

üretir. Bu anlamda göç yalnızca bir yer değiştirme eylemi değildir. O aynı zamanda her seferinde yenilenen, değişen insani etkileşimlerin de tayin edici bir bileşenidir. Çünkü göçmen ve göçmen olmayan yerleşik özne arasındaki ilişkinin biçimi göçün karakteristik özellikleriyle yakından ilgilidir. Dolayısıyla göçmenler ve yerleşik olanlar arasındaki bu süreç, normal şartlarda karşılaşmış iki özne arasındaki süreçten çok daha karmaşık ve çetrefilli olabilir. İşte bu noktada anlaşma ya da çatışma potansiyeli üzerinden tesis edilecek bir ilişkinin temel dinamiklerinin bu ilişkiyi sürdürebilecek nitelikleri de barındırması ya da bu süreçte tesis etmesi gerekir. Ancak genellikle karşılaşmalar iki tarafın da diğerini öteki olarak konumlandırmasıyla başlar. Çünkü ben ve öteki ayrımında öteki yabancıdır, güvenilmezdir, bilinmeyenleri çoktur ve dolayısıyla sosyal anlamda kişinin kendisine ait sınırın diğer tarafındadır. Öteki “ben”den olmayandır. Dolayısıyla göçmenlerle yerleşik olanlar arasındaki bu karşılaşma deneyiminde ilişkinin temel dinamiklerini belirleyen ilk değişken ben ve öteki ayrımı üzerinden kurulan yabancılık olgusudur. Sosyolojik anlamda yabancı’nın ilk kavramsallaştırmasının George Simmel tarafından yapıldığı bilinmektedir. Simmel (2009) için yabancı, aslında bir anlamda grubun sayısal büyüklüğü ile de ilişkili olarak, bir gruba sonradan katılanın daha önceden o grupta olanlar tarafından betimlenmesi halidir. Olumlu ve olumsuz olmak üzere yabancıyı iki ayrı boyutuyla ele alan Simmel, olumsuz anlamdaki yabancının toplumla tam da bu çalışmada ben ve öteki arasındaki ilişkiye benzer şekilde bir ilişki biçimi olduğunu ifade etmektedir: “Yani, insan yabancıyla sadece belli nitelikleri paylaşırken organik bir bağı olan kişilerle ilişkisi tam da onları salt genel olandan ayıran özgül özelliklerin benzerliğine dayanır” (Simmel, 2009: 152).

Ben ve öteki ya da biz ve onlar ayrımı aslında ulus devletleşme süresinde devletlerin ortak bir ulus kimliği yaratmak için oluşturduğu ulus olma bilinci ile oldukça ilgilidir. Ulusal kimlikler de bir öteki kimliği üzerinden inşa edilmektedir. Bu anlamda milliyetçilik fikrinin kendine bir yer edinmesi de işte bu ulus devletleşme dönemine denk gelmektedir. Ernest Gellner (1983: 1) milliyetçiliği “.... *etnik sınırlarla siyasi sınırların çakışmamasını gerektiren siyasi bir meşruiyet kuramı*” olarak tanımlarken aslında etnik kimlik ile ulus devlet arasındaki ilişkide milliyetçiliğin rolünü vurgulamaktadır. Bu yanıyları ulus devlet anlayışı kendine has

özellikleri, gelenekleri, ortak bir geçmişı olan bir ulusun yaratılmasına dayanır ve özünde doğal olarak biz ve onlar ayrımını barındırmaktadır. Bu ayrım grup karşılaşmalarında kolektif bir hale bürünerek biz ve onlar ayrımına dönüşür.

Klasik sosyolojide “öteki” kavramı çoğunluk ve azınlık kimliklerinin inşa sürecinin merkezinde yer almaktadır. Göç deneyiminde de ötekilik, kendisi üzerinden inşa edilen bu sosyal ilişkinin, farklı kültürel, sosyal ve ekonomik deneyimlerden geçmiş öznelerin sosyal alanda karşılaşmasının potansiyel dinamiklerini ortaya koymak için anlamlı bir temel ortaya koymaktadır. Her ne kadar negatif bir çağrışım yapsa da öteki’nin nasıl konumlandırıldığının anlaşılması, bu karşılaşma sürecinde tarafların davranışlarını açıklayan en temel faktörlerden biridir. Çünkü öteki’ni konumlandırmak aslında aynı zamanda özne’nin kendisini konumlandırmasıdır. Çünkü “öteki, kendisinin eksik halinden başka bir şey olamaz” (Schnapper, 2005: 26). Öteki’nin varlığının tanımlanması bir anlamda öznenin kendisine ait kimliğin yeniden şekillendirilmesi boyutunu da içinde barındırmaktadır. Herbert Mead’in (2017) “Zihin, Benlik ve Toplum”da da genel olarak altını çizdiği üzere kimlikler anlaşma, anlaşmazlık ya da öteki ile müzakere yoluyla üretilir. Göçmenler ile yerleşikler arasındaki karşılaşma da bu anlamda yeni bir kimliğin üretim sürecidir. Ve bu ilişkideki mevcut uyum ya da çatışma potansiyelinin nasıl ortaya çıkacağı da bu yeni kimlik inşasının temel dinamikleriyle bağlantılıdır.

Bu inşa süreci temel olarak iki olgu etrafında şekillenmektedir: benzerlikler ve farklılıklar. Sosyal ilişkilerde bu ikili ayrım ilişkinin ilk aşamasından itibaren belirleyici bir rol oynar. Benzerlik üzerinden kurulan ilişki sosyal mesafeyi azaltırken farklılıklar üzerinden kurulan ilişkilerde sosyal mesafenin açıldığı görülmektedir. Özneler arasındaki ortak tarih, ortak kültür, ortak dil ya da din gibi benzerlikler ya da sosyal hayatta benzer davranış kalıplarına, ortak ilgilere sahip olmak gibi daha pratik benzerlikler karşılıklı bütünleşme sürecine katkı sağlamaktadır. Burada yabancı olarak konumlandırılan öteki ile benzerlikler üzerinden kurulan ilişki, öteki’nin “bana benzemeyen” ya da “ben olmayan”, dolayısıyla bilinmeyen olma durumunu azaltır. Bu da sosyal mesafenin kapanmasına yardımcı olur. Ve toplumsal bütünleşme

sürecinin ortaya çıkmasının temel şartı da özneler arası bu mesafenin ne kadar azaldığı ile yakından ilişkilidir.

Sosyal entegrasyon ya da adapte olma/uyum sağlama süreci genellikle göçmenlerin geldikleri topluma ayak uydurmak için zamanla baskın toplumsal kültüre benzemesini, onlar gibi davranmasını ya da yaşamasını ifade eden bir yaklaşım gibi görülmektedir. Ya da göçmenlerden toplum tarafından beklenen yaklaşım bu olabilir. Asimilasyon teorileri her ne kadar toplumun baskın kültürünün sayıca az olanı zamanla kendisine benzeteceğini ve sayıca az olan grubun kültürünü ve yaşam pratiklerini kendi içinde eriteceğini varsaysa da (Algan, Bisin ve Verdier, 2012: 4) , aslında bu etkileşim genellikle karşılıklı olmaktadır. Bu ilişkinin yeni bir kimlik oluşturma süreci olduğu düşünüldüğünde bu yeni kimlik, mekanı paylaşan öznelerin kimliklerinin toplamından çok daha farklı bir kimlik meydana getirecektir. Çünkü hem göçmenler hem de yerleşik olanlar bu süreçte karşılıklı bir etkileşime girerler. Dolayısıyla uyum kavramı yerine bütünleşme kavramının daha doğru bir ifade olduğu söylenebilir. Uyum tek yönlü bir süreci ifade ederken bütünleşme kavramı daha karşılıklı ve çift yönlü bir sürece karşılık gelmektedir. Çünkü ev sahibi toplum göçmenlere bir takım yeni yaşam pratikleri kazandırırken, aynı zamanda onların yaşam pratiklerinden de zamanla etkilenirler. Örneğin Türkiye’de pek çok kentte göçmen adetleri, müzikleri, yemekleri, şarkıları, oyun havaları belli bir süre sonra o kentin insanları tarafından da paylaşılmaya ve yaşatılmaya başlamaktadır. Bir Makedonya halk oyunu olan Damat Kolo/Damat Halayı özellikle Trakya bölgesindeki geleneksel düğünlerde oynanmaktadır. Çünkü Türkiye 1923-1949 arasında Balkanlar’dan çok sayıda göçmen almıştır ve bu göçmenlerin büyük bir kısmı bu bölgeye yerleşmiştir. Bir göç ülkesi olarak Türkiye’de buna benzer çokça örnek bulunabilir. Hatta bazı gelenekler o kadar sahiplenilmiştir ki artık gerçekte nereye, hangi ülkeye, hangi şehre, hangi kültüre ait olduğunun bile bilinmediği örnekler vardır. Kuşak değiştikçe göçmenlerin ve yerleşik olanların çocukları, torunları birbirlerinin adetlerini, geleneklerini ya da yaşam pratiklerini kendi yaşam pratikleri olarak içselleştirirler. İşte bu durumda yalnızca her iki taraftan birine ait olmayan ortak bir

kültürel payda ortaya çıkmaktadır. İşte bu karşılıklı etkileşim bir kültürleşme durumunu ortaya koymaktadır.

Psikoloji literatüründe genellikle birey bağlamında kullanılan kültürleşme kavramı, toplumsal bir olgu olan göçle ilişkili olarak toplumsal bağlamda göçün bütünleşme sürecinin değerlendirilmesi açısından verimli bir çözümleme imkanı sağlamaktadır. Sam (2006) göç yoluyla karşılaşan grupların doğal süreç içerisinde birbirlerinden etkilendiklerini ve bunun da kültürleşme ile sonuçlandığını belirtmektedir. Bu anlamda kültürleşme karşılaşma ile başlayan ve sonuç olarak bütünleşmeyi ortaya çıkaran bir değişim sürecidir. Ve hem kültürel hem de psikolojik faktörleri içermektedir. Dolayısıyla bireysel ve toplumsal dinamikleri barındırmaktadır. Kültürleşme konusunda iki farklı bakış açısından söz edilmektedir. Bunlardan ilki 1964 yılında Gordon tarafından ortaya koyulmuş olan “Tek Boyutlu Kültürleşme Modeli”dir. Gordon bu modelde “başarılı” bir kültürleşme sürecinin nasıl olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ona göre kültürleşmenin gerçekleşebilmesi için iki seçenekten birisi başarılı olabilmektedir: bu seçeneklerden biri kişinin kendi değerlerinden, kültüründen ve dolayısıyla kendi geleneklerini ve değerlerini yansıtan toplumsal pratiklerinden vazgeçerek baskın olan kültürü benimsemesi, diğeri ise kendisine ait olan ve kendi kimliğini yansıtan tüm bu değerleri muhafaza etmesidir. Ve Gordon başarılı bir kültürleşmenin ancak baskın olan kültüre uyum sağlandığı ölçüde gerçekleşeceğini düşünmektedir. Dolayısıyla bu bakış açısına göre çok kültürlülük mümkün değildir ve toplumsal olarak tek tip kültürün hakim olması başarılı bir kültürleşme için esastır.

Bu model tek doğrultuda ilerleyen asimilasyon teorileri ile de yakından ilişkilidir. Chicago okulu tarafından geliştirilen asimilasyon, göçmenlerin kendi kültürlerinden koparak ev sahibi toplumun baskın kültürünü benimsemesidir. Asimilasyon teorisinde karşılaşma ile başlayan süreç, geri dönülemez bir biçimde göçmen grubun kendi kültürlerinden tamamen kopması ile sonuçlanır. Giddens ise bunu “eritme potası” olarak ifade etmektedir (Giddens, 2000: 251). Eritme potası uluslararası göçlerde göçmenlerin kendi kültürlerinin bu potadan geçirilerek baskın kültüre dönüştüğü metaforik bir ifade olarak tanımlanabilir. Buna alternatif olarak ortaya koyulan çok

kültürlülük yaklaşımı ise baskın olan kültürün yanında daha az sayıda etnik kültürün yaşama sansı bulma imkanı üzerinden temellendirilmektedir. Bu süreçte göçmenler asimilasyon teorisindeki gibi sürece maruz kalan pasif bir özne değil aksine kimliğini yeniden şekillendiren aktif bir özne konumundadır (Glazer ve Moyhinan, 1970; Handlin, 1973). 1980’li yıllarda oluşturulan salata kasesi metaforu ise bu anlamda çok kültürlülükle yakından ilgilidir. Salata kasesi modeli göçmenlerin gittikleri ülkelerde kendi kültürlerini daimi olarak yaşatmanın mümkün olduğu bir yapının varlığından bahsetmektedir. Burada her bir kültür salata kasesindeki parçalar gibi birbirinden farklıdır ancak bir araya geldiklerinde parçaların kendilerinin toplamından çok daha fazlasını içeren bir bileşimi oluştururlar ve bu bileşimin kendi içinde bir ahengi vardır.

Gordon’un Tek Boyutlu Kültürleşme modelinin eksikliğini ortaya koyan Berry daha kapsamlı bir çalışma ile İki Boyutlu bir Kültürleşme Modeli oluşturmuştur. Berry’nin bu modeli gruplar arası iletişimde kişilerin hem kendi değerlerini ve kültürel özelliklerini muhafaza edebileceklerini hem de aynı zamanda baskın olan kültürle de ilişkili hale gelebileceklerini belirtmektedir. Berry’e göre kültürleşme sürecinde 4 temel yönelim bulunmaktadır: Asimilasyon, ayrılma, bütünleşme ve marjinallik. (Berry ve diğerleri 1989, Berry 2009). Göçmen grupların bu dört farklı yönelimi aslında kültürleşme sürecinin dört farklı gelişim ve sonuç boyutunu oluşturmaktadır. Göçmen grubun bu dört yönelimden hangisine sahip olacağına bağlı olarak ev sahibi toplumun da farklı tepkiler vermesi ve dolayısıyla sürecin farklı şekillerde sonuçlanabileceği bu yönelimlere dair temel bir varsayımdır. Göçmen grubun kendi kimliklerini ve değerlerini muhafaza ederek aynı zamanda toplumda baskın olan kültürü benimsemesi sonucunda bütünleşme meydana gelirken, göçmen grubun kendi kültürel değerlerini koruduğu ancak baskın kültürle ilişkili hale gelemediği durumlarda ayrılma oluşmaktadır (Berry, 1997; Berry ve Sam 1996). Eğer göçmen grup toplumsal olarak baskın olan kültüre uyum sağlar ve kendi kültürel değerlerini korumaz ve kaybederse asimilasyona giden süreç, göçmenlerin her iki kültürden de uzaklaştığı ya da her ikisini de yeterince özümseyemediği durumlarda marjinalleşmeye doğru gitmektedir (Berry 1997; Berry ve Sam, 1996).



Sosyal uyum kavramı sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan bir kavram olmasına rağmen, akademik anlamda çok nadiren tanımlanan bir kavramdır (Nagel ve Staeheli, 2008). “*Tanımlar çoğu zaman entegre bir toplumun neye benzediğine dair normatif varsayımlara dayanır*” (Blokland ve Van Eijk, 2010, akt; Peters, 2011: 59). Ancak sosyal anlamda bütünleşmiş bir toplumun nasıl olması gerektiğine dair genel geçer varsayımlarda bulunmak da pek mümkün görünmemektedir. Nitekim toplumsal yapının bütünleşmesi her bir toplumun kendi dinamikleri içerisinde farklı süreçlerden geçmektedir. Ve bu süreci etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Zaman ve mekan, göçmenlerin kendi kültürel ve sosyal pratiklerinin yani sıra ekonomik durumları, eğitim seviyeleri, geldikleri yerden çıkış sebepleri ya da geldikleri toplumun kültürel ve sosyal yapısı, yaş, cinsiyet gibi pek çok faktör bu sürecin değişkenlerini oluşturmaktadır. Bu kadar fazla değişkenin bulunduğu bir sürecin, neredeyse tüm tartışmalarda politik zeminden ayrı düşünülemediği de göz önüne alındığında, teoride ya da pratikte çok da kolay bir süreç olmadığı ortadadır. Nitekim hem sosyal araştırmacılar hem de yasa yapıcılar göçün tarihi kadar eski olan bu meselenin çözüm yollarını aramaktadırlar. Buck (2005: 47) sosyal bütünleşme sürecinin ulaşması gereken beş hedef olduğunu belirtmektedir. Bunlar;

- “1. Ortak değerler ve kent kültürü,
2. sosyal düzen ve sosyal kontrol,
3. sosyal dayanışma ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılması
4. sosyal ağlar ve sosyal sermaye,
5. mekana bağlılık ve kimlik”tir.

Göçmenler varış yerlerindeki toplumla ortak değerler kapsamında bir kent kültürü oluştururlar. Bu kent kültürü artık o kentte yaşayan herkes için belli normları da içeren bir dizi pratiği de beraberinde getirmektedir.

Uyum ya da -daha karşılıklı bir etkileşime atıfta bulunduğu için- bütünleşmenin başarılı bir şekilde gerçekleşmesini sağlayan süreç yalnızca iki taraf arasında gerçekleşen bir süreç değildir. Dolayısıyla çözümün kendisi de aslında bu sürecin temel dinamiklerin etkileyen unsurların kendi içinde bütünleşmeye katkı

sağlayacak bir mekanizmaya sahip olmalarını da gerektirir. Örneğin devletin bu konudaki rolü, sivil toplum kuruluşlarının desteği ve belki de en önemlisi medyanın bu konudaki algı yönetimi sürecin temel taşlarını oluştururlar. Mesele yalnızca karşılaşmayı gruplar arası düzeyde yaşayan öznelerin birbirlerini ötekileştirme mekanizmalarının işleyişi ile değil, onların karşılaşmasını farklı şekillerde yorumlayan, algılayan ve algılatan, toplumsal rol dağılımında bu ilişkiye katkıda bulunan tüm faktörlerin ötekileştirme mekanizmaları ile ilgilidir. Çok kültürcülüğün değişen yüzü, devletlerin artık göçmenleri kendi güvenliklerini ihlal eden suç makineleri gibi algılamasına neden olmuştur. Özellikle Amerika’da 11 Eylül sonrası yaşanan İslam fobisi bunun en net örneklerinden biridir. Yükselen ırkçılık hareketleri, nefretin körüklenmesi artık devletler tarafından yönetilen kötü göç politikalarıyla meşru bir zemine oturmaya başlamaktadır. Sanayileşme döneminde toplumsal kalkınmanın bir parçası olarak görülen ve göçe teşvik edilenler, artık toplumsal karmaşanın, ekonomik kötü gidişatin, buhran dönemlerinin, artan suç oranlarının potansiyel sorumluları olarak görülmektedir.

Bu şartlar dahilinde bu çalışmanın temel problemini oluşturan da budur. Türkiye hem özellikle 1950’lerden itibaren iç göç konusunda hızlı bir harekete sahne olmuş bir ülke olarak hem de özellikle son 20 yıldır yüksek oranda uluslararası göç alan bir ülke olarak göçmen gruplar için bir karşılaşma alanına dönüşmüştür. Özellikle 2011’den beri yoğun olarak Suriyeli geçici koruma kapsamındaki Suriyelilere de ev sahipliği yapan Türkiye’nin belli kentleri aynı zamanda 1990’lardan itibaren özellikle zorunlu göç ile Güneydoğu Anadolu’dan göç alan kentlerdir. Burada göçün coğrafi yönünün de etkili olduğu söylenebilir. Hem iç göç hem de uluslararası göç’ün çıkış noktalarının bu kentlere yakın olması, coğrafi anlamda yakınlık hissinin kültürel yakınlıkla örtüşmesi insanların neden bu bölgeleri seçtiği sorusuna verilecek cevaplardan ilki olabilir ancak cevap elbette yalnızca bununla sınırlı değildir. İşte bu çalışma da tam da bu nedenle bu karşılaşmanın toplumsal alanda yarattığı karşılığın ne olduğu sorusuna cevap vermek zorunluluğundan oluşmuştur.

Göç Türkiye için artık kaçınılmaz bir gerçeklik olarak durmaktadır. Yüzyıllardır topraklarında göçmenleri kısa ya da uzun süreli barındırmış bu ülke artık eskiden

olduğu gibi yalnızca transit bir ülke değil, göçmenlerin bizzat ulaşmak istediği hedef bir ülke konumundadır. Ve bundan sonraki süreçte de öyle olmaya devam edecek gibi görünmektedir. O halde bu gerçeklik karşısında yapılması gereken şey toplumsal ilişki temelinde sürecin çözümleme edilmesi ve çözüm olanaklarının tartışılmasıdır. Bu açıdan Türkiye’de hem toplu bir hareket olarak özellikle 1990’lardan itibaren Güneydoğu Anadolu’dan hareket eden göç, hem de uluslararası anlamda Türkiye’nin göç tarihinde maruz kaldığı en büyük göç akını olarak Suriye’deki savaştan kaçan göçmenlerin karşılaşma deneyimleri bahsedilen anlamda karşılaşmaların değerlendirilmesi açısından oldukça önem arz etmektedir. Nitekim bu iki grubun yerleştiği ve dolayısıyla karşılaştığı, iki göçmenlik hikayesinin üs üste geldiği kentler de bakıldığında benzer ve hatta aynı kentlerdir denilebilir. Bu noktada bu kentler arasından Şanlıurfa ve Gaziantep şehirleri karşılaşma alanları olarak seçilmiştir. Bu iki kentin seçilmesindeki temel sebep, birbirine sınır olan bu iki şehirdeki yapısal farklılıkların göçmenlerin karşılaşma deneyimlerini nasıl etkilediğini daha iyi analiz etmeyi mümkün kılmasıdır. Aynı coğrafyada bulunmalarına rağmen kültürel, ekonomik ve sosyal anlamda kendi içlerinde farklılaşan bu kentlerin göçmenlerin hem kendi aralarındaki ilişkileri bağlamında hem de ev sahibi toplumla olan ilişkileri bağlamında farklı süreçleri doğurduğu varsayılmaktadır. Bun nedenle saha araştırmasının detaylarına geçmeden önce bu iki kentin kendi tarihsel süreçlerini anlamaya çalışmak gerekmektedir.

## **2.ŞANLIURFA VE GAZİANTEP’TE İÇ VE DIŞ GÖÇ’ÜN TARİHSEL GELİŞİMİ**

### **2.1.Şanlıurfa’da Sosyal-Ekonomik Hayat ve Göç**

Güneydoğu Anadolu bölgesinin sınır kentlerinden biri olan Şanlıurfa bilinen yaklaşık on binlerce yıllık tarihi ile bölgenin en önemli merkezlerinden biridir. Hem tarihi geçmişi hem de Doğu ile Batı arasındaki konumu, hem de eski ticaret yollarının üzerinde bulunması onu pek çok kültürün gelip geçtiği ve konakladığı bir kent haline getirmiştir. Onbinlerce yıllık tarihinde pek çok medeniyete ev sahipliği yapan

Şanlıurfa hala kültürel anlamda pek çok medeniyetin izlerini taşıyan, çok çeşitli kültürlerle ev sahipliği yapan ve manevi anlamda da bir tarihin mirasını taşıyan Peygamberler şehri olarak bilinmektedir. Eski çağlardan beri Sümerlerin, sonrasında Asur Devletinin, Pers Krallığı'nın, Makedonyalıların ve Romalı'ların ve daha bir çok farklı medeniyetin hakim olduğu şehir pek çok kez de imparatorluklar arası çatışmaların arasında kalmış, zaman zaman harap olmuş (Harran Üni, 2015) ve her dönem ciddi göç hareketlerinin de hedefi olmuştur. Her hakimiyet sonrası kültürel mozaigine yeni bir parça eklenmiş ve bugün Şanlıurfa tek başına bu kültürel mozağin başkenti haline gelmiştir. Selçukoğulları'nın yönetimi almasıyla 1087'de Türk egemenliğine geçen şehir daha sonra yine pek çok egemenliğin topraklarına katmak istediği bir şehir olduğu için defalarca istila edilmiş, devamında Osmanlı hakimiyetine geçmiş ve son son ise Ankara antlaşması (21 Ekim 1921) ile Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında kalmıştır. Kurtuluş Savaşı'nda İngilizlerin işgal ettiği kent verdiği büyük mücadele ile Şanlı sıfatını almıştır.

Şanlıurfa ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı bir ekonomidir. “Türkiye’deki sulanabilen alanların yüzde 10’una tek başına sahip olan Şanlıurfa’da bu arazilerin şu an yüzde 30’u sulanabilen arazilerdir. GAP’ın tamamlanmasıyla sulanacak 1,822 milyon hektar arazinin yüzde 50’si Şanlıurfa’da bulunmaktadır (Şanlıurfa Belediyesi, 2019). Bunun dışında hayvancılık da kentin önemli geçim kaynaklarından biridir. Kısıtlı bir sanayi alanı olan Şanlıurfa’da bir diğer gelir kaynağı ise Turizm’dir. Sahip olduğu kültürel miras her yıl binlerce kişiyi Şanlıurfa’ya çekmekte, bu da ekonomik açıdan kente gelir sağlamaktadır.

Türkiye İstatistik kurumu (TÜİK) 2018 yılına ait verilerde Şanlıurfa nüfusunun 2.035.809 kişi olduğunu belirtmektedir.

**Tablo6: 1927-2018 Yılları Arası Şanlıurfa Nüfus Verileri ve Türkiye Nüfusundaki Oranı**

| <b>SAYIM YILI</b> | <b>TÜRKİYE NÜFUSU</b> | <b>ŞANLIURFA NÜFUSU</b> | <b>ORAN %</b> | <b>YILLIK NÜFUS ARTIŞ HIZI (BİNDE)</b> |
|-------------------|-----------------------|-------------------------|---------------|----------------------------------------|
| 1927              | 13.648.270            | 207.487                 | 1.53          | -                                      |
| 1935              | 16.158.018            | 229.614                 | 1.42          | -                                      |
| 1940              | 17.820.950            | 245.398                 | 1.38          | -                                      |
| 1945              | 18.790.174            | 263.855                 | 1.40          | -                                      |
| 1950              | 20.947.188            | 298.394                 | 1.42          | -                                      |
| 1955              | 24.064.763            | 348.199                 | 1.45          | -                                      |
| 1960              | 27.754.820            | 401.919                 | 1.45          | -                                      |
| 1965              | 31.391.421            | 450.798                 | 1.44          | -                                      |
| 1970              | 35.605.176            | 538.131                 | 1.51          | -                                      |
| 1975              | 40.347.719            | 597.277                 | 1.48          | -                                      |
| 1980              | 44.736.957            | 602.736                 | 1.35          | -                                      |
| 1985              | 50.644.458            | 795.034                 | 1.57          | -                                      |
| 1990              | 56.473.035            | 1.001.045               | 1.77          | -                                      |
| 2000              | 67.803.927            | 1.443.422               | 2.13          | -                                      |
| 2007              | 70.586.256            | 1.523.099               | 2.16          | -                                      |
| 2008              | 71.517.100            | 1.574.224               | 2.20          | 33.0                                   |
| 2009              | 72.561.312            | 1.613.737               | 2.22          | 24.8                                   |
| 2010              | 73.722.988            | 1.663.371               | 2.26          | 30.3                                   |
| 2011              | 74.724.269            | 1.716.254               | 2.30          | 31.3                                   |
| 2012              | 75.627.384            | 1.762.075               | 2.32          | 26.3                                   |
| 2013              | 76.667.864            | 1.801.980               | 2.35          | 22.4                                   |
| 2014              | 77.695.904            | 1.845.667               | 2.38          | 24.0                                   |
| 2015              | 78.741.053            | 1.892.320               | 2.40          | 25.0                                   |
| 2016              | 79.814.871            | 1.940.627               | 2.43          | 25.2                                   |

|      |            |           |      |      |
|------|------------|-----------|------|------|
| 2017 | 80.810.525 | 1.985.753 | 2.46 | 23.0 |
| 2018 | 82.003.882 | 2.035.809 | 2.48 | 24.9 |

**Kaynak:** 2000 yılına kadar olan veriler Genel Nüfus Sayımlarından, 2007 ve sonrası ise Adrese Dayalı Nüfus kayıt Sisteminden elde edilmiştir. Erişim Tarihi 16.09.2019

Nüfus verilerine bakıldığında 1985'e kadar diğer yıllara göre daha istikrarlı bir artış varken özellikle 1985 ile 1990 arasındaki süreç ve 1990 ile 2000 arasındaki süreçte Şanlıurfa'nın nüfusundaki artış özellikle bu dönemde göç aldığını da göstermektedir. Nitekim 1980, 1990 ve 2000 yılları arasındaki kaba doğum oranları arasında artışın sebebi olabilecek nitelikte çok belirgin farklar yoktur. Ancak verilere bakıldığında sonraki yıllarda bu göçün de bir kısmının özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinden gelenlerin öncelikle Gaziantep'e ve batı istikametinde diğer illere göç ettiği saha çalışmasındaki bulgularla ortaya koyulmuştur. TÜİK'in Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi üzerinden derlenen verilere göre 2017 yılı sonunda Şanlıurfa'da ikamet eden ancak farklı bir ilin nüfusuna kayıtlı olanların kayıtlı oldukları il bazında bir listesi çıkarılmıştır. Bu listeye bakıldığında en çok Mardin, Diyarbakır, Adıyaman, Gaziantep ve Adana nüfusuna kayıtlı vatandaşların Şanlıurfa'da ikamet ettiği görülmektedir. 2009 yılı ve sonrasındaki verilere bakıldığında da Şanlıurfa'da net göçün ve net göç hızının eksi oranlarda çıktığı görülmektedir. Burada hem artan işsizlik oranlarının hem de Şanlıurfa'nın uluslararası anlamda Suriye'den göç alan bir kent olmasının etkileri olduğu düşünülmektedir. Bu iki temel neden aslında birbirleriyle de ilişkilendirilebilir gibi görünmektedir.

Şanlıurfa aynı zamanda uluslararası göçmenlere de ev sahipliği yapan bir kenttir. 1989'dan sonra özellikle Afgan kökenli göçmenlerin yerleştiği kentte Afgan mahallesi ile anılan Afgan göçmenlerin çoğunluklu olarak yaşadığı bölgeler mevcuttur. Yine bu göçmenlerin toplumsal hayata yansması olarak Afgan camii ve benzeri göçmenlerle özdeşleştirilmiş alanlar bu mahallelerde bulunmaktadır. Daha önce Rusya'nın hedefi haline gelen Özbekistan'dan Afganistan'a sığınıp, daha sonra bu sefer de 1979'da Afganistan'ın hedef haline gelmesiyle Türkiye'ye gelen ve Şanlıurfa'ya yerleştirilen Özbekler de şehirdeki uluslararası göçmenlerin bir kısmını oluşturmaktadır. Son

olarak ise 2011’de Suriye’de çıkan olaylardan sonra Türkiye’ye gelen göçmenlerin sırasıyla İstanbul, Gaziantep ve Hatay’dan sonra en çok yerleştikleri il Şanlıurfa’dır.

**Tablo7 : Yıllara Göre Şanlıurfa’da Kayıtlı Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler**

| YILLAR         | GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDAKİ<br>SURIYELİLERİN SAYISI |
|----------------|----------------------------------------------------|
| 2014 (Aralık)  | 427.138                                            |
| 2015 (Ağustos) | 406.716                                            |
| 2016 (Ekim)    | 396. 728                                           |
| 2017 (Aralık)  | 462.077                                            |
| 2018 (Kasım)   | 456.754                                            |
| 2019 (Ekim)    | 428.929                                            |

Kaynak: AFAD ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün resmi rakamlarından derlenmiştir.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün verilerine göre 16 Ekim 2019 tarihi itibarıyla Şanlıurfa’da 428.929 Suriyeli geçici koruma statüsünde göçmen bulunmaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019). Bu göç Şanlıurfa’nın göç tarihinde aldığı en büyük kitlesel göç akınlarından biridir. Nüfusu 2.035.809 olan Şanlıurfa’da Suriyelilerin sayısı da nüfusun yüzde 21.07’sini oluşturmaktadır. Yani neredeyse kentteki her dört kişiden biri Suriyeli geçici koruma kapsamındaki göçmenlerden oluşmaktadır. Bu da Hatay (yüzde 27.37) ve Gaziantep’ten (yüzde 22.26) sonra kent nüfusunda en yüksek Suriyeli geçici koruma kapsamındaki göçmen yüzdesine sahip olan kent olduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca yakın zamana kadar Şanlıurfa’da bulunan geçici barınma merkezleri de kapatıldığından bu sayılar direkt olarak kentte bizzat toplumsal hayatın içinde olan insan sayısını vermektedir.

**Tablo8: 2009-2018 Yılları Arasında Şanlıurfa'nın Aldığı ve Verdiği Göç Miktarları**

| <b>YIL</b> | <b>ALDIĞI GÖÇ</b> | <b>VERDİĞİ GÖÇ</b> | <b>NET GÖÇ</b> | <b>NET GÖÇ HIZI (BİNDE)</b> |
|------------|-------------------|--------------------|----------------|-----------------------------|
| 2009       | 27.190            | 35.154             | -7.964         | -4.92                       |
| 2010       | 32.555            | 37.555             | -5.00          | -3.0                        |
| 2011       | 35.888            | 41.570             | -5.683         | -3.31                       |
| 2012       | 31.890            | 44.878             | -12.988        | -7.34                       |
| 2013       | 33.383            | 47.429             | -14.046        | -7.76                       |
| 2014       | 35.670            | 49.030             | -13.360        | -7.21                       |
| 2015       | 40.135            | 50.580             | -10.445        | -5.25                       |
| 2016       | 38.662            | 49.789             | -11.127        | -5.72                       |
| 2017       | 40.058            | 52.648             | -12.590        | -6.32                       |
| 2018       | 44.448            | 56.478             | -12.300        | -6.02                       |

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi

Tabloya bakıldığında 2018 yılı hariç verilerde Türkiye’de ikamet eden yabancı nüfus hesaba katılmamıştır. Ancak 2018 verilerinde bu nüfus da hesaba katılmıştır. Dolayısıyla tabloda görülen verilere göre uluslararası göçmenlerin Şanlıurfa’nın aldığı göç’te etkisi olduğu görülmektedir. Hem içeriden hem de dışarıdan göç alan Şanlıurfa için bir diğer önemli nokta bu kentin aynı zamanda Güneydoğu’dan Batı’ya giden yolda bir geçiş kenti olduğudur. Dolayısıyla Şanlıurfa her ne kadar göç alan bir kent olsa da aslında net göç hızı genellikle negatif çıkmaktadır. Yani aldığı göçten daha fazlasını vermektedir. Bu da kentin bir geçiş bölgesi özelliği taşıdığı ihtimalini artırmaktadır. Özellikle 1990’lardan sonra kente gelenlerin bir süre sonra buradan Gaziantep’e ve sonrasında Güney ve Batı kentlerine doğru hareket ettiği görülmektedir (2019 saha bulguları). Şimdi kente genel olarak bakıldığında hemen genel göç olgusu nedeniyle hem de kültürel mirasından kaynaklanan sebeplerle birçok kültürel grubun bir arada yaşadığı, farklı türlerde göçmen karşılaşmalarının yaşandığı bir kent olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.



Şanlıurfa aslında genel olarak işsizlik oranlarının Türkiye genelinin üzerinde olduğu bir ildir ve hatta denilebilir ki Türkiye’de işsizlik oranlarının en yüksek olduğu şehirlerden de biridir. Burada özellikle ekonomisinin tarıma dayanmasının da etkisi bulunmaktadır. Türkiye’de tarımdan elde edilen geçimlik gelir daha önce bahsedildiği üzere özellikle sanayi devrinden sonra sürekli düşüş göstermiştir. Bu da geçimini tarımdan sağlayan insanların bir süre sonra işsiz kalmasına sebep olmuştur. Burada yaşayan insanlar neredeyse yılın 6 ayı başka şehirlere mevsimlik işçi olarak gitmektedirler. Diğer bir neden olarak ilin ihtiyaç duyduğu mesleki yeterliliğe ve eğitime sahip işgücü anlamında sıkıntı yaşanmasıdır. “Şanlıurfa Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü” tarafından hazırlanan “İş gücü Piyasası Araştırma Raporu”na (İGPAR) göre “açık iş oranının en yüksek olduğu sektör 25.6 ile Bilgi ve İletişim sektörüdür” (2017, vii). Ayrıca yine aynı rapora göre “temininde güçlük çekilen meslekleri sektörlere göre incelendiğinde en fazla madencilik ve taş ocaklığı sektöründe eleman temininde güçlük çekildiği görülmektedir. Bu sektördeki işyerlerinin yüzde 66.7’si eleman temininde güçlük çekmektedir” (İGPAR, 2017: vii). Şehirde istihdam sağlayan en büyük sektörlerden biri de inşaat sektörüdür.

TÜİK Temmuz ayı işsizlik verilerine göre Şanlıurfa’da işsizlik %13.9 düzeyinde gerçekleşmiştir. Yıllara göre bakıldığında 2008 yılından itibaren işsizlik oranlarındaki belirgin düşüş ve artışlar görmek mümkündür.

**Tablo9: Şanlıurfa İş Gücü İstatistikleri**

| YIL  | İŞGÜCÜNE KATILMA | İŞSİZLİK | İSTİHDAM ORANI |
|------|------------------|----------|----------------|
| 2008 | %36.1            | %12.8    | %31.5          |
| 2009 | %36.2            | %17      | %30            |
| 2010 | %35.5            | %9.2     | %31.1          |
| 2011 | %34.9            | %8       | %32.1          |
| 2012 | %30.4            | %6.2     | %28.5          |
| 2013 | %38.7            | %16.3    | %32.4          |

|      |       |       |       |
|------|-------|-------|-------|
| 2014 | %42.3 | %17.4 | %35   |
| 2015 | %43.7 | %17.5 | %36.1 |
| 2016 | %45.2 | %17.2 | %37.4 |
| 2017 | %48.1 | %13.8 | %41.4 |
| 2018 | %53.6 | %10.8 | %48.2 |
| 2019 | %53.8 | %13.9 | %46.4 |

Kaynak: TÜİK iş gücü istatistikleri (2014 ve sonrasına ait veriler TRC2 bölgesi-Şanlıurfa Diyarbakır verileridir. )

2008 yılından itibaren verilere bakıldığında işgücüne katılım oranlarında bir artış olduğu görülmektedir. Özellikle Suriyelilerin gelmeye başladığı ilk iki yıl işsizlik oranlarında bir düşüş olmuş fakat sonrasında 2013'te bu düşük oranlar iki katına çıkmıştır. Fakat buna rağmen işgücüne katılım ve özellikle 2012'den sonra iş gücüne katılım ve istihdam oranında artış olduğu da görülmektedir. Burada çapraz bir okumayla dikkat çekici olduğu düşünülen bir bilginin de verilmesi gerekmektedir. 2013 yılı yüzde 16.3 işsizlik oranı ile Şanlıurfa için 10 yıllık dönemdeki en yüksek işsizlik oranlarından birini vermektedir. Ancak İşkur'un "açık iş" verilerine bakıldığında 2013 yılı 2010-2016 yılları içinde 26.613 talep ile en fazla "açık iş" imkanının yani sektörlerden gelen işçi talebinin olduğu yıldır. Burada birkaç faktörden ihtimaller dahilinde bahsetmek mümkün olabilir. Bunlardan ilki ve en somut verilere dayananı açık pozisyon için gereken niteliklere -ki bunlar genellikle eğitim ve mesleki yeterlilikle ilgili niteliklerdir- sahip kişilerin bulunamaması. Ya da işin niteliğinin, şartların, ücretin iş arayanlar tarafından tatmin edici bulunmaması. 2013 ve 2016 arasındaki 4 yıl işsizliğin ciddi oranda rekor bir seviyeye ulaştığı görülmektedir. Burada yaşayanlar özellikle Suriyeli geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin kayıt dışı çalışma imkanı bulmuş olmalarının Şanlıurfa'da bu dönem yaşanan işsizlik artışında önemli bir faktör olduğu düşünülmektedirler.

## 2.2. Gaziantep’te Sosyal-Ekonomik Yaşam ve Göç

Bir diğer sınır kenti olan Gaziantep hem ekonomik hem de kültürel anlamda bölgenin en önemli merkezi niteliğindedir. Kent hem bir sanayi şehri olması nedeniyle hem de sosyal ve kültürel anlamda bölgedeki diğer kentlere nazaran daha fazla gelişim göstermesi nedeniyle de sürekli yoğun göç alan bir yerleşim birimi olmuştur. Gaziantep tarihsel olarak tıpkı komşusu olduğu Şanlıurfa gibi pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Hitit, Frigya, Asur Devletleri, Roma ve Babil İmparatorluğu ve pek çok devletin üzerinde medeniyet kurduğu Gaziantep 1516’da Osmanlı topraklarına katılmış sonrasında ise 1. Dünya Savaşı ile İngilizlerin ve Fransızların işgaline uğramıştır. Ancak halkın mücadelesi ile 1921’de işgalden kurtulmuş ve Ankara antlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti topraklarında kalmıştır. İşte bu mücadelesinden dolayı da “GAZİ” ünvanını almıştır.

Yerli anlamda sanayileşme adımını ilk atıldığı kentlerden biri olan Gaziantep, 1980’lerden itibaren bu alanda atılımlarını artırmış ve özellikle ihracata yönelik girişimlerde bulunmuştur (Ayata, 2004). Ve bugün de hala bölgenin en önemli sanayi merkezi olarak yerini korur. “Bu yanılla Gaziantep bölgenin hem ekonomik ve hem de sosyal-beşeri göstergelerinin üzerinde performans gösteren tek ili ve kentidir” (Geniş ve Adaş, 2011). Konumu dolayısıyla da diğer bölgelerle bir köprü niteliğinde olan kent sahip olduğu 5 adet “Organize sanayi Sitesi” ile geniş istihdam imkanları da sağlamaktadır. Bunun dışında kent içinde faaliyet gösteren sanayi sitesi dışında şehrin pek çok yerinde faaliyet gösteren firmalara, Nizip caddesi ve çevresi, Ünalı-Şehreküstü Bölgesi, ayakkabıcılar sanayi sitesi, 25 Aralık sanayi sitesi gibi daha küçük sanayi yerleşimlerine ve bir de Teknopark’a ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca ihracata yönelik olarak 1997’de kurulmuş bir de Gaziantep Serbest Bölgesi bulunmaktadır. Gaziantep TÜİK verilerine göre 2011 yılında 4.8 milyar dolarlık ihracat yapmıştır. Bu da kentin en yüksek ihracat yapan ilk beş ilden biri olduğunu göstermektedir. Bütün bunlar Gaziantep’i bölgede lider merkez konumuna getirmiş ve bir çekim merkezi olmasını sağlamıştır. İlk sanayi bölgesinin 1969’da kurulduğu düşünüldüğünde sanayi açısından ciddi bir yol kat etmiş olan kent ayrıca tarım sektöründe de sürekli iyileştirmeler yaparak özellikle üretim konusunda teşviklerle ciddi ilerlemeler

kaydetmiştir. Tarım da bu anlamda Gaziantep için istihdam alanlarından birini oluşturmaktadır. Kente ekonomik getiri sağlayan bir diğer sektör ise turizm sektörüdür. Kent Anadolu'nun bilinen ilk yerleşim yerlerinden biri olarak pek çok medeniyetin izlerini taşıyan eserlerin bir araya geldiği bir müze kent gibidir. Ve dolayısıyla bu anlamda da özellikle yerli turistler için cazip rotalardan biridir.

Gaziantep bu özellikleriyle yoğun olarak hem iç göçe hem de dış göçe maruz kalmıştır. En çok göç aldığı il ise bu çalışmada kendisiyle beraber incelenen Şanlıurfa'dır.

**Tablo10: 1965-1990 Arası Gaziantep İli Nüfus Sayım Sonuçları**

| SAYIM YILI | TOPLAM NÜFUS |
|------------|--------------|
| 1965       | 511.026      |
| 1970       | 606.540      |
| 1975       | 715.939      |
| 1980       | 808.897      |
| 1985       | 966.490      |
| 1990       | 1.140.594    |
| 2000       | 1.285.249    |

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi

1965 Genel Nüfus Sayımlarında kentin nüfusu 511.026 olarak sayılmıştır. Nüfusun bu hızlı artışında 1979'den sonra yavaş yavaş istihdam alanı açan sanayinin etkisi oldukça fazladır. 2000 yılı nüfus sayımlarına göre Gaziantep'te yaşayan 268.543 kişi başka ilde, 4.305 kişi ise başka ülkede doğmuştur. Bu sayıya bu kişilerin Gaziantep'te doğan çocukları dahil değildir. "The Wall Street Journal Gazetesi'nin yaptığı araştırmaya göre 1999-2009 yılları arasında %47.8 artış hızı ile nüfusu en fazla artan şehirler arasında Gaziantep gelmekte olup, Dünya'da 9. Sırada yer almıştır" (Gaziantep İlinin İç Göç Konusunda Mevcut Durum Analizinin (Tanı çalışmasının) Yapılması ve Strateji Belgesinin Hazırlanması Projesi, Gazikent Üniversitesi, 2011: 7). Gaziantep hem kendi kırsalından hem de çevre illerden aldığı yoğun göçlerle sanayi

konusundaki emek gücüne kavuşarak hem göçün ekonomik kalkınmaya destek olma özelliğinden yararlanmış ama aynı zamanda birçok konuda sıkıntılarla da karşılaşmıştır. Hızlı göç kentte birçok hizmetin dönem dönem aksamasında etkili olmuş, düzensiz yerleşme ile birlikte göçle gelenler mahallelerde gecekondü tipi yerleşimler oluşturmuştur. Şehrin merkezi ile kenar semtler ve mahalleler arasındaki görüntü de ciddi oranda farklılaşmaktadır. İç göçle gelen göçmenler daha çok kentin merkezine belli bir mesafesi olan “kenar” bölgelerde genelde bir arada yaşamaktadır. Belli illerden gelen göçmenler belli semtlerde toplanmışlardır. Hatta bazı mahallelerin halk içinde Şırnaklılar mahallesi, Vanlılar mahallesi ve benzeri şekilde göçmenlerin geldikleri il ile bağlantılı olacak şekilde tanımlandığı görülmektedir.

**Tablo11: Gaziantep İli 2007-2018 yılları arası Nüfus Verileri ve Nüfus Artış Hızı**

| YILLAR | TOPLAM NÜFUS | YILLAR    | NÜFUS ARTIŞ HIZI (BİNDE) |
|--------|--------------|-----------|--------------------------|
| 2007   | 1.560.023    | 2007-2008 | 32.9                     |
| 2008   | 1.612.223    | 2008-2009 | 25.4                     |
| 2009   | 1.653.670    | 2009-2010 | 28.1                     |
| 2010   | 1.700.763    | 2010-2011 | 30.6                     |
| 2011   | 1.753.596    | 2011-2012 | 25.9                     |
| 2012   | 1.799.558    | 2012-2013 | 24.6                     |
| 2013   | 1.844.438    | 2013-2014 | 24.1                     |
| 2014   | 1.889.466    | 2014-2015 | 22.2                     |
| 2015   | 1.931.836    | 2015-2016 | 21.7                     |
| 2016   | 1.974.244    | 2016-2017 | 15.7                     |
| 2017   | 2.005.514    | 2017-2018 | 11.4                     |
| 2018   | 2.028.563    |           |                          |

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi

Gaziantep iç göç’ün yanı sıra 2011 yılında Suriye çıkan olaylardan sonra Türkiye’ye gelen geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin 2019 itibarı ile

İstanbul'dan sonra en kalabalık oldukları ildir. Son durumda Gaziantep'te Göç İdaresi Genel müdürlüğünün 16 Ekim 2019 tarihli verilerine göre 451.446 Suriyeli göçmen bulunmaktadır. Daha önce Gaziantep'te Şanlıurfa'da da olduğu gibi var olan geçici barınma kampı kapanmıştır. Dolayısıyla bu sayı toplumsal hayata bizzat katılmış olan kayıtlı göçmenlerin bilgisini vermektedir.

**Tablo12: Yıllara Göre Gaziantep'te Kayıtlı Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler**

| YILLAR         | GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDAKİ SURİYELİLERİN SAYISI |
|----------------|-------------------------------------------------|
| 2014 (Aralık)  | 326.333                                         |
| 2015 (Ağustos) | 311.759                                         |
| 2016 (Ekim)    | 318.595                                         |
| 2017 (Aralık)  | 349.039                                         |
| 2018 (Kasım)   | 417.013                                         |
| 2019 (Ekim)    | 451.446                                         |

Kaynak: AFAD ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün resmi rakamlarından derlenmiştir.

Gaziantep büyük ölçüde sanayiye dayalı ekonomisi nedeniyle istihdam anlamında çevre illere göre daha fazla imkana sahiptir. Bu da iş imkanlarının fazla olması ile ilgili olarak göç alma hızını artırmaktadır. En fazla göçün Şanlıurfa'dan alınmasının temel sebebi ise hem sınır komşusu olması hem de Şanlıurfa'da istihdam ihtiyacını karşılayacak sektörlerin çok zayıf olmasıdır. Dolayısıyla bölgede diğer illerle kıyaslandığında da hem uluslararası hem de iç göç almasına rağmen işsizlik oranlarının da düştüğü tek ildir. Burada göçün ekonomideki pozitif etkisinin yansıması görülebilir. Nitekim özellikle Suriyeli göçmenlerin sermaye getirdiği şehirde, çok sayıda Suriyeli firma da istihdam olanağı sağlamaktadır.

**Tablo13: Gaziantep İli İş Gücü İstatistikleri**

| <b>YILLAR</b> | <b>İŞ GÜCÜNE<br/>KATILMA<br/>%</b> | <b>İŞSİZLİK<br/>%</b> | <b>İSTİHDAM<br/>ORANI<br/>%</b> |
|---------------|------------------------------------|-----------------------|---------------------------------|
| 2008          | 43.9                               | 16.8                  | 36.5                            |
| 2009          | 42.8                               | 17.4                  | 35.3                            |
| 2010          | 45.4                               | 13.4                  | 39.3                            |
| 2011          | 43.4                               | 14.4                  | 37.2                            |
| 2012          | 44.2                               | 11.2                  | 39.2                            |
| 2013          | 46.8                               | 6.9                   | 43.6                            |

Kaynak: TÜİK, İş Gücü İstatistikleri

### **3.ŞANLIURFA VE GAZİANTEP’TE İÇ GÖÇ VE DIŞ GÖÇÜN MEKANSAL KARŞILAŞMASI: SAHA ARAŞTIRMASI**

#### **3.1.Araştırmanın Amacı ve Temel Sorunları**

Bu araştırma Türkiye’nin hem iç göç hem de dış göç bağlamında hareketliliğinin yüksek olması nedeniyle öncelikle farklı göçmen gruplar arasındaki kültürel uyumun nasıl ve ne derecede gerçekleştiği, potansiyel uyum ve gerilim noktalarının neler olduğu konusunda bir sonuca ulaşmayı amaçlamaktadır. Göçmenlerin yaşadığı dezavantajlılık durumunun karşılıklı ilişkilerde nasıl ortaya çıktığı, bunun topluma yansımalarının neler olduğu ve göçmenlerin ekonomik ve kültürel olarak birbirlerini nasıl konumlandıkları üzerinden bir analizle, bu karşılaşmaların farklı şehirlerde nasıl benzerlikler ve farklılıklar ortaya koyduğunu ve bu benzerlik ve farklılıkların nelerden kaynakladığını açıklamak bu çalışmanın temel amaçlarını ortaya koymaktadır. Bu analizler çerçevesinde mevcut göç literatürüne ve göç politikalarına katkıda bulunmak hedeflenmektedir.

### **3.2.Araştırmanın Modeli**

Bu çalışma göçmen grupların birbirleri ile olan ilişkilerini nasıl algıladıkları ve birbirlerinin davranışlarını nasıl anlamlandırdıklarını anlamayı ve aralarındaki uyum ya da gerilim potansiyelini ortaya koymayı amaçlayan nitel verilerin kullanıldığı bir çalışmadır. Her iki ilde görüşmecilere yarı-yapılandırılmış mülakat tekniği çerçevesinde sorular sorulmuştur. İç göçmenlere 24, uluslararası göçmenlere 27 soru sorulmuş fakat mülakat esnasında bazı ek sorular eklenmiştir. Hem yerli hem de yabancı göçmenler için farklı soru formları hazırlanmıştır. Veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir.

### **3.3.Çalışma Grubu**

Araştırmada kartopu örnekleme göre çalışma grubu oluşturulmuştur. Araştırma verileri en fazla bilgiyi sağlaması açısından araştırmanın amacına uygunluğu bakımından Şanlıurfa ve Gaziantep'te iç göçmenlerin ve uluslararası göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları mahallelerde toplanmıştır. Her iki kentte de merkez temel alınmış, çevre ilçeler ve kırsal kesimler araştırma kapsamına dahil edilmemiştir. Gaziantep ve Şanlıurfa illerinin her biri için 40 iç göçmen ve 40 uluslararası göçmenle, toplamda her iki il için 180 göçmen ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar 18 yaş ve üzeri erkek ve kadınlar arasından rastgele seçilmiştir. Ayrıca her iki ilde farklı meslek gruplarına ait işyerlerinde ve derneklerde (taksi durakları, hal çalışanları, hemşeri dernekleri üyeleri, sanayi sektörü işverenleri, sanayi sektörü çalışanları) toplu görüşmeler yapılmış ancak bu görüşmeler araştırma sonuçlarında kullanılmamış sadece toplumsal görüşleri de yansıtmak için ek bilgi olarak verilmiştir.

### **3.4.Verilerin Toplanması**

Araştırma verileri 15 Nisan-15 Mayıs 2019 tarihleri arasında katılımcıların uygun oldukları saatlerde ve yerlerde (evler, iş yerleri ya da ortak belirlenen dış görüşme mekanları) yapılan görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Araştırmada göçmenlerin birbirleri ile ilgili fikirlerinin belirlenmesi amacıyla ortalama 1'er saatlik



sürelerle araştırmacı ve katılımcılar arasında yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler katılımcıların kendilerini daha rahat hissedecekleri ve daha zengin verilerin elde edilebileceği bir şekilde sohbet ortamı oluşturularak yapılmıştır.

### **3.5. Veri Çözümleme**

Araştırmada elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Bu süreçte öncelikle görüşmeler yazıya geçirilmiş ve analize hazır hale getirilmiştir. Katılımcıların kimlikleri gizli tutularak her bir katılımcıya bir kod verilmiştir. İç göçmenler için alfabetik, uluslararası göçmenler için rakamsal kodlama kullanılmış bunun yanında da görüşme yapılan kentin baş harfi kullanılmıştır (Örneğin 1G, AU). Bulgular belli temalar altında toplanmış ve bu temalara göre yorumlanmıştır. Bulgular arasında bir ilişki olup olmadığı belirlenmiş ve bu ilişkiler neden sonuç bağlamında çözümlenmeye çalışılmıştır. Katılımcıların direk ifadelerine geniş yer verilmiştir. Araştırma bulguları alanda yapılmış çalışmalar ile ilişkilendirilmiş ve tartışılmıştır.

### **3.6. Geçerlik ve Güvenilirlik**

Araştırmada geçerliği sağlamak amacıyla katılımcılarla uzun süreli etkileşim stratejisi gereğince olabildiğince fazla zaman geçirilmeye, bu süre içinde katılımcıların kendi istekleri ile uzayan sohbet ortamında daha derinlikli veri elde edilmeye odaklanılmıştır. Katılımcıların farklı sosyo ekonomik statülere ve farklı eğitim düzeylerine sahip göçmenler olmasına ve bu konuda bir çeşitlilik oluşturularak elde edilen verilerin daha kapsayıcı olması sağlanmaya çalışılmıştır. Katılımcılardan elde edilen veriler hiçbir şekilde değiştirilmeden ve yorum katılmadan yazıya geçirilmiş ve objektif bir şekilde değerlendirilmiştir. Katılımcılara sorulan sorular tüm katılımcılara benzer tutum ve yaklaşımlarla sorulmuştur ve araştırmacının yaklaşımından kaynaklanacak olası tutum değişikliklerini önlemek amaçlanmıştır.

### **3.7. Araştırmanın Sınırlılıkları**

Bu çalışma bir aylık bir süre içinde yürütülmüş olup, dolayısıyla araştırmanın yürütüldüğü kentlerde var olan iç ve göçmenlerin en fazla karşılaşma alanlarını içeren kent merkezleri seçilmiş ve çevre ilçeler dahil edilmemiştir. Bu sınırlamada merkez

dışında kalan illerde karşılaşmaların yalnızca tarımsal alanlarda olması ve sanayi gibi sektörlerin daha çok merkezde toplanmış olması da etkili olmuştur. Bazı iç göçmenler kendileriyle ilgili verdikleri bilgilerde, özellikle göç süreçlerini etkileyen kendi siyasi fikirlerini de içeren bilgiler paylaşmış ancak bunların veri olarak kullanılmamasını talep etmişlerdir. Dolayısıyla bu veriler analizlere dahil edilmemiştir.

### **3.8.Araştırmada Elde Edilen Temel Bilgiler**

Araştırmada görüşmecilerin demografik bilgileri ve göç hikayeleri, iç ve dış göçmenlerin birbirleri ile ilgili düşünceleri, önyargıları ya da algıları, yardımlaşma ve maddi imkanları, yerleştikleri kente geliş sebepleri, iki göçmen grubun benzer ve farklı yanları, göçmen algısını etkileyen faktörler (sosyal, kültürel, ekonomik, dini), önyargılar ve stereotipler ile sosyal uyum ve çatışma alanları hakkında bilgiler elde edilmiştir.

### **3.8.Gaziantep'te İç Ve Dış Göç'ün Mekânsal Karşılaşması**

#### **3.8.1.Göçmenlerin genel profili**

Gaziantep'te iç göçmenlere yarı yapılandırılmış form üzerinden toplamda 24, dış göçmenlere ise 27 soru sorulmuş ve görüşmenin gidişatına göre zaman zaman içerikle ilgili yeni sorular görüşme anında eklenmiştir. Gaziantep Türkiye'de en fazla iç göç alan kentlerden biri olarak 1990'lardan itibaren çok hızlı göç alan bir kent olmuştur. Burada görüşülen iç göçmenlerin doğum yerleri Şırnak, Van, Diyarbakır, Mardin ve Siirt ve Adıyaman'dır. Görüşülen göçmenlerin 8'i Diyarbakır'dan, 10'u Van'dan, 8'i Mardin'den, 7'si Şırnak'tan, 5'i Adıyaman'dan ve 2'si de Siirt'ten Gaziantep'e göçmüştür. Göçmenlerin yaş aralıkları 32-64'tür. Göçmenlerin 9'u okur-yazar değildir, 5'i yalnızca okuma-yazma bilmekte, 16'sı ilkokul-ortaokul, 8'i lise mezunudur. 2'si ise üniversite mezunudur. Göçmenlerin 26'sı çeşitli sektörlerde çalışan ya da iş veren pozisyonundadır, 14'ü ise çalışmamaktadır. Görüşülen göçmenlerin 26'sı erkek 14'ü ise kadındır. Yabancı göçmenlerin ise tamamı 2011 yılından itibaren Suriye'nin farklı kentlerinden gelen geçici koruma kapsamındaki

göçmenlerden oluşmaktadır. Görüşme yapılan yabancı göçmenlerin 28'i erkek 12'si kadındır. Yaş aralığı 16-52 arasında değişmektedir. Yabancı göçmenlerin 13'ü çalışmamaktadır, 3'ü öğrencidir ve 24'ü ise çeşitli sektörlerde çalışmaktadırlar.

**Tablo14 :İç Göçmenlerin Doğum Yerlerine Göre Dağılımı**

|            |    |
|------------|----|
| Şırnak     | 7  |
| Van        | 10 |
| Diyarbakır | 8  |
| Mardin     | 8  |
| Siirt      | 2  |
| Adıyaman   | 5  |
| TOPLAM     | 40 |

**Tablo15 :İç ve Dış Göçmenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı**

|        | İç Göçmenler | Dış Göçmenler |
|--------|--------------|---------------|
| Kadın  | 14           | 12            |
| Erkek  | 26           | 28            |
| TOPLAM | 40           | 40            |

**Tablo16 :İç Göçmenlerin Eğitim Duruma Göre Dağılımı**

|                                     |    |
|-------------------------------------|----|
| Okur-yazar olmayan                  | 9  |
| Yalnızca okuma yazma bilen          | 5  |
| İlköğretim mezunu(ilkokul-ortaokul) | 16 |
| Lise mezunu                         | 8  |
| Üniversite mezunu                   | 2  |
| TOPLAM                              | 40 |

### 3.8.2.Göçmenlerin Gaziantep’e göç etme sebepleri

Araştırma kapsamında görüşülen iç göçmenlerin tamamı 1990’lardan sonra Gaziantep’e göç etmişlerdir. Göçmenlerin 28 tanesi güvenlik nedeniyle, 12 tanesi ise ekonomik nedenlerle göç ettiğini belirtmiştir. Güvenlik nedeniyle göç edenlerin genellikle 1990’lardan sonra Olağanüstü Hal ilan edilmesiyle göç ettiği ya da göç etmek zorunda kaldığı görülmektedir. Ekonomik nedenlerle gelen göçmenler ise geldikleri ilde istihdam olanağı bulamadıklarını, ailelerini geçindirmek için göç ettiklerini belirtmiştir. Ekonomik nedenlerle geldiğini söyleyen göçmenlerin özellikle 1990’lardan sonra bölgede yaşanan çatışma durumundan ekonomik olarak etkilendikleri görülmektedir. Yabancı göçmenlerin ise tamamı Suriye’deki iç savaştan kaçarak Türkiye’ye gelmişlerdir.

### 3.8.3.İç Göçmenlerle Dış Göçmenlerin Sosyal İlişkileri

Görüşmeler sırasında yerli göçmenlere öncelikle etrafınızda, yaşadığınız yerde, iş yerinizde ya da toplumsal alanda bulunduğunuz mekanlarda yabancı göçmenler var mı sorusu yöneltildi. Tamamı bu soruya evet yanıtını vererek bir çoğu “artık Suriyeli’lerin olmadığı tek bir yer kalmadı” şeklinde cevaplar verdiler. Görüşmelerde yabancı göçmen kavramının görüşmecilerdeki karşılığı sadece Suriyeliler olmuştur ve tamamı yalnızca Suriyeliler üzerinden görüşmeyi sürdürmüştür. Yerli göçmenlere Suriyeli göçmenlerle ilişkileri sorulduğunda genel olarak başlangıçta durumun insani boyutu nedeniyle üzgün olduklarını belirten iç göçmenler, görüşme toplumsal ve ekonomik meselelere geldiğinde kızgın ve suçlayıcı ifadeler kullanabilmektedirler.

Görüşmeci AG (İnşaat işçisi, 32): “*Kesinlikle anlaşıyoruz ama bizim kimseyle bir sıkıntımız yok, onlar bizimle anlaşıyor. Adamlar zor, işe gelmiyor, en ufak bir lafın altında bile kalmıyorlar. Gazikent’te çalıştığım inşaatda şahit oldum, 15 kişi 3 kişiyi dövdüler. Bunlar hemen hemen günlük olaylar. Çok küçük sebeplerden oluyor bu olaylar. Allah yardım etsin adamlara yine de, mağdurlar*”.

Görüşmeci BG (Ev hanımı, 45): *“Biz 20 sene evvel geldik buraya, oralarda toprağımız kalmayınca mecburen geldik. Biz de sonradan geldik ama Suriyeliler gibi değiliz. Onlar bir evde 3 aile yaşıyorlar, kalabalıklar. Burada bir olay oldu, alt kattaki Suriyeli komşumun camları taşlandı, olay hemen bu sokakta yaşandı. Ben evime bile gitmek istemedim uzun süre, psikolojim bozuldu.”*

Yabancı göçmenlerle olan iletişim konusundaki sıkıntıların çoğunlukla dil bilmemekten kaynaklandığını söyleyen yerli göçmenler dil açısından anlaşılmadıkları için sosyal hayatta da çok fazla ilişkileri olmadığını belirtmektedirler. Bazı yerli göçmenler ise ilişkilerinin çok iyi olduğunu belirtmektedir.

Görüşmeci CG (Taksici, 38): *“...bir iki tane görüştüğüm (Suriyeli) var, vallahi diyebilirim ki öz Antepli'den çok daha iyiler (burada Gaziantepi'lerin göçmen oldukları için kendilerine karşı davranış biçimiyle Suriyelilerinki arasında bir kıyaslama yapıyor). Ama bazıları da çok kötüler. Beş parmağın beşi bir değil sonuçta. Var bir tanesi öz kardeşim gibi seviyorum, o da beni seviyor, bazısını da gözüm görmek istemiyor.”*

Görüşmeci DG (Kasap, 39): *“Benim burada çalıştırdığım elemanım da var Suriyeli, daha önce kapı komşum da vardı. Bizden pek farkları yok. İyi olursan iyi, kötü olursan kötü, herkes gibi yani. Karşı tarafa sıcak davranırsan o da sana öyle davranır. Kişi bozuksa ama düzeltemezsin. Ben rahatsız değilim burada olmalarından. Şimdi Allah korusun bizim başımıza gelse, e zamanında da gelmiş zaten ama hani başka ülkeye gitsek, Allah korusun ne yapacağız?”*

Görüşmeci EG (Esnaf çalışanı, 48): *16 senedir buradayım, buranın yüzde 75'i hep doğudan gelme bana sorarsanız. Yaşanan kötü olaylarda hep Suriyelileri suçluyorlar ama çoğu durumda ben onlara hak veriyorum. Suriyelilere kötü gözle bakanlar var, kötü muamele yapanlar var. Kaldıkları yerlere bak, fırsatçılık yapıp bir sürü para istiyorlar. Yabancı oldukları için fırsatçılık yapmak istiyorlar. Hep böyledir.”*

Görüşmelerde yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere iç göçmenler zaman zaman kendi iç göç deneyimleri üzerinden karşılaştırma yapmışlardır. Özellikle kendilerinin yaşadıkları zorlukları da hatırlayanlar, her şeye rağmen yine de Suriyeliler için gerçekten üzüldüklerini ve bu yüzden özellikle ilk geldiklerinde kendilerine her türlü yardımı yapmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Görüşmeci FG (Esnaf, 45): “...herkes farklı bakıyor, o farklı, ben farklı. Ben seviyorum onları, Allah yardım etsin kimsenin başına vermesin, kimsenin yuvasını dağıtmasın. Konuşmasını bilen çok az var onlarda. Memnun değiller, çok zor durumdalar. Şu anda savaş bitsin biz gideceğiz diyorlar. İstemiyorlar burada kalmak. Çünkü biz orada çok rahattık diyorlar. Kömür odun derdi yoktu orada, burada bu ne pislik diyor, beğenmiyor.”

Görüşmeci GG (İşsiz, 40): 93’te Şırnak’tan çıktım, Mersin’e filan gittim sonra buraya geldim. Ben de göçtüm. 13 yaşında ayrıldım Şırnak’tan terör sebebiyle. Sosyal hayat yoktu, gençleri dağa götürüyorlardı, çıktım bir daha da gitmedim. Şimdi ben bu cüzdanı gidip başka yerden de alabilirdim (mağazada başka bir görüşme esnasında mağazaya cüzdan almak için girmişti) ama buraya geldim, anlaşılabiliyoruz, sıkıntı yok, önemli olan insan olmaktır. Irkçılık yapsam buradan asla alışveriş yapmazdım mesela, yok mu böyleleri, var.”

Görüşmecilerin bazıları kendilerinin etnik kökenleri dolayısıyla maruz kaldıklarını düşündükleri durumların Suriyelilere uygulanmadığını ve bu yüzden Suriyelileri sevediklerini, anlaşılmadıklarını belirtmişlerdir.

Görüşmeci HG (İşsiz, 34): “...bakın tabelalarda Arapça yazıyor (sokaktaki dükkanların Arapça tabelalarını gösteriyor). Buralarda Kürtçe yazarsa siz kabul eder misiniz? Buranın dükkanlarının yüzde 80’i Suriyeli. Hepsi yazmış yazıları, Arapça müziğini de çalıyor ama bir Kürt bu tarz şeyler yapmak istese göze batıyor, işlere dahi alınmıyor.”

Görüşmeciler sosyal hayatta komşuluk gibi ilişkilerin var olduğunu ama elbette kısıtlı olduğunu, ilişkilerin çoğu kez iş anlamında, ticaretle ilgili ilişkiler olduğunu

belirtmişlerdir. Buna rağmen Yaş oranı düştükçe sosyal hayatta arkadaş olma, iş dışında görüşme, beraber bir yerlere gidip zaman geçirme faaliyetlerinin arttığı görülmektedir. Kadınlar ise erkeklere oranla komşuluk ilişkilerinde daha fazla etkileşime sahipler. Kadınlar arasındaki görüşmelere, ev ziyaretlerine Suriyeli göçmen kadınların da çağırıldığı belirtilmektedir.

Görüşmeci İG (Ev hanımı, 40): *“Bizim alt katta var mesela, Türkmen olduğu için daha iyi anlaşıyoruz (dil anlamında). Bazen dil bilenler diğerlerine anlatıyor. Başlarda pek ilişkimiz yoktu ama görüyorsun işte bizim gibi insan. Ama kültürel olarak zayıflar. Evde yemek pişmez, ama süslenirler gezerler.”*

Görüşmeci J (Esnaf, 52): *“Komşuluk ilişkimiz var, zaten aslında kültürel olarak da çok farklılık yok gibi. Onlar bizim elli sene önceki halimize benziyor, mesela bizden daha misafirperverler...”*

Görüşmeci GG (İşsiz, 40): *“Komşuluk da yapıyoruz, bayram da birbirimizi ziyaret de ediyoruz. Niye gitmeyeyim ki ben ayırım yapmıyorum. Ben Kürtmüşüm o değilmiş, ne önemi var. Ortadoğu’yu ayakta tutan Türkiye’dir. Büyük bir güçtür. El uzatanın elini tutacaksın, istediği kadar kötülük yapsın, sana Allah mükâfatını gösterir.”*

Yabancı göçmenlere de öncelikle Gaziantep’e geliş hikayeleri ve sonrasında burada sosyal hayatta diğerleriyle ilişkilerinin nasıl olduğuna yönelik sorular sorulmuştur. Yabancı göçmenlerin seçiminde özellikle iç göçmenlerin yoğun olduğu bölgeler seçildiğinden yabancı göçmenlerin sosyal alanda ilişkili olduğu kişiler de iç göçmenlerdir. Özellikle komşuları, yaşadıkları bölgelerdeki esnaf’ın çoğunlukla iç göçmenler olmasına dikkat edilmiş, belli görüşmelerde kendileriyle görüşülen iç göçmenlerin dükkan komşuları ya da apartman komşuları olan göçmenler görüşme için tercih edilmiştir. Bu yabancı göçmenlerin tamamı 2011’den sonra Suriye’den gelen geçici koruma statüsündeki göçmenlerden oluşmaktadır. Görüşmelerde Türkçe ya da İngilizce bilmeyen göçmenlerle tercüman aracılığıyla görüşme sağlanmıştır.

Yabancı göçmenler genel olarak görüşmelerde olumlu ifadeler kullanmayı tercih etmişlerdir. Dil bilenlerin daha kolay uyum sağladığını kendileri de belirtmektedir. Göçmenlerin geliş zamanları farklılık göstermektedir. 2011’de karışıklık ilk çıktığı zaman hemen göç edenler yanında daha sonraki yıllarda da gelenler olmuştur. İlk gelenler genelde aile olarak gelen göçmenlerdir. Sonradan gelenler ise çoğunlukla ilk gelenlerin peşinden özellikle artık Suriye’de geçim kaynağı kalmadığı için geldiğini belirtmiştir.

Görüşmeci 1G (Esnaf, 22): *“Ben 7 senedir buradayım, abimle beraber geldim. Markette çalıştım bir süre, sonra bu dükkânı açtık teyze oğluyla. Ben ilk geldiğimde komşular çok yardım etti, battaniye olsun giyecek, yiyecek olsun. Ama şimdi bazen eşyalarımıza zarar verenler de var, arabaları çiziyorlar, bilmiyoruz kim yapıyor.”*

Görüşmeci 2G (Hal’de işçi, 23): *“18 yaşında geldim buraya, kalmayı düşündük Suriye’de ama nasıl kalacaksın. Benim dayım öldü, onun iki oğlu öldü. 2013 Ramazan ayında Özgürler Halep’e girdi, Esad’ın askerleri kaçtı sonra Ramazan ayının 18. Günü ufak ufak roket atmaya başladılar. Camiye sığındık. O sırada dayım ve oğlu öldü. Öbür oğlu’da düşünmüş babamı kardeşimi öldürdüler ben neden evdeyim diye. Silah alıp Özgürlere katıldık 2015’te Halep’te savaşıırken öldü. İlk geldiğimizde sıkıntı çektik, çok. İş bulunca toparlandık biraz, evlendim, çocuğum oldu. Okuma yazma öğrendim ehliyet bile aldım. Komşularımdan hiç sıkıntı çekmedim, arada kadınlar gidip geliyor birbirine. Arkadaşlarım var beraber vakit geçiriyoruz. Ben burada mutluyum, özgürüz, burada gördüğümü Suriye’de görmedim.”*

Suriyeli göçmenler özellikle ilk geldikleri yıllarda komşularından çok destek aldıklarını belirtmektedirler. Bunun yanında daha varlıklı Suriyeli aileler de vardır. Ancak ekonomik olarak iyi durumdaki Suriyelilerin yaşadıkları bölgeler Gaziantep’te de ekonomik olarak iyi durumda olanların yaşadıkları bölgelerdir. Genellikle iş veren olan bu Suriyeli göçmenler yüzde 60 gibi bir oranda Suriyelileri çalıştırmakta ancak bölgedeki Gaziantep’lilere ve iç göçmenlere de iş olanağı sağlamaktadırlar.



Görüşmeci 3G (Ayakkabı firması sahibi, 49): “Zamanla alışıyoruz birbirimize, bazı insanlara kolay geliyor bazısına zor. Yine de biz Türkmən’iz dil biliyoruz, bilmeyenler de var onlar çok daha zor durumda. Türkiye’de Suriyeli dendi mi direkt göze batıyor. Bir ortamda hep ikinci plana düşüyorsun, negatif bir algı var. Ama buna alıştık artık, ağladığım bile oldu kimi zamanlar. Böyle davrandığı için pişman olanları da gördüm sonradan. İlk oturduğum yerde 10 daire vardı, tek Suriyeli bizdik. Önce biraz yabancılardık ama şimdi bir düğün olsa çağırırlar, artık aile gibiyiz, bensiz pikniğe gitmezler...”

Görüşmelerde Suriyeli göçmenlerin en çok rahatsız oldukları meselenin kendilerine karşı önyargılı yaklaşanlar olduğu görülmektedir. Tüm Suriyelilerin aynı olduğunun düşünülmesi, hepsine aynı gözle bakılması ve bu yüzden düşman gibi davranılması göçmenleri oldukça rahatsız etmektedir. Ancak bu önyargıların zamanla, birbirlerini tanıdıkça daha da azaldığını ve ilişkilerinin daha yakın hale geldiğini ifade etmektedirler.

Görüşmeci 4G (Esnaf, 45): “İnsanlar kaynaştı artık yabancılık kalmadı. Eskiden Suriyeli diye dışlanırdı. Ona da kulak asmayacaksın aslında. Memleketlerine geldik, sen de terbiyeli olacaksın. Biraz da duymazdan geleceksin, bazen duyardık kulak vermezdik yani. Burada herkes tanır beni, P.... dedin mi herkes bilir, ben hiç kötü birine rastlamadım Allah’a şükür.”

Görüşmeci 5G (Kasap,18): “Eskiden ilk geldiğimizde herkes yardım etti ama ne zaman hırsızlık yapanlar, kavga edenler var, o zaman artık herkes bize o gözle bakıyor. Yoksa bizim alakamız yok ama birinin yaptığı suç hepimize mal oluyor. Sadece bizimkilerde suç olmuyor bazen, onlarda da oluyor, sıkıntıyı büyütmemek lazım. Biz alışveriş yapıyoruz, benim burada arkadaşlarım da var ama bazı insanlar benim Suriyeli olduğumu duyduklarında yukarıdan bakıyorlar, kasaba geliyor Suriyeli olduğumu görünce bir şey almadan gidiyor. Ben Kanada’ya, Almanya’ya da gidebilirdim ama burası bizim kültür. Ben yine de burada yaşamaktan memnunum.”

Görüşmelerde daha önce belirtildiği gibi yaş oranı düştükçe sosyal ilişkilerin daha yakın hale geldiği görülmektedir. Okula devam eden çocuklar çoğunlukla aileleri

ile diğeri arasında tercümanlık da yapmaktadırlar ve çocuklar aracılığıyla kurulan bir toplumsal ilişki boyutu da dikkat çekmektedir. Çocuklarının okul arkadaşları vasıtasıyla ailece tanışan pek çok göçmen bulunmaktadır. Çocuklar dil öğrenme konusunda ailelerine göre daha şanslı durumdadır. Özellikle küçük yaştan beri burada olan ve burada eğitim gören çocukların dil konusunda sıkıntıları yoktur, bu da onların kendilerini daha iyi ifade edebilmelerine ve dahası ailelerine de bir çok yerde tercüman gibi yardımcı oldukları görülmektedir. Bu özellikle uzun vadede uyum konusunda daha pozitif bir etki yapacaktır.

Görüşmeci 6G (16, öğrenci): *“Burada okula gidiyorum, arkadaşlarım bazen beni istemiyorlar ama yine de eskiden daha kötüydü. Küçük kardeşlerim var onlar benden daha şanslı, arkadaşları daha iyi... Bazen bize geliyorlar, oyun oynamaya. Bu çok güzel.”*

Gaziantep’te sosyal alandaki en büyük problemin dil olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Göçmenler karşılıklı olarak konuşamadıklarını, birbirlerini anlamadıklarını dolayısıyla iletişim kuramadıklarını belirtmektedirler. Bu da iki grup arasındaki sosyal mesafeyi artırmaktadır. Kültürel farklılıklar grupların paylaştıkları yaşam alanlarında özellikle günlük bazı pratiklerde karşı karşıya geldiğini göstermektedir. Yerli göçmenler Suriyeli’lerin gece uyku saatlerinde parklarda, bahçelerde topluca oturup eğlendiklerini, kendilerinin bundan rahatsız olduğunu dile getirmektedirler. Bu anlamda karşılıklı sorunların çözümünde dil açısından yeterli seviyede anlaşma sağlanamadığından genellikle çok basit olaylar bir anda büyümekte ve toplu kavgalara dönüşebilmektedir.

### **3.8.4.Göçmenlerin ekonomik durumları ve sektörel karşılaşmalarının toplumsal yansımaları**

Gaziantep’in yoğun göç almasının temel sebeplerinden biri buradaki sanayi sektörünün gelişmiş olmasıdır. Ayrıca Suriyeli göçmenler için burada Suriyelilerin

sahip olduğu iş yerleri de onlar için iş bulmak konusunda daha fazla imkan sağlamaktadır. Öncesinde başka kentlere göçen Suriyelilerin de bir kısmı sonradan bu iş imkanlarından faydalanmak için Gaziantep'e geldiklerini belirtmişlerdir. Bu anlamda Gaziantep'te Suriyeliler arasında ekonomik olarak da bir dayanışma olduğu söylenebilir. 1990'lardan sonra Gaziantep'e gelen iç göçmenlerin bir kısmı geldikten sonra sanayi sektöründe, inşaat sektöründe, ayakkabı sektöründe ve Gaziantep hal bölgesinde kendilerine iş imkanı bulmuşlardır. Bu alanlar aynı zamanda artık bu iki grup için ekonomik anlamda karşılaşma bölgeleri haline gelmiştir. Görüşmelerde iç göçmenler toplumsal hayata dair göçmenlerle ilgili tutumlarında daha pozitif bir tutum sergilerken, ekonomik konuların açılması ile kızgınlıklarını genelde bu alanda belirtmektedirler.

Görüşmeci HG (İşsiz, 34): *“Bizim işimiz Suriyeliler geldikten sonra çok etkilendi. Sıvacı ustasıyım ben ama boştayım, Suriye krizinden sonra boşta kaldım. Ama git bak Suriyelilere hiçbiri boşta değil. Ucuz işçilik olduğu için adam onları tercih ediyor. Adam 10-12 saat çalışıyor kimi yerde ve bizden daha az para alıyor. Dolayısıyla tercih ediliyor. Hemen aşağıda Ünaldı'da işyerleri var 50 tane işçi varsa 45'i Suriyeli. Sigorta filan yok, sosyal hak yok.”*

İç göçmenler daha önceden kendilerinin çalıştığı sektörlerde artık Suriyelilerin tercih edildiğini ve bu durumun da sigortasız çalışmaktan kaynaklanan ucuz işçilik olduğunu belirtmektedirler. Bazı iç göçmenler kendilerinin daha yetenekli ve işi bilen elemanlar olmalarına rağmen sadece daha az ücret talep ettikleri için Suriyelilerle rekabet edemediklerini, sayılarının sürekli arttığını ve bununla baş etmenin mümkün olmadığını dile getirmektedirler.

Görüşmeci KG (İşsiz, 37): *“Biz buraya geldiğimizde ben daha gençtim, çalıştık çabaladık bir şekilde ekmeğimizi kazandık. Gelmişim bu yaşa ben inşaat işi bilirim, hamallık bilirim başka ne yapayım. Benim 50 liraya yaptığım işi adam 30 liraya yapıyor. Zam istesem kapıyı gösteriyorlar, çalışacak adam çok. Ben 50 liradan aşağı iş yapsam geçinemem 3 tane çocuğum var. Ama adamlar 10 kişi bir ailede. Hepsi 30*

*liradan çalışsa zaten yetiyor. Burada suç bende mi onda mı, patronda mı ben bilmiyorum.”*

Görüşmeci LG (Gündelikçi, 35): *“Benim eşim 3 yıldır işsiz, işte orada burada ne iş bulursa yapıyor, boya badana yapıyor gerekirse, sürekli iş arıyor. Ben de temizlik işi yapıyorum mecburen, yoksa geçinmek zor. Allah’tan Suriyeli kadınlar temizlik işine başlamadılar yoksa ben de iş bulamazdım.*

Yerli göçmenler inşaat sektörü, hal gibi beden işçiliği gerektiren yerlerde Suriyeli göçmenlerle karşı karşıya geldiklerini ve oluşan rekabetin yerli göçmenlerin var olan iş imkanlarını kısıtladığını belirtmektedirler. Burada genel olarak Suriyeli işçilerin işin ederinden düşük fiyata çalışmaları göçmenlerin şimdiye kadar hakim oldukları sektörlerde iş fiyatlarının düşmesine de sebep olmuştur. Yani yerli göçmenler yalnızca işsiz kalmaktan değil, aynı zamanda ücretlerin de Suriyeli göçmenlerle birlikte düşmesinden şikayetçi olmaktadır. Ayrıca çalışanlar Suriyeli göçmenlerle olan rekabetlerinin adil olmadığını, kendilerinin vergi verirken Suriyelilerin vergi vermeden haksız kazanç elde ettiklerini dile getirmektedirler.

Görüşmeci DG (Kasap, 38): *“Suriyeliler benim müşterim, yüzde 20’si Suriyelidir müşterimin. Ben üç senedir bu dükkânı işletiyorum, her şey temiz standartlara uygun ama Suriyeli bir yer açıyor, hiçbir temizlik yok. Paket yapmıyor, vergisi yok, fiş kesmiyor, pos cihazı yok. Burası varoş mahallesi ama benim dükkanım pırıl pırıl. Ama diğer taraf ruhsat bile almıyor. Yani eşit şartlarda değiliz, bizden alınan onlardan da alınsın.*

Bunların yanı sıra Suriyeli göçmenlerin varlığının ekonomik olarak kendilerine pozitif etki ettiğini söyleyenler de vardır. Özellikle bazı sektörlerde çalışanlar, Suriyelilerin gelişi ile piyasada bir hareketlilik olduğunu ve bunun da kazançlarına yansımalarını söylemektedir.

Görüşmeci CG (Taksici, 38): *...biz taksicilere yaradı Suriyelilerin gelmesi, başka esnafa da yaradı aslında belki sadece inşaat sektörünü vurdu. Ben inşaat da çalıştım mesela o zaman 3 ustaya yetiştirebiliyordum, adamlar şimdi diyor ki 1 usta 1 amele daha fazlasına yetişemem.*

Görüşmeci MG (Esnaflar, 54): “Çalışmada hiç sıkıntıları yok, kaç tane esnafa da sordum, adamlar diyor ki biz memnunuz, he ama rahatlık yönünden çok rahatlar, çünkü Suriye’deki ortamla buradaki ortam farklı. Orada 3 gün çalışıp kalan günlerde yatıyorlar, işe ne zaman isterlerse o zaman gidiyorlar.”

Suriyeli göçmenlerin Suriye’deki çalışma şartlarının daha rahat olması, göçmenleri istedikleri şekilde ve istedikleri zaman çalışabilecekleri işlerde yoğunlaştırmış görünmektedir. Aynı zamanda bu işler herhangi bir eğitim ve uzmanlık isteyen işler olmadığından iki grubun da ekonomik olarak düşük gelire sahip olan tarafları bu anlamda iş konusundaki sıkıntının sektörel olarak kendilerine yansıdığını düşünmektedirler. Bazı görüşmeciler birçok tanıdıklarının bu nedenle kentten ayrılarak başka kentlere taşındıklarını belirtmektedir. Çünkü onlara göre bu şartlarda Suriyelilerle rekabet etmek gerçekten imkânsız.

Gaziantep’te belirtilen sektörlerde istihdam anlamında bir rekabet yaşandığı ortadadır. Bu da elbette göçmenlerin yoğun olarak çalıştığı sektörler olduğundan en başta onları etkilemiştir. Ancak ekonomik anlamda göç’ün pozitif etkisi kentte pek çok alanda dile getirilmektedir. Bunlardan görüşmelerde en çok dile getirilen ayakkabı üretimi ile ilgili sektördeki gelişmelerdir. Gaziantep’te Suriyelilerin gelişinden önce daha çok terlik üretimine dayanan sanayi, şimdilerde kadın ayakkabısı üretiminde göçmenlerin belirttiği üzere Türkiye’de ilk sırayı almaktadır. Suriye’de de ayakkabı işiyle uğraşan işverenler Gaziantep’e gelerek buradaki ayakkabı üretim sektöründe söz sahibi olarak sektörü geliştirmişler. Hem kendi vatandaşlarına hem de bölgedeki halka da iş imkânı sunan sektör, pek çok iç göçmene de iş olanağı sunmuştur.

Görüşmeci NG (işçi, 43): “Önceden pek çok gelip geçici işte çalıştım. Şimdi burada ayakkabı atölyesinde çalışıyorum. Tam zamanlı bir işim var. Eskiden ne kadar kazanırsak onu yiyorduk bazen hiç kazanamadığımız da oluyordu ama artık ayı nasıl bitireceğiz diye düşünmüyorum en azından.”

İşsizliğin sebebi olarak görülen Suriyeli göçmenler ise genel olarak mecburen ne iş olsa yaptıklarını ve dolayısıyla kendilerinin işsiz kalanlar tarafından suçlandığını bu nedenle kendilerini burada istemeyenlerin de bunu öne sürerek ülkelerine dönmelerini istediklerini belirtmektedir. Suriyeli göçmenler Türkiye’de ekonomik olarak hayatın Suriye’den daha pahalı olduğunu bu şartlarda yaşamak için de çalışmak zorunda olduklarını belirtmektedirler.

Görüşmeci 7G (işçi, 30): *“Bana sizin yüzünüzden işsiz kaldık diyenler oluyor, ben de işsizim, geçici olarak inşaatlarda çalışıyorum. Hayatımı sürdürmeye çalışıyorum. Günlük çalışırsan şu kadar veririm diyor patron, tamam diyorum, tamam demeye mecburum.”*

Görüşmeci 8G (işçi 36): *“Bazı medyada filan diyorlar Türkiye Suriyelilere şu kadar para veriyor, hastane bedava, yemek bedava. Hayır. Allah razı olsun Türkiye bize kucak açtı ama kimse bize çalışmadan öyle yemek, su vermiyor.”*

Suriyeli göçmenlerin ve yerli göçmenlerin ekonomik anlamda en çok şikayetçi oldukları konulardan biri de kentteki ev kiralari olmuştur. Kentte ev kiralalarının Suriyelilerin gelişinden sonra çok arttığını belirten görüşmeciler artık ev bulmanın da çok zor hale geldiğini belirtmektedir. Saha araştırmasında özellikle bazı bölgelerde apartmanların altındaki kepenkli dükkanların Suriyelilere ev olarak kiralanmış olması dikkat çekmektedir. Buralar ortalama 40 metrekairelik dükkan olarak tasarlanmış alanlardır fakat Suriyeli aileler çocuklarıyla beraber buralarda kalmaktadır. Suriyeli göçmenler var olan şartlarda ellerindeki paranın ancak buna yettiğini belirtirken, yerli göçmenler ise bu dükkanlara verilen paraların gerçekten ev durumundaki dairelerin fiyatlarını arttırdığını düşünmektedir.

Görüşmeci KG (işsiz, 37): *“Bizim burada fırsatçılık da çok, kömür koyduğumuz depoları ev diye kiraya veriyorlar. Onlara da yazık. Bana deseler eşyani koy, koymam, rutubetli, pis. Ama adamlar 200 lira da kira alıyor. Bu adam da mecburen orada kalıyor.”*

Görüşmeci NG (İşçi, 43): *8 senedir buradalar Suriyeliler, onlar gelmeden önce en güzel evlerin kirası 200-250 liraydı en fazla. Şimdi olmuş 750-1000. Tamam gün geçiyor hayat pahalılaşıyor ama bu kadar da değil.*

Görüşmeci 9G (İşsiz, 40): *Benim param yok, bugün çalışsam iş bulsam bugün yetiyor yarın yine yok. Ev kiralari çok. Başka ucuz yer bulamıyoruz, ya sokakta kalacağız ya da burada. Buranın en azından kapısı var, çoluğumuz çocuğumuz var, korkuyorlar. Devlet size yardım ediyor diyorlar. Devlet benim ev kiramı mı verecek? Mecburen paramız neye yetiyorsa o. Allah sokakta kalanlara da yardım etsin.”*

Göçmenlerin gündelik pratiklerinde birbirleri ile olan ilişkilerine de yansıyan bu sektörel karşılaşmalar, iki grup arasındaki uyum ve gerilim potansiyelinde en belirleyici rolü oynamaktadır. Ekonomik olarak iyi durumda olanların göçmenlerle ilgili tavrının daha pozitif ifadeler içerdiği ancak gelir dağılımından daha az pay düşenlerin sosyal ilişkilerde de daha negatif bir tutuma sahip oldukları görülmektedir.

### **3.8.5. Göçmenlerin Kültürel Uyumları**

Gaziantep hem tarihi mirası hem de çok göç almasının etkisiyle pek çok kültürel dokunun bir arada yaşadığı, yerel kültürlerin de aynı mekanı paylaştığı bir kenttir. Kentteki iç göçmenlerin uzun süredir birlikte yaşama pratikleri nedeniyle artık kente ayak uydurduğu, kendilerine kentte bir yer edindikleri ve bir anlamda kente tutundukları söylenebilir. Ancak bu iç göçmenlerin göç ederek gelip yerleştikleri bölgeler artık aynı zamanda yoğun olarak dış göç alan bölgeler haline gelmiştir. Dolayısıyla burada mekânsal olarak bir karşılaşma olduğu kadar kültürel bir karşılaşma da söz konusudur.

Görüşmeler sonucunda iç göçmenlerin Suriyeli göçmenlerle ilgili rahatsızlıklarını dile getirdiği noktalardan biri de aradaki kültürel farklar meselesidir. Aynı kara parçasının iki tarafını paylaşıyor olsa da ülkeler arası kültürel farklılıklar ülke içi yerel farklılıklardan daha fazla görünür olmaktadır. Çünkü birinde birlikte yaşamaktan kaynaklanan bir uyum süreci doğal olarak işlemektedir. Ancak dış göç

içeride olanlara göre bilinmeyen bir kültürün de parçalarını taşır. Dolayısıyla yabancılik hissi bu sürecin olağan bir parçası olarak görülebilir.

Hem iç göçmenlere hem de dış göçmenlere birbirleri ile kültürel olarak ne kadar farklı ya da benzer olduklarını anlamak açısından sorulan sorularda kültürel farklılıkların birlikte yaşamaya engel teşkil edip etmediğini anlamak amaçlanmıştır. Burada evlilik gibi temel meseleler üzerinden konu irdelenmiştir.

İç göçmenler kültürel yakınlık ile ilgili görüşmelerde aslında birbirlerine benzediklerini, etnik kökenin ve dinin buradaki kültürel benzerlik konusunda etkili olduğunu belirtmişlerdir. Ancak yine de bazı konularda Suriyeli göçmenlerin tamamen farklı tutumlar, yaşam pratikleri sergilediğini ve gerginliğin temel nedeninin de bu rahatsızlık olduğunu dile getirmişlerdir.

Görüşmeci AG (İnşaat işçisi, 32): *“Bir parka gidip oturuyorduk, genişti, güzeldi. Şimdi gidiyoruz, adam nargileyi koymuş ortaya, gece saat 11’e 12’ye kadar nargile çekiyor. Cumartesi, Pazar günleri genelde gidin bakın iğne atsan yere düşmez hep Suriyeli. Trafikte bile Suriye arabası görünce ne sağa geçebiliyoruz, ne sola. Kural yok, kural tanımıyorlar.”*

İç göçmenlerin en çok dile getirdikleri meseleler Suriyelilerin geceleri geç saatlere kadar dışarıda olmaları ve onlara göre pek de uygun olmayan kıyafetlerle sokakta oturmaları. Parklarda oluşan kalabalığın artık sosyal hayatta kendilerini etkilediğini belirten görüşmeciler, Suriyelilerin gece geç saatlere kadar topluca dolaştıklarını ve bu nedenle huzursuz olduklarını, ertesi gün işe gitmek için yattıklarında, gürültüler yüzünden uyumakta güçlük çektiklerini belirtmektedirler.

Suriyeli göçmenler için nargile kültürel bir öge olarak kabul edilebilir. Nargile kültürünün yaygın olması ve göçmenlerin bunu Gaziantep’te de kamuya açık alanlarda kullanması iç göçmenlerin rahatsızlıklarını artırmıştır.

Her iki göçmen grubuna da diğer grupla evlilik konusunda ne düşünüldüğü sorulmuştur. Aslında evlilik bir anlamda kültürel bir ortaklık durumudur. Dolayısıyla



bu sorudan alınacak cevapla göçmenlerin gerçekten kültürel olarak yakın hissedip hissetmedikleri ölçülmeye çalışılmıştır. Burada görüşülen 40 Suriyeli göçmen içinden 33 kişi kendisi ya da çocukları için evlilik konusunda olumlu düşüneceklerini, 2 kişi olumsuz düşündüğünü 5 kişi ise olumlu düşünmelerine rağmen bunun mümkün olmadığını, kendilerine kız vermek istemeyeceklerini belirtmişlerdir.

Görüşmeci 10G (hamal, 21): *“Ben evlenmek isterim buradan biriyle, ailem de izin verir. Ama bence beni kabul etmezler, Suriyeli’ye kız vermezler. Benim ablam buradan biriyle evli. Damadımız çok efendi biz çok memnunuz. Onlar kız alıyorlar ama biz istesek vermezler diye düşünüyorum.”*

Görüşmeci 11G (işçi, 45, Suriyeli): *“Ben çocuğuma söyledim istersen evlen burada dedim. İsterse gideriz, isteriz evlenirler. Benim için Suriye’den ya da Türkiye’den fark etmez. İnsanlık önemli.”*

İç göçmenler ise bu konuda daha negatif bir tutum sergilemektedirler. Özellikle kızlarını gelin vermek anlamında bu tavır daha da netleşmektedir. İç göçmenlerin 24’ü evliliğe sıcak bakmadığını ve elinden geldiğince engelleme taraftarı olduğunu belirtirken, 9 kişi olumlu bakabileceğini, 7 kişi ise yalnızca gelin alma konusuna sıcak baktığını ailesinden gelin vermek konusunda negatif bir tutumu olduğunu belirtmiştir.

Göçmenler arasında aynı soruya farklı cevaplar verme durumu dikkat çekici olarak kültürel olarak benzeyip benzemedikleri ve bu konuda birbirleriyle anlaşp anlaşamadıkları konusunda da yaşanmıştır. Kapı komşusu ya da iş yeri komşusu diğer göçmen gruba dahil göçmenlere yan komşunuzla anlaşabiliyor musunuz sorusuna Suriyeli göçmenlerin yüzde 87’si evet cevabını verirken, iç göçmenlerin yüzde 74’ü hayır cevabını vermiştir. Hatta bunun üzerine Suriyeli komşusuyla anlaşamadığını söyleyen görüşmeciye komşusunun kendisiyle ilgili olumlu düşünceleri aktarıldığında, isteseler de olumsuz düşüncelerini belli edemediklerini bu yüzden kendilerine karşı olumsuz bir söylemde bulunamadıklarını belirtmişlerdir. Burada özellikle valilik gibi devlet kurumlarının vatandaşı olumsuz davranışta bulunmamak konusunda sürekli uyardığını ve bunun da etkili olduğunu söylemektedirler. Ancak bu

durum iç göçmenlerin yabancı göçmenlere karşı tavır olarak negatif tutumunu değiştirmemekte yalnızca bu tutumun görünür hale gelmesini önlemektedir.

### **3.8.6. Gaziantep'te iç ve dış göçmenlerin uyum ve gerilim noktaları**

Araştırma süresince görüşülen göçmenlerden elde edilen veriler ışığında Gaziantep'te iç ve dış göçmenlerin karşılaştıkları alanlarda aralarındaki ilişkiye ve bu ilişkinin geçmişten bugüne nasıl bir değişim izlediğine bakıldığında dönem dönem uyum ve gerilim faktörlerinin farklı alanlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Suriyeli göçmenlerin ilk geldiği yıllarda iki taraf arasındaki ilişkinin nispeten daha olumlu olduğunu söylemek mümkündür. Başlangıçta insanlar misafir olarak gördükleri Suriyeli göçmenlerin kısa süre sonra ülkelerine döneceklerini varsaymış, savaştan kaçıp gelmiş olmaları nedeniyle yardımcı olmak istediklerini belirtmişlerdir. Ancak zaman geçtikçe Suriyeli göçmenlerin kalıcı hale gelmesi, iç göçmenlerin sektörel olarak iş piyasalarında Suriyeli göçmenlerle rekabet içine girmek durumunda kalması, tarafların arasındaki ilişkide gerilimi yükseltmiştir. Kentteki ekonomik karşılaşma alanlarında göçmenler arasında yaşanan rekabette iş verenler daha ucuz çalıştırdıkları için Suriye'li göçmenleri tercih edebilmektedir. Aslında burada görüşülen esnafın bir kısmı Suriyelilerin kendi çalışma tempolarına ayak uydurmakta güçlük çekmelerine rağmen yine de onları çalıştırdıklarını belirtmişlerdir. Bunun temel nedeni Suriyeli göçmenlerin kendileri ihtiyaç duydukları, kazandıkları para bittiği zaman yeniden hamallık gibi iş talebinde bulunmaları ve düzenli bir iş anlayışlarının olmamasıdır. Ancak buna rağmen esnaflar yine de işe geldiklerinde verdikleri her işi eksiksiz yaptıklarını hem de daha uygun fiyata anlaşılabildiklerini de söylemektedirler. İşte bu durum iç göçmenlerin, Suriyelilerin çoğunlukla haberdar olmadığı bu nedenden dolayı, onlara karşı negatif bir tutum geliştirmesini desteklemektedir. İnşaat sektöründe de benzer sebeplerden dolayı aynı gerilim potansiyeli mevcuttur. Suriyeli göçmenler ise ev kiralарının yüksekliğinden ve hayat şartlarının Suriye'de olduğundan daha pahalı olması nedeniyle mecburen ne iş bulurlarsa çalıştıklarını, teklif edilen ücreti kabul etmeye mecbur olduklarını belirtmektedirler. Bir tarafta standartlarla karşılaştırıldığında hak ettiğini alamayan ve dahası emeğin karşılığını istemeden de

olsa düşüren Suriyeli göçmenler, diğer tarafta ise işsizlik ile karşı karşıya gelen, verilen emeğin ücretinin düşmesinden şikayetçi olan ve bu karşılaşmada bu rekabeti kaybediyor olduğunu düşünen iç göçmenler. İş verenlerle yapılan görüşmelerde ise iş verenler Suriyeli göçmenlerin kendilerinin işçi açığını kapattığını, onlar gelmeden önce çalıştıracak eleman bulmakta zorlandıklarını, iç göçmenlerin verilen ücreti beğenmediğini bu yüzden çalışmadıklarını belirtmektedirler. Bazı işverenler Suriyeli göçmenlerin var olan emek açığını kapattığını belirtmektedir.

İşveren (44): “...doğruyu konuşalım mı, bu Suriyeliler gelmemiş olsaydı burada çalışacak işçi bulamazdık. Türkiye’nin her yerine gidiyoruz, her yerde varlar ama çalışıyorlar. Gelmemiş olsalardı işçi sıkıntısı çekilirdi bence. Bizim millet iş beğenmiyor, çalıştıramıyorsun. Ama onların seçme şansı yok. Gitmelerini de istemem. Ben alım satım yapıyorum. Müşterilerim de var Suriyeli. Ne zararları var bize? Kenar mahallelere git bizden çok onlar var. Hem tüketici hem işletmeci olmuşlar. Bizim kadar çalışkan değiller ama.”

İşveren, Gaziantep hal’i (55): “Suriyelilerin gelmesi bizim meslek için çok iyi oldu. Ticaret yaptığımız insanların yüzde 60’ı-70’i Suriye vatandaşı. Tarlada çalıştırdığımız, bahçede çalıştırdığımız işçinin hemen hemen hepsi Suriyeli. Bizim için bir iş gücü...”

İşveren, Gaziantep hal’i (58): “...bu Suriyelilere’de alışmak zorundayız. Neden? Son 4- 5 yıldır işçi sıkıntısı var. Tarım işçisi bulamıyoruz. Çünkü yok. Köyden göçler oldu, şimdiki gençler tarımı, hayvancılığı bilmiyor. Suriyeliler bu işçi açığını kapatıyor. 300 dönüm arazimiz var Van’da, ben ekmiyorum. Hazır alıp satıyoruz mesleğimiz olmasına rağmen. Şu anda orada sadece yonca ekiyorlar hayvanlar için.”

Kentte ev kiralarda artış yaşanmasından şikayetçi olan yerli göçmenler, Suriyelilerin gelişinin bu fiyat artışını çok etkilediğini belirtmektedir. Kentteki genel görüntüye bakıldığında, ev olarak kullanılamayacak durumdaki dükkan ya da depo gibi yerlerin Suriyelilere kiralandığı görülmektedir. Ev sahipleri ise bu yerlere verilen ücretleri kendi daireleri ile kıyaslayarak ev fiyatlarını artırmışlardır. Bu durum iç

göçmenlerin artışa sebep olarak gördükleri göçmenlere karşı olumsuz tutumlarını desteklemektedir.

Medyanın bu süreçteki algı yönetici tutumu da insanların göçmenlere karşı olumsuz bakış açılarını desteklemiştir. Bugün Google’da arama motoruna Gaziantep’teki Suriyeliler yazdığınızda çıkan sonuçlar şunlardır: “Gaziantep’te Suriyeliler ’in kılıç, pala ve bıçaklı kavgası, Gaziantep’te Suriyeliler ortalığı savaş alanına çevirdi, Gaziantep’te Suriyeliler tarafından bıçaklanan genç”. Bu haber dili insanların Suriyeli göçmenlere karşı oluşmaya başlayan gerilimi artırmaktadır. Ve tüm Suriyeli göçmenler aynı suçun ortakları gibi görülmektedirler. Bu süreçte Suriyeli göçmenlerin de bazı toplumsal olaylarda adlarının geçmesi tarafları birbirlerine karşı olumsuz davranışlar içeren eylemlere itmiş, zaman zaman Suriyelilerin evleri taşlanmış, zaman zaman Suriyeliler toplanarak yerli göçmenlerin de olduğu gruplarla kavga etmiş ve gerilimin düzeyi de artmıştır. Valilik çıkan olaylarda genellikle Suriyelileri bulundukları bölgelerden çıkartmış ve başka yerlere nakletmiş ancak bu çözüm toplumsal kabul anlamında iki taraf arasındaki gerilimi azaltmak için kesin bir çözüm üretmemiştir. Bu süreç özellikle son 2 yıla kadar devam etmiştir. Son 2 yıldır ise toplumsal alandaki gerilimin azalmaya başladığı dikkat çekmektedir. Bunda elbette devletin kurumlarının Suriyelilere karşı eylemler konusunda halka uyarılarda bulunmasının da etkisi olduğu söylenebilir. Bu durum iç göçmenlerin Suriyeli göçmenlere karşı negatif düşüncelerini değiştirmese de görünür bir hale gelmesini engelliyor görünmektedir. Fakat bu durum aynı zamanda ilişkinin hala potansiyel bir gerilim riski taşıdığı gerçeğini de değiştirmemektedir.

Suriyeli göçmenler ise var olan suçların çoğunlukla kaçak göçmenler tarafından işlendiğini, bu kişilerin kayıtlarının olmamasından dolayı rahat davranarak hırsızlık, gasp gibi olaylara karıştığını ancak bunun bedelini kendilerinin ödediğini belirtmektedirler.

Hem yaşam alanlarını hem de iş imkanlarını Suriyeli göçmenlerle paylaşmak zorunda kalan iç göçmenlerin toplumsal kabul konusunda hala tam olarak süreci tamamlamış oldukları söylenemez. Dolayısıyla normal şartlarda önemsiz sayılabilecek

karşılıklı olumsuz hareketlerin bir anda büyüme ve gerginlik düzeyini artırma ihtimali hala devam etmektedir. İç göçmenler Suriyeli göçmenlerin her durumda geri dönmesini talep etmektedir.

Bazı iç göçmenler devletin kendi sorunlarını (burada Kürtlerin yaşadığı sorunlardan bahsetmektedir) çözmeden Suriyelilerin problemlerini çözmeye çalıştığını, bunun da kendilerinde negatif bir etki yarattığını belirtmektedirler. Özellikle Suriyelilerin haksız pek çok kazanç elde ettiğini, devletten her konuda yardım aldığını düşünen iç göçmenler, kendilerine bu konuda yardımcı olunmadığını, yardım alamadıklarını, var olan pek çok yardımın da Suriyelilere sağlandığını düşünmektedirler. Bu durum iç göçmenlerin hem Suriyeli göçmenlere hem de devlete karşı olumsuz tutum geliştirmesine sebep olmaktadır. Görüşülen iç göçmenler Suriyelilere para yardımı yapıldığını, hastanelerden kendilerinin yararlanmadığı şekillerde ücretsiz ve öncelikli olarak yararlandıklarını, ilaçlarını ücretsiz temin ettiklerini, üniversitelerde Suriyelilere özel kontenjan açıldığını, devlet dairelerinde Suriyelilerin memurluk yaptıkları gibi doğruluğu olmayan, abartılmış haberler nedeniyle onlarla olan ilişkilerinde genellikle ötekileştirici ve olumsuz bir dil kullanmaktadırlar. Burada da yine medyanın etkisi bu algıyı destekleyen faktörlerden biri olarak durmaktadır.

İş göçmenler Suriyelilerin gelişi ile birlikte kentte uyuşturucu ve fuhuş oranının arttığını düşünmektedirler. Bazı görüşmeciler Suriyelilerin gelişinden sonra kentte pavyon kültürünün de başladığını söylemektedir. Ancak bunlar yalnızca iç göçmenlerin kendi gözlemleri olup, bunları doğrulayacak veriler mevcut değildir.

Gaziantep'te bulunan Suriyelilerin de kentle olan ilişkisi aslında oldukça kapalıdır. Özellikle dil bilmeyen Suriyeliler kentte varlıklarını belli etmek istememektedirler. Çünkü iletişim kuramamak ve kendilerini ifade edememekten dolayı sıkıntı çekmektedirler. Göçmenlerin Türkmen kökenli olanları kente daha kolay uyum sağlamış görünmektedir. Burada tabi en büyük etken dildir. Özellikle Arap kökenli Suriyeliler'in dil konusunda daha çok sıkıntı çektiği görülmektedir. Bu nedenle çoğunlukla diğer Suriyeliler ile görüşmekte, onlardan alışveriş yapmaktadır.

Sosyal ilişkilerinin bu derece zayıf kalması, Suriyeli göçmenleri iç göçmenler için de bilinmeyen bir kapalı kutuya dönüştürmektedir. İç göçmenler Suriyelilere karşı var olan temel güvensizlik problemlerinin onlarla iletişimleri olmamasından kaynaklandığını, tanımadıkları için kendilerine güvenmediklerini belirtmektedirler. İki taraf özellikle bazı bölgelerde aynı mahallede yaşayan ama neredeyse birbirine yabancı iki grup gibidir. Suriyeliler ile iç göçmenler arasındaki bu uzaklık komşuluk gibi temel ilişkilerin kurulmasını da büyük ölçüde engellemekte, yolda selamlaşmak dışında kısıtlı ilişkiler kurmaktadır. Bu da zamanla Suriyeli göçmenlerin kentle olan ilişkilerinde iyice kapanmaya gittiklerini göstermektedir.

Görüşülen Suriyeliler genel olarak yanlış anlaşılmaktan kaynaklanan kaygıları bir kenara bıraktıklarında aslında Gaziantep'te olmaktan dolayı mutlu olduklarını, buradaki insanlara bir borçları olduğunu ifade etmektedirler. Bu anlamda misafir olduklarının ve daha dikkatli davranmaları gerektiğini söyleyenlerin sayısı oldukça fazladır. Ayrıca iç göçmenler arasında da olaylara bakış açısında “bizim de suçumuz var” algısının yavaş yavaş oluşması, olayların karşılıklı sorumluluğu kabul etme çerçevesinde düşünölmeye başlanması iki taraf arasında birbirlerini anlamaya başlamak açısından olumlu bir gelişmedir. Ayrıca bazı Suriyeli göçmenler kendilerine karşı gösterilen tavrı anlayışla karşılamaya çalıştıklarını çünkü daha önce kendilerinin de Irak'tan gelen göçmenler için benzer tepkiler verdiğini dile getirmektedir. Ancak yine de var olan gerilimin her fırsatta kendilerine karşı olan olumsuz tutumu arttırdığını bu nedenle kentte görünür hale gelmekten çekindiklerini belirtmektedirler.

### **3.9.Şanlıurfa'da İç ve Dış göçmenlerin Mekansal Karşılaşması**

#### **3.9.1.Göçmenlerin genel profil**

Şanlıurfa'da göçmenler ile yapılan görüşmelerde Gaziantep'te sorulan soruların Urfa için uyarlanmış şekli kullanılmış, iç göçmenlere 24, dış göçmenlere 27 soru sorulmuş ve görüşme anında gerekli görülmesi durumunda bazı sorular eklenmiş ya da çıkartılmıştır. Şanlıurfa'da görüşölen iç göçmenlerin 15'i Diyarbakır'dan 12'si

Mardin'den, 7'si Batman'dan, 4'ü Elazığ'dan ve 2'si Adıyaman'dan Şanlıurfa'ya göç etmiştir. Göçmenlerin yaş aralıkları 36-58 aralığındadır. Görüşülen göçmenlerden 10'u, kadın 30'u erkektir. Görüşmecilerden 20'si çalışmaktadır, 8'i mevsimlik işçidir ve yılın belli zamanlarında çalışmaktadır, 12'si ise çalışmamaktadır. Suriye'li göçmenlerin ise tamamı 2011'den itibaren Suriye'den gelen göçmenlerden oluşmaktadır. Suriyeli göçmenlerin 28'i erkek 12'si ise kadındır. Göçmenlerin yaşları 15-43 arasında değişmektedir. Suriyeli göçmenlerin 21'i çalışmaktadır. 19'u ise çalışmamaktadır.

**Tablo17 :İç Göçmenlerin Doğum Yerine Göre Dağılımı**

|            |    |
|------------|----|
| Diyarbakır | 15 |
| Mardin     | 12 |
| Batman     | 7  |
| Elazığ     | 4  |
| Adıyaman   | 2  |
| TOPLAM     | 40 |

**Tablo18 :İç ve Dış Göçmenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı**

|        | İç Göçmenler | Dış Göçmenler |
|--------|--------------|---------------|
| Kadın  | 10           | 12            |
| Erkek  | 30           | 28            |
| TOPLAM | 40           | 40            |

**Tablo19: İç Göçmenlerin Eğitim Duruma Göre Dağılımı**

|                                     |    |
|-------------------------------------|----|
| Okur-yazar olmayan                  | 10 |
| Yalnızca okuma yazma bilen          | 8  |
| İlköğretim mezunu(ilkokul-ortaokul) | 12 |
| Lise mezunu                         | 9  |
| Üniversite mezunu                   | 1  |

|        |    |
|--------|----|
| TOPLAM | 40 |
|--------|----|

### 3.9.2.Göçmenlerin Şanlıurfa'ya Geliş Sebepleri

Şanlıurfa'ya iç göç yoluyla gelen göçmenlerin büyük kısmı 1990'lardan sonra bölgede yoğunlaşan çatışmalar dolayısıyla Şanlıurfa'ya yerleşen göçmenlerdir. 34 göçmen çatışmalardan dolayı göç etmek ya da göç ettirmek durumunda kaldığını belirtmiştir. 6 göçmen ise çıkan olayların etkili olduğunu bunun da ekonomik olarak kendilerini zor durumda bıraktığını ve maddi imkanlar dolayısıyla göç ettiğini belirtmiştir. Suriyeli göçmenlerin tamamı 2011'den itibaren iç savaştan kaçarak Türkiye'ye sığınan geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerdir.

### 3.9.3. İç Göçmenlerle Uluslararası Göçmenlerin Sosyal İlişkileri

Şanlıurfa'da yapılan görüşmelerde öncelikle göçmenlerin sosyal hayatta birbirlerinden haberdar olup olmadıkları, hangi alanlarda ilişkili oldukları ve bu ilişkinin ne düzeyde olduğunu anlamak amaçlı sorular sorulmuştur. Bu ilişki komşuluk, düğünler, cenazeler gibi temel toplumsal pratikler üzerinden şekillendirilmiş, göçmenlerin birbirleri için ne kadar duyarlı oldukları analiz edilmeye çalışılmıştır.

İç göçmenler ve yerli göçmenlerin merkezde karşılaşma alanları daha kısıtlı bölgelerdedir. Şanlıurfa'da sanayi sektörünün gelişmiş olmaması bölgesel toplanmayı engellemiştir denilebilir. Ancak belli bölgelerde iç göçmenlerin bir arada yaşadığı hemşerilik ilişkisinin sürdüğü mahalleler vardır. Şanlıurfa'da iç göçmenlerin Suriyeli göçmenlerle olan ilişkilerine genel olarak bakıldığında kentte göçmenlerin birbirlerine alışmış oldukları görülmektedir. Yerli göçmenler ile yabancı göçmenler arasındaki komşuluk ilişkileri gelişmiştir. İlk zamanlar sadece yardım etmek amaçlı Suriyeli



göçmenlerle ilişki kurduklarını belirten göçmenler zaman zaman gerilimli dönemler yaşadığını ama artık birlikte yaşamaya alıştıklarını belirtmektedirler.

Görüşmeci AU (Esnaf çalışanı, 38): *“Biz artık kardeş gibiyiz (yanındaki Suriyeli göçmeni kastediyor). Normalde ayakkabı boyuyordu sonra ona iş bulduk dedik böyle olma sana iş bakalım. Şimdi çalışıyor yan dükkânda. Suriyelilerle burada vatandaşın bir sıkıntısı yok. Ama sıkıntı çıkarmaya çalışan da çok.”*

Görüşmeciler aslında insanların normal gündelik hayat içinde birbirlerine alışmaya başladıkça, birbirleri ile olan ilişkileri arttıkça komşuluk ilişkilerinin de geliştiğini belirtmektedirler. Başlarda her iki tarafın da birbirini çağırmaya ya da diğerine gitmeye çekindiği bir ortam varken artık bu ortamın yavaş yavaş kalmadığını herkesin birbirini tanıdığını belirtmektedirler.

Görüşmeci BU (İşçi, 49): *“Şimdi ben mesela eskiden olsa evime çağırmazdım, tanııyorsun, kimdir nedir bilmiyorsun, hırlı mı hırsız mı? Sonra baktık ben de insanım o da insan, o da canının derdinde. Ben şimdi o adama ne diyeyim, bana da demezler mi sen neden geldin diye?”*

Göçmenler arasındaki benzer göç süreci tarafların birbirlerinin yaşadığı süreci anlamasında yardımcı olmaktadır. İç göçmenler özellikle göç sürecini belli bir yaştan sonra yaşamış göçmenler, aile ile göç etmenin, onlar için endişelenmenin nasıl bir his olduğunu bildiklerini ve Suriyeli göçmenleri bu açıdan anlamaya çalıştıklarını belirtmektedirler.

Görüşmeci CU (ev hanımı,36): *“Benim Suriyelilerle aram iyi, komşuluk ilişkilerimiz iyi. Ama iyisi de var kötüsü de var elbette. Ben kötüsüne rastlamadım. Ama kültürel olarak farklı mıyız? Çok. Ama şimdi sen geldin senin kültürün başka benimki başka, ne yapalım kavga mı edelim, birbirimizi mi keselim. Ayıptır. Hepimiz Müslümanız.”*

Görüşmelerde iç göçmenlerin olumlu yaklaşım göstermelerinde dinin belirleyici bir faktör olduğu söylenebilir. Ortak inancın Şanlıurfa’da göçmen grupların birbirleri

ile ilişkilerinde belirleyici faktörlerden biri olarak görülmektedir. Ayrıca Şanlıurfa’da göçmenlerin dil çeşitliliğinin fazla olması iki taraf arasındaki iletişimi kolaylaştırmaktadır. Arapça, Türkçe ya da Kürtçe dillerinin bilindiği kentte bu anlamda ortak bir dil bulmak kolay olmaktadır. Birbirleri ile iletişim kurabilen taraflar kendilerini ifade edememekten kaynaklanan sıkıntıları diğer kentlere göre daha az yaşamaktadırlar.

Görüşmeci DU (Mevsimlik tarım işçisi, 40): *“Şimdi ben onu anlıyorum, o beni anlıyor, ne derler insanlar konuşarak anlaşır. Bir komşum vardı şimdi gitti başka yere taşındı. Giderken hem o ağladı hem beni ağlattı. Mazlum’a bir tekme de ben vursam olur mu? Bize yakışmaz.”*

Şanlıurfa’da görüşülen iç göçmenlerin genellikle göçmenlerin mağdur olmaları açısından onlara yardımcı olduklarını söylemeleri aslında insani yardımseverliğin de burada hala geçerli olduğunu göstermektedir. Ancak elbette kentte potansiyel gerilim ihtimalini yükselten faktörler de bulunmaktadır. Suriyeli göçmenlerin sosyal hayattaki tutum ve davranışlarının kendileri için rahatsız edici olduğunu belirten bazı iç göçmenler, bu durumun Suriye ile Türkiye’deki yaşam tarzlarının farklılığından kaynaklandığını, Suriyelilerin Şanlıurfa kültürüne uymak zorunda olduklarını belirtmişlerdir.

Görüşmeci EU (ev hanımı, 52): *“...burada al bak karşı tarafta bir ev var, Suriyeliler oturuyor, biz cama çıkamıyoruz. Buralarda bir edep vardı, saygı vardı, adam çıkmış balkona karşımda nargile içiyor. Biz birbirimizi biliriz, ama onları bilmiyoruz.”*

Görüşmeci FU (işçi, 43) *“...biz anlamakta zorluk çekiyoruz. 3 ay önce iki akrabamızı öldürdüler, ondan beri kötüyüz. Ve o aşiret Urfa’yı terk etmek zorunda kaldı. Onlar başka yerden biz başka yerden alışveriş yaparız.”*

Özellikle bazı bölgelerde yardımlaşmanın daha üst seviyelerde yaşanması göçmen gruplar arasındaki uyumun toplumsal hayatta daha hissedilir olmasını

sağlamaktadır. Bu bölgelerde göçmenler birbirlerine ait dükkanlardan alışveriş yapmakta, birbirlerine gidip gelmekte ve cemiyetlerine diğer göçmenleri davet etmektedirler. Fakat toplumsal olayların yaşandığı, tarafların birbirine zarar verdiği durumlarda ilişkilerde gerilim yükselmekte ve bazı durumlarda iletişim tamamen kesilmektedir. Bu tarz olaylar olduğunda taraflar birbirlerine karşı kin ve nefretle hareket etmekte ve diğer tüm Suriyelileri de o şekilde düşman olarak görmektedirler. Ancak Şanlıurfa'daki aşiret yapısı sürecin doğal olarak işlemesi ve göçmenlerle ilişkiler konusunda olumlu yaklaşılması konusunda etkili olmaktadır. Aşiret reislerinin, mensubu olanlara bu konuda uyarılar yapması sürecin kendiliğinden doğal olarak işlemesini sağlamaktadır. İnsanlar bağlı oldukları ve sözlerine kıymet verdikleri bir liderin tavsiyelerine uymakta daha gönüllü davranmaktadırlar.

Kentte yaşayan Suriyeliler ise Şanlıurfa'da insanların kendilerine daha çok benzediğini bu yüzden diğer kentlere göre burada daha az yabancılık çektiklerini belirtmektedirler. Ayrıca kentteki Suriyelilerin daha önceden de burada akrabaları olması hem buraya gelmelerinde hem de ilişkilerinin daha olumlu gelişmesinde etkili olmuştur.

Görüşmeci 1U (terzi yamağı, 36): *“Akçakale’de annemin akrabaları var, onların yanına geldik önce, sonra merkeze geldik iş için. Burada arkadaşım çok, birbirimizi tanıyoruz, akrabalar da yardımcı oluyor sağolsun.”*

Görüşmeci 2U (işsiz, 24): *“4 yıldır buradayım, önceden Rakka’da üniversitede okuyordum, ama kalbimde hastalık var, o yüzden ailem beni buraya gönderdi, burada akrabalar vardı. Ailem hala Suriye’de. Burada arkadaşlarım var. Hepsi çok iyi davrandı bana. Önceden aşçılık yaptım ama şimdi iş yok.”*

Suriyeli göçmenlerin sosyal hayatta en çok yakındıkları konuların başında genel olarak tüm Suriyelilerin aynı olduğunun düşünülmesi gelmektedir. Göçmenler özellikle bazı olayların karşılıklı olarak her iki tarafı da oldukça üzdüğünü ama Suriyeli oldukları için kendilerinin suçlu bulunduğunu ve olaya karışan kişi ile ilgileri olmadığı halde kendilerine de tepki gösterildiğini belirtmektedirler. Bir göçmenin

olumsuz bir davranışı nedeniyle etiketlenmesi tüm göçmenlere yansıtılmakta bu da ilişkilerin bozulmasına sebep olmaktadır. Ancak yine de Şanlıurfa bu anlamda gerilimin aşiretler ya da akraba ilişkileri gibi doğal mekanizmalar ile emildiği bir kenttir. Suriyeli göçmenlerin Şanlıurfa ile ilgili fikirleri de genellikle pozitiftir.

Görüşmeci 3U (Esnaf çalışanı, 29): “...eşim ve çocuklarımla beraber geldik, yanımızda biraz para vardı, ev tuttuk. Komşularım, çatal bıçak bile verdiler, parasını vereyim dedim, almadılar. Sonra o evden ayrıldık, arkamızdan ağladılar. Komşuluk yapıyoruz, gidip geliyoruz hala. Benim bütün arkadaşlarım burada, hiç Suriyeli arkadaşım yok. Burayı seviyorum. Batıya gidenler hep perişan, oralar bizim için kötü.”

Yerli göçmenler günlük hayatta istenmeyen olayların çok fazla görülmediğini ancak istisnai olarak gerçekleşen olayların da kendilerini rahatsız ettiğini ve toplumda bu tür olayların yaşanmasını istemediklerini belirtmektedirler. Yerli göçmenler Şanlıurfa’da yaşayan Suriyeli göçmen sayısının çok fazla olduğunu, dolayısıyla göçün yükünü kendilerinin çektiğini düşünerek, yabancı göçmenlerin bir kısmının başka kentlere gönderilmesini istemektedirler.

### **3.9.4.Göçmenlerin Ekonomik Durumları ve Sektörel Karşılaşmanın Toplumsal Yansımaları**

Şanlıurfa’da sosyal anlamda daha çok ön plana çıkan uyum faktörü, ekonomik anlamda yerini biraz daha gerilime bırakmaktadır. Şanlıurfa işsizlik ortalamasının genel olarak Türkiye ortalamasının da üzerinde olması buradaki sektörel karşılaşmaların da daha fazla rekabet içinde geçmesine ve gerilimin de doğal olarak bir miktar artmasına neden olmaktadır. Şanlıurfa’da sanayi sektörünün istihdam olanağının az olması insanları tarım sektöründe çalışmaya, mevsimlik işçi olarak yılın belli zamanlarında başka kentlere çalışmaya gitmeye, inşaat sektörüne ya da kafe ve lokanta gibi yerlerde garsonluk, bulaşıkçılık ve benzeri işleri yapmaya yönlendirmektedir. Bu nedenle de Şanlıurfa’da net göç hızı negatif çıkmaktadır.

İnsanlar ekonomik nedenlerden dolayı başka kentlere göç etmektedirler. Özellikle inşaat sektörü iç göçmenlerin fazlaca çalıştığı bir alandır ve bu alan şimdilerde Suriyeli göçmenlerle paylaşılmaya çalışılmaktadır. Bu da kentteki iç göçmenlerin Suriyeli göçmenlere karşı tutumunu etkilemektedir. Çünkü bazı iç göçmenlere göre var olan işsizlik oranı Suriyeli göçmenlerin gelmesi ile birlikte daha da artmıştır.

Görüşmeci GU (işsiz, 40): *“Çok ucuza çalıştıkları için inşaat sektöründe işleri bitirdiler. Burada çalışanlar iş bulamayınca dışarı kaçmaya başladı. Şimdi ben de işsizim, iş bulamazsam ne yapacağım, başka yere gideceğim, çarem yok.”*

Görüşmeci HU (işçi, 37): *“Eskiden de iş azdı ama bir şekilde çalışıyorduk, mesela tarım işine gitmezdim ben. Ama şimdi kazandığımız yetmiyor çünkü iş az, ben inşaatlarda çalışıyorum normalde. Ama ne yapayım mecburen şimdi başka ne iş bulsak gidiyoruz. İnşaat işini artık hep Suriye’liler aldı.”*

Suriyeli göçmenlerin özellikle kafelerde, lokantalarda, inşaat sektöründe çalıştıkları görülmektedir. Sanayi sektöründe çok fazla iş olanağı bulamayan Suriyeliler tarım işlerinde de yevmiyeli olarak çalışmaktadırlar. Eğitim seviyesi yüksek olan Suriyelilerin de özel hastane gibi kurumlarda da çalıştığı görülmektedir.

Görüşmeci İU (50, emekli): *“Bizim çarşıda 20 tane kuyumcu açmışlar, burada çok kuyumculuk yapan var. Bu Suriyeli’nin gelişi en çok fakiri vurdu, zengine yaradı. İşveren için bu bir faydadır. Amcamın oğlunun fabrikası var, 70 işçici var 60’ı Suriyeli.”*

Yerli göçmenler işsizlik konusunda işverenlerden de şikayet etmektedir. Çünkü onlara göre iş verenler sigortasız çalıştırabildikleri ve daha ucuz iş gücü olarak gördükleri için Suriyelileri tercih etmektedirler. Ayrıca bazı göçmenler, bu durumun toplumsal olayların önüne geçmek için aslında yapılması gerektiğini de düşünmektedir.

Görüşmeci JU (44, işçi): “... bu adamları sen başıboş bıraksan ne olacak, iş vermedin, ne olacak? Ya hırsızlık yapacak, kapkaççılık yapacak, olmadı mı oldu. E o zaman zararı kime olacak, bana olacak. En iyisi gitsin çalışsın. Ama bize de iş alanı açılsın.”

Yerli göçmenler görüşmelerde Suriyelilerle ilgili oldukça olumsuz görüşler belirtmiş olmalarına rağmen, bunun sokağa yansımadığını daha doğrusu insanların bunu yansıtmaktan korktuğunu da belirtmektedirler. Burada birkaç farklı etkiden söz etmektedirler. Birincisi, bulundukları yerde Suriyelilere karşı sayıca az olduklarını düşündükleri için onlarla herhangi bir çatışmaya girmek istemediklerini belirtmektedirler. İkincisi, kendilerinin insani yönünün ağır bastığını ve bu yüzden ne düşünürlerse düşünsünler ilişkilerinde fazla yansıtamadıklarını bu nedenle de Suriyelilerle ilgili tek isteklerinin kentteki sayılarının azaltılması olduğunu belirtmektedirler. Son olarak ise aşiret bağlarının önemli olduğunu ve aşiretin ortak görüşünün kendileri için bağlayıcı olduğunu ve yine bireysel fikirlerinden ziyade aşiretin fikirlerine göre hareket ettiklerini belirtmektedir.

### **3.9.5.Göçmenlerin Kültürel Uyumları**

Şanlıurfa'nın kendi kültürel yapısına bakıldığında kentte birkaç farklı etnik kültürün bir arada yaşadığı görülmektedir. Bu nedenle kentte birden fazla dil bilen çok sayıda insan bulunmaktadır. İç göçmenler ve yabancı göçmenlerin karşılaşmalarında bu ortak dil'e sahip olma durumu aslında ortak bir kültürel değere sahip olmanın da bir getirisidir. Bu anlamda kentin kendi yapısı da birden fazla kültürün bir arada yaşamasına müsait bir yapıdadır. Bu yapı tarihsel olarak kentin kendi iç dinamikleri ile oluşmuştur ve doğal bir süreç olarak gelişmiştir. Şanlıurfa bu anlamıyla Türkiye'nin de çok kültürlülüğün en üst düzeyde yaşandığı kentlerden biridir.

Şanlıurfa'nın bu kültürel mozaik dokusu, göçmen grupların bir arada yaşama pratiklerine de olumlu katkıda bulunmuş gözükmetedir. Ancak elbette uyumun sağlanabilmesi için kültürel benzerlik ya da bir arada yaşama tecrübesi tek başına yeterli değildir, fakat oldukça pozitif bir etkiye sahiptir. Kent'e 90'lardan sonra özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinden gelen iç göçmenler geçen sürede kente kültürel olarak oldukça ayak uydurmuş durumdadır. Zaten kentin kendi dinamikleri bu uyumu kolaylaştıracak pek çok dokuyu da barındırmaktadır. Ancak elbette bu kültürel ortaklığın verdiği bütünleşmeyi etkileyebilecek işsizlik gibi önemli hayati faktörler de unutulmamalıdır.

İç göçmenlerin Suriyeli göçmenler ile kültürel anlamda ne derece uyumlu olduklarının anlaşılabilmesi sorulan sorularda her iki kültüre ait pek çok benzerlik olduğu ve bunun da sosyal yaşantıda mekana yansıdığını söylemek mümkündür. Örneğin bu bölgede yerli göçmenler bölgenin kendi kültürel değerleriyle harmanlanmış bir yemek kültürü geliştirmişlerdir. Suriyeli göçmenlerin yemek kültürleri göçmenlerin bu harmanlanmış yemek kültürü ile pek çok benzerlik taşımaktadır. Bu ayrıntılar çok küçük ayrıntılar gibi gözükse de aslında insanların birbirlerine benzediklerini fark etmek ve benzer özellikler bağlamında ilişkiyi geliştirmek için elverişli alanlardır. Her iki grupta yapılan görüşmelerde de bu anlamda var olduğu düşünülen benzerlikler görüşmeciler tarafından da belirtilmiştir.

Görüşmeci KU (ev hanımı, 53): “... şimdi gidip geliyoruz, bakıyorum dilimiz benziyor, yemeğimiz benziyor, hepimiz Müslümanız. O da Allah'ın kuludur, ben de.”

Görüşmeci AU (esnaf çalışanı, 38): “...burada hemen şu alt tarafta bir lokantaları var, orada yemek yiyoruz, (yemekleriniz benziyor mu diye soruldu), benzemese gitmeyiz zaten, bizim buranın insanı yemeğe düşkündür, ağzına uymazsa yemez.”

Aslında bu ufak gibi görünen ayrıntı, göçmenlerin uyum sürecini destekleyen bir faktör olması açısından oldukça önemlidir. Roland Barthes “Yiyecekler toplumdaki mevcut toplumsal sınırları ve birliktelikleri imleyen bir iletişim sistemi,

bir imajlar bütünü, kullanım, durum ve davranışlar protokolü oluşturur” (akt. Orkun, 2009:2) derken yemeğin aslında bu birleştirici rolünden önemle bahsetmektedir. Bu anlamda yemeğin hem toplumsal yaşantıyla hem inançla ve hem de kültürel pratiklerle yakından ilişkili olması, aynı zamanda bir yaşam biçimini yansıtmaması, gruplar arası ilişkilerin yaşam biçimlerini birbirlerine karşı sergilemesinin ve kendisi hakkında bir şeyler söylemesinin de en basit yöntemi olabilir. Belge (2001: 35) bunu “bir ulusal mutfak, sadece ulusal ekonominin değil, bir dünya görüşünün ürünü aynı zamanda” şeklinde ifade etmektedir.

Kent içinde iç göçmenler ve yabancı göçmenlerin birbirlerinden kolayca ayırt edilebilmesi de pek mümkün değildir. Çünkü genellikle iç ve dış göçmenlerin kültürel kıyafetleri birbirine çok benzemektedir. Kıyafet bir anlamda kültürün dışa yansımalarının da bir biçimidir ve kişinin kültürel değerleri ya da kimliği hakkında da bir bilgi sağlayabilir. Bu da kişinin kendisine benzettiği kişiye psikolojik olarak yakınlık hissetmesini destekleyen bir unsur olabilir. Fiske (1999: 13) bunu şu şekilde ifade eder : “giysiler en geniş anlamda kişisel duyguları ya da ruh hallerini dışarı vurmak için değil, toplumsal anlamları aktarmak için kullanılırlar.

Ancak kültürel benzerlikler özellikle toplumsal davranış kalıpları olarak sosyal hayatta ayırıcı birtakım faktörleri de oluşturmaktadır. Bu anlamda Şanlıurfa’da iç göçmenlerin en rahatsız olduğu konuların başında Suriyeli göçmenlerin kendi kültürel özellikleri olduğunu söyledikleri nargile ve geceleri kentte diğerlerini rahatsız edecek şekilde görünür olmalarıdır.

GÖRÜŞMECİ GU (işsiz, 40): “...ama onlar bize göre rahat yaşıyorlar, geceleri sokağa çıkıyorlar, burası çok sıcak olur yazın biz damda yatarız. Evimizin karşısı park. Bakıyorsun gece 1-2 parktalar. Ya kardeşim burada sabah işe gidecek insanlar var. Ben kaç sefer parka gittim, polisleri aradım, şikayet ettim.”

Kentte aynı mekanı paylaşan göçmenlerin birbirleri ile ilişkilerindeki uyum ve gerilim noktaları karşılaşma alanına göre değişmektedir. İlişkilerini uzun vadede sürdürmek isteyip istemediklerini anlamak açısından göçmenlere karma evlilikler



konusunda ne düşündükleri, buradan da akraba olmak isteyip istemedikleri, birbirlerine ne kadar güvendikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Özellikle akrabalık ilişkisi olan göçmenlerin evlilik fikrine olumlu baktıkları görülmüştür. Suriyeli göçmenlerin 33'ü evlilik fikrine olumlu yaklaşırken iç göçmenler için bu sayı 28'dir. Evlilik konusunda olumsuz yaklaşan göçmenlerin ise kendi içlerinde “gelin almak” ya da “kız vermek” konusunda değişen fikirleri vardır.

Görüşmeci LU (garson, 35): *“...kızım var, ilerde Suriyeli biriyle evlenmek isterse de onaylarım, veririm yani ne olacak. İşi gücü varsa, evine bakabilecekse. İnsan olsun gerisi teferruat.”*

Görüşmeci MU (işsiz, 41): *“...kesinlikle karşı çıkarım. Zaten bunu da fırsat gibi görüyorlar. Adam gelmiş 60 yaşına 20 yaşında kızla evleniyor. Sonra paraları kaptırıp kalıyor ortada. Vardır, iyisi de vardır ama ben istemem.”*

Karma evlilikler aslında kentte yaşanan bir gerçekliktir. Görüştüğümüz göçmenler ailelerinde de karma evlilikler olduğunu belirtmektedirler. Ailelerinde karma evlilikler olan göçmenlerin evlilik fikrine daha olumlu yaklaştıkları gözlenmiştir.

Görüşmeci 4U (esnaf çalışanı, 24, Suriyeli): *“Abim bir komşumuzun kızıyla evlendi, bana sorarsan ben de evlenirim kısmet olursa. Müslüman olması önemli benim için.”*

Görüşmeci 5U (işçi, 26, Suriyeli): *“Görüştiğim biri var şimdi, aileler tanıştı. Sorun olmadı iki taraf için de.”*

Bazı göçmenler kent içinde karma evliliklerin olmasının bölgedeki kültürel yapıyı etkileyeceğini ve bu nedenle karma evlilik meselesine negatif yaklaşıtlarını belirtmişlerdir.

Görüşmeci FU (işçi, 43): *“Bu evlilik meselesi de buranın insanını etkileyecektir, şimdi kimse çıkıp da demiyor ki yapmayın. 10 yıl sonra, 20 yıl sonra burada kültür mültür kalmayacak.”*

### **3.9.6.Şanlıurfa’da İç ve Dış Göçmenlerin Uyum ve Gerilim Noktaları**

Şanlıurfa’da yaşayan iç ve dış göçmenlerin ilişkilerindeki uyum ve gerilim noktalarını belirleyen pek çok unsur bulunmaktadır. Daha önce bahsedildiği üzere yerli göçmenler zaten hali hazırda hem etnik hem kültürel hem de dini anlamda çeşitliliği yüksek bir kente göç etmişler ve dolayısıyla göç ettikleri zamandan bu yana bu kültürel çoğunluğun içinde birlikte yaşama pratiklerini içselleştirmiş görünmektedirler. Bu nedenle Suriyeli göçmenlerin gelişi iç göçmenler açısından istisnai olarak karşılaşılan birçok kültürlük ortamında yaşama deneyimi ya da ilk defa farklı bir kültürle karşılaşma tecrübesi değildir. Kentin genel havası tarihi ve kültürel yapısından dolayı çok kültürlü bir ortama uyum sağlayabilmek açısından oldukça elverişli gözükmektedir.

Kentte göçmenler arasında iletişimi zorlaştıracak ya da aksatacak kadar dil problemi yaşanmamaktadır. Bu da göçmenlerin kendilerini ifade etmek konusunda daha başarılı olmalarına, dil sebebiyle anlaşılamamaktan kaynaklanan problemlerin oldukça azalmasına destek olmaktadır. Kentte konuşulan birden fazla dil vardır.

Şanlıurfa’da aşiretlerin varlığı ve aşiret reislerinin göçmenlere yönelik tutumu iç göçmenleri de etkilemektedir. Dolayısıyla kanaat önderleri taraflar arasındaki ilişkide bir tampon görevi görebilmekte ve bu süreç doğal bir mekanizma aracılığıyla kendiliğinden işlemektedir.

Şanlıurfa’da etnik köken bakımından da bir çeşitlilik söz konusudur. Bu etnik çeşitlilikte, karşılaşmalar, tarafların zaten birbirlerine aşina oldukları bir ortamda gerçekleştiği için kültürel anlamda da taraflar birbirlerine ait değerlere aşinadırlar. Yemek kültürünün benzerliği gibi aslında küçük sayılabilecek ancak büyük önem taşıyan ortaklıklar taraflar arasındaki ben ve öteki ayrımını azaltmayı

desteklemektedir. Ayrıca Şanlıurfa'da göçmenler arası ilişkilerin tesis edilmesinde dini değerlerin önemli bir faktör olarak ön olana çıktığı görülmektedir.

İşsizliğin normal şartlarda da yüksek olduğu kentte Suriyeli göçmenlerin gelişi ile işsizlik oranları biraz daha artmıştır. Özellikle tarım, inşaat sektörü, kafe, lokanta gibi yerlerde garsonluk, bulaşıkçılık gibi yardımcı işlerde karşı karşıya gelen göçmenler ciddi bir iş kapma yarışı içinde görünmektedirler. Samsat kapısı amele pazarında görüşülen işçiler Suriyeli göçmenler karşısında işlerini kaybettiklerini, kentin bu nedenle göç verdiğini, akrabalarının, tanıdıklarının iş bulamadıkları için kentten ayrıldıklarını ve böyle devam etmesi halinde kendilerinin de göç etmek durumunda kalabileceklerini belirtmişlerdir.

### **3.10.Gaziantep ve Şanlıurfa'nın Kentsel Karşılaşmalar Açısından Mekansal Analizi**

Gaziantep ve Şanlıurfa Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin birbirine sınır olan, birbirinden göç alan, aynı coğrafyada, aynı toprağın iki farklı kentidir. Bu fark iki kentin hem kültürel, hem sosyal, hem etnik hem de özellikle ekonomik yapısından kaynaklanan ve toplumsal hayata, insanların yaşam pratiklerine, tutumlarına yansıyan bir farklılıktır. Gaziantep ve Şanlıurfa kentlerinin her ikisi de 1990'lardan itibaren özellikle Güneydoğu bölgesinin diğer illerinden göç alan kentlerdir. Ancak bakıldığında Şanlıurfa bu göçmen gruplar için daha çok transit bir kent görevi görürken, Gaziantep bu bölgeden gelen göçmenler için Şanlıurfa'ya göre daha çok hedef konumundadır. Nitekim Gaziantep iç göç bağlamında en çok göçü komşusu Şanlıurfa'dan almaktadır.

Bu durum saha araştırması boyunca görüşülen göçmenler tarafından da dile getirilmiş, bu göçmenler akrabalarının, tanıdıklarının beraber Şanlıurfa'ya göç ettikleri insanların bir kısmının zamanla öncelikle Gaziantep'e yeniden göç ettiklerini ve bazen oradan da daha batı ya da güney kentlerine doğru ilerlediklerini belirtmişlerdir. Bu açıdan öncelikle bu iki kent arasındaki farklardan en belirgin olanı budur. Göç bağlamında hedef bölge olmak veya transit bölge olmak hem kalkınmanın

sürdürülebilirliği açısından hem de toplumsal yaşamdaki yansımaları açısından kentlerde farklı etkiler yaratabilir. Bir kentin daimi sakini olarak o kentle kurulan ilişkinin niteliği kentte geçirilen süre ile ilişkili bir takım sonuçlar oluşturur. Aidiyet hissi, kente olan katkı, toplumsal bütünleşmeye katılma oranı gibi faktörler kentte geçirilen süreye göre farklılık göstermektedir.

Suriyeli göçmenlerin iç göç ile olan ilişkileri açısından bu iki kente bakıldığında Gaziantep'te var olan potansiyel gerilim faktörünün Urfa'da daha ziyade potansiyel uyum olarak ortaya çıktığını görmek mümkündür. Elbette her iki kentin de hem çatışma hem de uyum içeren farklı ilişki boyutları vardır ancak Gaziantep'te iç göçmenler ile uluslararası göçmenler arasındaki gerilim Urfa'da aynı şekilde topluma yansımamaktadır. Bu anlamda Urfa Gaziantep'e göre göçmenlerin ilişkileri açısından daha bütünleşmiş bir kent gibi görünmektedir

Kentler arası bu ayrıma neden olan birçok faktör bulunmaktadır. Bunlardan ilki iki kent arasında göçmenlerin farklı düzeylerde dil problemleri yaşamasıdır. Uluslararası göç kapsamında Suriye'den gelen göçmenlerin Türkmen olanları hariç çoğu kısıtlı Türkçe bilmektedir. Gaziantep'te Türkmen kökenli Suriyeliler çok sıkıntı yaşamasa da özellikle Arapça konuşan ve yeterli Türkçe öğrenemeyen göçmenler hem yerli halkla hem de araştırma grubu olan iç göçmenlerle iletişim konusunda büyük sıkıntılar yaşamaktadırlar. Bu iletişim eksikliği göçmenleri mekanda kapanmaya, kendi içlerinde yaşamaya ve kentle bir ilişki kuramamaya mecbur etmektedir. Dolayısıyla bu durum kentteki göçmen grupların birbirleri ile iletişime geçememekten ve anlaşılmamaktan kaynaklanan gerilimlerine ya da yine bu sebeple çıkan olaylarda iletişimsizlik nedeniyle olayların büyümesine neden olmaktadır. Birbirleri ile iletişim kuramayan göçmen gruplar süreç içerisinde birbirleri ile ilgili önyargılarını değiştirememektedirler. Aradaki mesafe açıldığı için uluslararası göçmenler özgüven konusunda sıkıntılar yaşayarak daha çok kendi alanlarına kapanmaktadırlar. Şanlıurfa'da ise halkın Türkçe'nin yanı sıra çoğunlukla Arapça ve aynı zamanda Kürtçe konuşabilmeleri göçmen grupları arasındaki iletişim problemini genel olarak ortadan kaldırmaktadır. Dil sosyal bütünleşmenin önemli bir unsurudur ve Şanlıurfa'da da bütünleşmeye olumlu katkılar yaptığı görülmektedir.

Aynı zamanda Şanlıurfa'daki kültürel yapı farklı etnik unsurları bir arada bulundurmaktadır. Dolayısıyla Şanlıurfa birden fazla kültürel unsurun halihazırda bir arada yaşadığı bir kent olarak uluslararası göçmenlerin kültürel değerlerini Gaziantep'e göre daha yüksek oranda kabul etmiş görünmektedir. Ayrıca buraya gelen Suriyeli göçmenlerin kültürel özelliklerinin Şanlıurfa'da yaşayan halkın kültürel özellikleriyle benzerlik gösterdiği noktalar, kültürel anlamda uyumu destekleyen bir faktördür. İç göçmenler de Şanlıurfa'ya göç ettikten sonra bu kültürle temas etmiştir ve dolayısıyla onlar açısından da belli benzerlikler mevcut hale gelmiştir. Olayların Gaziantep'teki kadar büyümemesinde bu kültürel ve etnik benzerliklerin etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Şanlıurfa'da Suriye'den gelen göçmenlerin daha önceye dayanan akrabalık ilişkilerinin bulunması tarafların birbirlerine yardımcı olma ve çatışmayı önleme ihtimal artırmaktadır. Burada bahsedilmesi gereken bir diğer akrabalık ilişkisi Suriyeli göçmenlerle evlilik yoluyla kurulan akrabalıklardır. Şanlıurfa'da karma evlilikler yaygınlaşmaktadır. Bu da insanların birbirleriyle yeni akrabalık ilişkileri kurması demektir. Dolayısıyla bu evlilikler de toplumsal bütünleşme açısından sosyal ilişkilere olumlu katkılar sunmaktadır. Gaziantep'te uyumu kolaylaştıracak bu tür bir benzerliklerden bahsetmek pek mümkün değildir. Etnik kökene dayalı uyum potansiyeli Şanlıurfa'ya göre daha düşük gözükmektedir. Göçün öncesinden beri var olan ya da evlilik yoluyla sonradan inşa edilen akrabalık ilişkileri de Şanlıurfa ile kıyaslandığında daha azdır. Gaziantep'te bazı mahallelerde aynı kökene sahip olan göçmenlerin de kendi aralarında sürekli gerilim potansiyeli taşıdıkları görülmüştür. Bu noktada kentin yerli halkının göçmenlere karşı olumlu ya da olumsuz tepkisinin iç göçmenlerin de tepkisini etkilediği anlaşılmaktadır.

Norbert Elias (2008) yerleşik olma hali ile dışarıdan gelenlerin ilişkilerini analiz ettiği çalışmasında, bir yerde daha önceden bulunanların kendi içlerinde birtakım kaidelerden oluşan bir yaşama biçimi edindiklerini ve dışarıdan gelenleri kendi varlıkları için bir tehdit olarak gördüklerini ifade etmektedir. Bu karşılaşmada içeride olanlar dışarıdan gelenler ile bir ast üst ilişkisine girmekte ve kendi konumlarını korumaya çalışmaktadırlar. Statünün korunmasına dayanan bu ilişki Bauman (2013a, 2013b)'a göre olayların çatışmaya dönüşmesinde önemli bir etkidir.

Aslında bu durum önceden orada var olanların mekanla kurdukları bağı devam ettirme ve aidiyet ilişkisini tesis etme çabasının da bir örneğidir.

Farklı göçmen grupları arasında yaşanan bu ilişkiyi düzenleyen mekanizmanın aslında yerel halkın verdiği tepkilerle şekillendiği ve iç göçmenlerin bu konuda yerli halkın tutumlarından etkilenecek bir ortaklık içinde girdiği görülmektedir. Yani aslında birbirleri karşısında iki farklı tarafı temsil eden yerli ve göçmen gruplar, üçüncü bir aktörün dahil olmasıyla ortak tutum ve davranış göstermektedirler. Weber bunu tekelci ilişkiler olarak adlandırmaktadır (Weber, 2012). Bu ilişki rakiplerin arttığı durumlarda gruplar arasındaki ilişkiyi üçüncü bir aktörün girişini engelleyecek şekilde dizayn etmektedir. İçerde rekabet devam ederken, dışarıya karşı kapalı bir grup olarak ortaklıklar ve benzerlikler üzerinden hareket edilmektedir.

Örneğin Gaziantep’te yerli halkın Suriyeli göçmenlere karşı tepkisi, burada bulunan iç göçmenlerin, kendi etnik kökenlerine sahip olsalar bile Suriyeli göçmenlere karşı yerli halkla benzer tepkiler gösterdiği görülmüştür. Bu durum Şanlıurfa’da aynı şekilde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla iki kentin yerli halkının genel olarak yabancı göçmenlere karşı tutumu göçmenler arası ilişkilerde de belirleyici olabilen faktörlerden biridir.

Ancak Weber’in tekelci ilişki kavramsallaştırmasının Gaziantep ve Suriye özelinde incelendiğinde ekonomik anlamda tutalı bir sonuç oluşturmadığı görülmektedir. Nitekim her iki kentte de yerli halkın iş veren kesimi ilk gelen göçmen gruptan ziyade daha sonra gelen uluslararası göçmen grupları işçi olarak çalıştırmayı tercih etmektedir. Burada tersine işleyen bir tekelci ilişkinin varlığından bahsetmek daha mümkün görünse de yerel özellikler yine de bu kavramın tam olarak buradaki ilişkiyi açıklamada yeterli olmadığını göstermektedir.

Özellikle Suriyeli göçmenlerin gelişinin ilk yılından sonra, göçün hızı arttıkça, toplumsal olayların görünürlüğü de artmaya başlamıştı. Haberlerde, gazetelerde sürekli Suriyeli göçmenlerin karıştığı küçük ya da büyük olaylar her defasında manşetten verilmekteydi. Medya olayların doğruluğuna bakmaksızın göçmenleri suçlayıcı, tepkiyi arttırıcı haberler yaparak insanların daha olumsuz algılarının ve

önyargılarının büyümesine destek olabilmekteydi. Son zamanlarda daha az rastlanan bu toplumsal eylemlerde, taraflar karşı karşıya gelerek birbirlerini protesto edebiliyor ya da olaylar ciddi kavgalara dönüşebiliyordu.

Gaziantep'te çıkan toplumsal olaylarda kurumlar olayları yatıştırmak için müdahale ediyor ve zaman zaman da bölgedeki Suriyelileri toplayarak kamplara götürüyordu. Gaziantep'te görüşülen bazı yerli göçmenler bu tarz olayların "Suriyeliler'den kurtulmak için fırsat olduğunu, ama kimsenin olayları devam ettirecek cesarete sahip olmadığını" belirterek sanki aslında olayların biraz da teşvik edildiğini belirtmişlerdir. Ancak Şanlıurfa'da böyle bir bölgenin boşaltılması ve göçmenlerin kamplara götürülmesi olayı gerçekleşmemiştir. Bunda da aslında aradaki tampon görevi gören kurumların etkisi oldukça fazladır. Şöyle ki Şanlıurfa'da halkı sakinleştirme sürecinde daha önce bahsedildiği gibi, kanaat önderlerinin, aşiret reislerinin, toplumun saydığı, sevdiği insanların etkisi oldukça fazladır. Ancak Gaziantep'te çıkan olaylardan sonra devletin kurumlarından, belediyelerden, valilikten yetkililer gelip halkı bu konuda uyarmakta, tavsiyelerde bulunmaktadır. Ancak bu iki farklı tampon kurum arasında önemli bir fark vardır. Şanlıurfa'da bu süreç doğal bir işleyiş içinde, halkın içinde olan birileri tarafından yapılırken, Gaziantep'te devlet eliyle gerçekleşmektedir ve bir anlamda emir gibidir. Bu iki sürecin işleyişi de doğal olarak halktan farklı tepkiler almaktadır. Birinde halk bunu kendilerini bağlı hissettikleri birinden bir öğüt, tavsiye şeklinde içselleştirirken, diğerinde devletin kendilerine karşı, yabancı olan göçmenleri savunduğunu ve desteklediğini düşünerek devlete karşı da negatif bir tutum içine girmektedirler.

İşsizlik ile ilgili olarak incelendiğinde Şanlıurfa'da işsizliğin daha yüksek olması ile ilgili olarak bunun toplumsal yansımalarının da Gaziantep'ten daha fazla olması beklenebilir. Ancak yukarıda bahsedilen mekanizmalar işsizlikten kaynaklanan gerilimin de topluma Gaziantep'teki kadar yansımaları engellemektedir. Gaziantep'te ise hem bahsedilen nedenlerden dolayı gerilim potansiyeli daha yüksektir, hem de net göç hızı pozitif olduğu ve gelen göçün çoğu beden gücü ile yapılan işlere talip göçmenler olduğu için rekabetin hızı da sürekli artmaktadır. Bu da kentte ekonomik anlamdaki gerginliği canlı tutmaktadır.

### 3.11.Olası Risk Faktörleri ve Bulgular

Türkiye'nin bir göçmen ülkesi olması gerçeğinden yol çıkarak yapılan bu araştırmada, aynı zamanda yabancı göçmenlerin orta ve uzun vadede evlerine dönememe ya da dönmek istememe durumları da göz önüne alınarak, belli bir takım risk faktörleri analizi yapılması gerekmektedir. Özellikle fazla göç alan kentlerde toplumsal uyumun yakalanabilmesi ve gerilimin beklenen en düşük seviyeye çekilebilmesi için kurumlar arası ve toplum destekli bir planlama elzemdir. Burada mevcut şartlar iyileştirilemediğinde potansiyel risk faktörleri oluşmaya, gerilim artmaya ve taraflar arası istenmeyen olaylar çıkmaya devam edebilir.

Her iki kentte için de geçerli olmak kaydıyla ancak Gaziantep'in bu konuda daha fazla risk alanı içerdiği de eklenerek, bir gettolaşma riskinin mevcut olduğu görülmektedir. Göç, medeniyetleri zenginleştiren bir faktör olarak, ekonomik kalkınmayı da destekleyen toplumsal bir süreç olarak okunabilir. Göç'ün kendi ekonomisini yaratmasına örnek olarak görülen Gaziantep aslında bunun da en iyi örneklerinden biridir. Ancak, yabancılaşıma ve gettolaşıma beraberinde getirdiği sorunlarla ekonomik büyümenin çok önüne geçen toplumsal olaylara neden olabilir. Ayrıştırılmış getto bölgeleri göç alan ülkelerde en temel risk faktörlerinden birini oluşturmaktadır. "Uluslararası göçle ilgili olarak genellikle ve çoğu zamanda yerinde olarak yapılan saptama, gelişmiş ülkelere sonradan katılanların genellikle uyum sorunları olan ve işsizlikten suçluluğa her anlamda sorunların yoğun olduğu düşük yaşama koşullarına sahip bu getto bölgelerinde yaşadıklarıdır" (Erbaş, 2019). Aslında bu belli bir kapalılığın getirdiği sürecin, sosyallikten uzaklaşmanın ve dışlanmanın istenmeyen ama öngörülebilir sonucudur. Bu kapalılaşmayı önleyebilmek için öncelikle var olan dil probleminin mümkün olduğunca çözülmeye çalışılması bu konuda en acil ihtiyaç gibi görülmektedir. Uzun vadede bu sorun doğal akış içerisinde özellikle 2. ve 3 . kuşak göçmenler için sorun olmaktan çıkabilir, ama kısa ve orta vadede göçmenlerin topluma katılımını engelleyen en temel faktörlerden biridir. Göçmenler topluma uyum sağlayamadıkları için kendi mahallelerinde, kendi içlerinde kapalı bir hayat sürmeye devam etmektedirler. Sosyal alanın dışında kaldıkları süre



zarfında daha da yabancılaşmaları kaçınılmazdır. Bu gettolaşma riski beraberinde çeteleşme, örgütlü suç, mafya benzeri oluşum gibi daha ileri boyutlarda suçla ilgili oluşumlara sebep olabilir. Bu durum ilerleyen süreçte bölgenin en önemli problemlerinden biri haline gelebilir. Dünya’da buna örnek olabilecek pek çok oluşum vardır. Bazı iç göçmenler görüşmelerde Suriyeli göçmenlerin halihazırda ortak hareket ettiğini ve olay çıktığında hemen toplandıklarını belirtmişlerdir.

Görüşmeci CG (taksici, 38): “...çok rahatlar ve çabuk çoğalıyorlar. Bir kavga oluyor, bir bakıyorsun yüz kişi geliyor.”

Görüşmeci NG (işçi, 43): “...bir whatsapp grupları varmış, kavga mı çıktı anında toplanıyorlar, oradan mesaj atıyorlarmış herkese. Hiçbiri bıçaksız dolaşmıyor.”

Görüşmeci KG (işsiz, 37): “Yarın pazar var burada, gelin bakın izleyin. Uyuşturucu satan, getiren, pislik ne ararsan var. Burada üretip satıyorlarmış. Biz bunlardan önce burada böyle bir şey görmedik.”

Bir diğer risk faktörü ise işsizliğin özellikle Şanlıurfa’da çok daha artması ve bu durumun şu anda olduğu gibi buradan Gaziantep’e ve diğer kentlere olan göçü arttırarak buralarda da benzer işsizlik gerilimleri oluşturmasıdır. Sokakta yaşanan gerilimin önemli bir kısmı aslında ekonomik gerilimin yansımalarıdır. Weber *Ekonomi ve Toplum* (2012) adlı eserinde ekonominin ilişkiler üzerinde nasıl bir etki bıraktığını ifade ederken toplumsal ilişkileri açık ve kapalı olarak ikiye ayırmaktadır. Ona göre “Sosyal bir ilişki taraflara maddi ve manevi tatmin için fırsatlar verebilir. Eğer taraflar başkalarını kabul ettiklerinde, tatmin derecesinde, türünde, güvenliğinde ya da değerinde bir iyileşmeye neden olacağı beklentisinde olursa çıkarları ilişkiyi açık tutmakta olacaktır. Öte yandan, eğer beklentileri durumlarını tekelci taktiklerle iyileştirmekse çıkarları kapalı ilişkilerdir” (Weber, 2012: 153). Dolayısıyla göçmenler arasında yaşanan ilişkinin temel niteliğini belirleyen faktörlerden en önemlisi de bu iki grup arasındaki çıkar ilişkisinin boyutudur. Özellikle Şanlıurfa’da bu konuda teşvik çalışmaları yapılabilir, yeni istihdam alanları açmak için yatırım teşvikleri uygulanabilir. Bunlar devlet eliyle uygulanabilecek tedbirlerdir. Çalışma alanlarında

var olan yasal boşlukların, uluslararası göçmenlerin çalışma şartlarının, sosyal güvenlik haklarının denetlenmesi, kayıt dışı işçiliğin önüne geçilmesi gerekmektedir. Burada hem devletin kayıt dışı, vergisiz, sigortasız çalışanlar açısından bir kaybı oluşmakta hem de iç göçmenler zaten tam anlamıyla tutunamadıkları birçok sektörde iş kaybı yaşamaya devam etmektedirler. Bu da var olan gerilim potansiyelinin artması anlamına gelmektedir.

Her iki kentte de kültürel ortaklıkların gruplar arası ilişkilerde pozitif etki yaptığı görülmüştür. Özellikle Şanlıurfa'da gerilimi azaltan en temel faktör bu kültürel yakınlık ve akrabalık ilişkilerinin varlığıdır. Ayrıca göçmen gruplar arasında karma evliliklerin varlığı tespit edilmiştir. Ve tarafların evlilik yoluyla kurulacak akrabalık ilişkileri konusunda ılımlı oldukları ve bunu bir anlamda ilahi bir takdir olarak gördükleri belirlenmiştir. Genç nüfusun her iki grup içinde de fazla olması ilerleyen dönemde karma evlilik yoluyla kurulacak ilişkilerin devamlılığını sağlayacak gibi görünmektedir.

Özellikle Suriyeli göçmen çocukların daha önce bahsedildiği üzere aileler arasında ve sosyal hayattaki ilişkileri yürütmede bir köprü görevi gördüğü söylenebilir. Çocuklar dil öğrenme konusunda ailelerden daha ileri seviyelerde oldukları için günlük işlerde ailelerine yardımcı olmaktadır. Bu anlamda çocukların kentin sosyal hayatı ile daha fazla katılım anlamında bütünleşmeleri daha mümkün hale gelmektedir. Bu da ilerleyen süreçte sonraki nesiller için bütünleşmenin daha pozitif ilerleyeceğini göstermektedir. 0-14 yaş arası çocukların sayısının 1.452.398 olduğu göz önüne alındığında bu durum daha net anlaşılmış olacaktır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2018 verilerine göre Suriyeli çocukların okullaşma oranının yüzde 63'e yaklaştığı belirtilmektedir. Bu sayının ilkokul çağında yüzde 96'ya çıktığı belirtilmektedir. Bu oran istatistiklere bakıldığında yıllar içerisinde artmıştır. Çocukların beraber eğitim görmeleri gruplar arası ilişkiler bağlamında da bütünleşmeye katkı sunabilecek anlamlı bir veri olarak okunmalıdır.



## SONUÇ

Göç, en temelde toplumsal bir eylem olarak her daim dinamik bir sürece atıfta bulunur. Bu nedenle dünya üzerindeki anlık gelişmelerden, siyasi söylemlerden, ekonomik gelişmelerden ve bunun gibi pek çok faktörden etkilenen göç gibi süreçlerin ele alındığı çalışmalar, en nihayetinde sonlanma aşamalarına geldiklerinde bile aslında tam anlamıyla bitmiş birer çalışma değildirler. Dünyanın bu kadar hızlı değiştiği bir çağda sürekli gelişen olaylar, sürekli yeni soru ve sorunları da beraberinde getirmektedir. Her çalışma bir yanıyla yeni düşünme pratiklerine de yol açar. Dolayısıyla bu çalışma da aslında sonuç aşamasına geldiğinde bile hala göçü etkileyen

güncel meseleler nedeniyle yeni sorular üretmektedir. Bu metnin yazılmaya çalışıldığı anda bile Barış Pınarı Harekâtı, Suriye’de güvenli bölge oluşturma çabaları ve göçmenlerin evlerine hangi şartlarda dönebileceği tartışılıyordu. Ki bu tartışma göçle ilgili yapılan tartışmaların her dönem için en popüler olanıydı; göçmenler evlerine dönecek mi?

Manşetlere düşen son haber Türkiye’de göçmenlerin kayıtlı oldukları ile dönmelerini gerektiren sürenin dolduğu haberini veriyorken, göçmenlerden gelen cevap ise aslında bir gerçeği ortaya koyuyordu: “Gönderilsek de yine geri geliriz.” (Milliyet, 1 Kasım, 2019). Bu, aslında Türkiye’de yaşayan göçmenlerle ilgili daha iç bir meseleyi ifade ediyor. Ancak uluslararası göçlerde de göçmenlerin evlerine dönmek konusunda, özellikle belli bir süre varış ülkesinde yaşadktan sonra, karışık fikirlere sahip oldukları söylenebilir. Hiç kimse kendini güvende hissetmediği bir bölgeye dönmek istemeyecektir. Bu, çatışma ve şiddetten veya siyasi baskılardan ya da ekonomik anlamda hayatın idame edilmesiyle ilgili bir kaygıdan kaynaklanan kendini güvende hissetmeme halidir. Ancak yine de dönüş için tüm şartlar uygun olduğunda bile bu ihtimal göçmenler için kolay bir süreç olmayabilir. Çünkü bu dönüş vatana geri dönmeyi içerse de yeniden göç etmeyi gerektiren ve benzer süreçlerin yeniden yaşanmasını gerekli kılan bir eylem olacaktır. Bartram (vd. 2017: 261) geri dönüş’ü “dışa doğru göç’ün karşısı ya da ters çevrilmiş hali değil aksine dış göçle birçok ortak noktası olan bir göç türü” olarak ifade etmektedir. Dolayısıyla anavatandan ayrılış göçmenler için zorlayıcıdır, ancak geri dönmenin de çok kolay bir süreç olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu durum özellikle belli şartlarda hayata tutunmuş göçmenlerin geldikleri yerde kalıcı olması ihtimalini de arttırmaktadır. Ayrıca hane halkı reisi dönmek istese bile ailelerin bu isteği onaylamaması da göçmenlerin kalıcı olmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Araştırma kapsamında görüşülen göçmenlerden bazıları da kendileri dönmek isteseler bile çocuklarının dönmek istemeyeceklerini çünkü onların aslında dünyayla burada tanıştıklarını, bir çevreleri olduğunu ve artık anavatanlarının onlara yabancı olduğunu söylemektedirler. Dolayısıyla bu anlamda sonraki nesiller için anavatana yabancılaşma durumundan da söz etmek mümkündür. Çünkü “ev, kişinin başladığı yerdir” (Eliot, 1943: 17). Dolayısıyla aslında sonraki kuşak için ev atalarının göç ettiği yer haline gelir. Bir

toplum içine doğmak, orada büyümek aslında o topluma ait bir kültürle yoğrulmaktır. Ve dolayısıyla ata kültürü sonraki kuşaklar için bir tarihi geçmişe ait hikayeler bütünüdür. İlişkinin sürdürülmesi daha soyutlaştırılmış bir algı çerçevesinde mümkün olur ve göçmen bu durumda ata yurdunda bir misafirdir. Bu da sonraki nesillerin kalıcılık oranını arttırmaktadır. Göç içinde bulunulan çağın tartışmasız bir gerçekliğidir. Yok saymak, görmezden gelmek, toplumun dışında bırakmak ya da sosyal anlamda ayırtırmaya tabii tutmak göçmenlerin varlığını ortadan kaldırmayacaktır. O halde tartışılması gereken mesele göçmenlerin dönüp dönmeyecekleri meselesinden çok daha fazlasını içermelidir. Tartışılması gereken bu sürecin nasıl yönetilmesi gerektiğidir.

Dünya üzerinde insan hareketliliğinin olduğu her coğrafyada, göçmenler, kültürel, ekonomik, sosyal alandaki dönüşümlerin aktif öznesi olmuşlardır. Bugün göçün anlaşılabilir hale gelmesi için kullanılan pek çok kavram ve yöntem aslında geçmişe ait kavram ve yöntemlerdir. Göç tarih boyunca artarak devam etmiş, bunun yanı sıra göçün karakteristik özellikleri pek çok kez değişime uğramıştır. Sanayi sonrası dönemde göçün ve göçmenlerin algılanış biçimi ile bugün göçe ve göçmenlere yüklenen anlamlar, onlara bakış açısı ve tutumlar oldukça büyük farklılıklar da göstermektedir. Bugün yaşanan zorunlu göçmenlik, mültecilik, sığınmacılık durumu, kır ve kent arasındaki itici ve çekici faktörlerle açıklanan göçün sahip olduğu niteliklerden çok daha farklı niteliklere sahiptir. Sanayileşme döneminde göç etmesi için teşvik edilen göçmenler, bugün potansiyel risk unsurları oldukları gerekçesiyle sınırların ötesinde tutulmak istenmektedir. Dolayısıyla tüm bu faktörler toplumsal alanda yaşanan karşılaşmaların temelinde yatan gerilim potansiyelinin nasıl bu kadar arttığını da göstermektedir. Dün'ün misafirleri, bugün'ün yabancıları haline gelmişlerdir. Bu da toplumsal bütünleşme sürecini olumsuz etkileyen en önemli faktördür. Göçmenlerin var oldukları toplumla bütünlük sağlayamamaları, toplum tarafından kabul edilmemeleri ya da sosyal olarak dışlanmaları, onları kent yaşamının birer parçası olamadıkları için kapalı gruplar halinde yaşamaya mecbur bırakmaktadır. Aynı zamanda yoksulluk bu gerilimi arttıran bir diğer faktördür ve sosyal anlamda dışlanma ile yakından ilgilidir.

Türkiye 2011'den itibaren 8 yıldır Suriyeli geçici koruma kapsamındaki göçmenlere ev sahipliği yapmaktadır. Ve yalnızca Suriyeliler de değil Türkiye'de kalıcı hale gelmiş pek çok uluslararası göçmen grubu bulunmaktadır. Suriyelilerin Türkiye'de bulunduğu bu 8 yıl, kısa sürede dönecekleri varsayılan göçmenler için uzun sayılabilecek bir süredir. Çünkü hükümet dahil kimse olayların bu kadar büyüyeceğini, bu kadar fazla sayıda göçmenin Türkiye'ye geleceğini ve bu kadar uzun süre kalacaklarını başlangıçta öngörememişti. Ancak geline nokta Suriyeli göçmenler ve diğer uluslararası göçmenler geri dönemediler. Ve önemli olan ne zaman eve dönecekleri değil, göçmenlerin kentle nasıl ilişki kurabilecekleri ve toplumsal bütünleşmenin nasıl sağlanacağıdır. Bu soru özellikle Gaziantep ve Şanlıurfa gibi kentlerde göçmenlerin yoğunlaşması ve ayrıca iç göçmenlerle aynı mekanları paylaşmaları nedeniyle daha da önemli görünmektedir. Yaklaşık 20 yıl önce bu kentlere gelmiş olan iç göçmenler, her iki kentte de belli bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Ve aynı bölgeler son 8 yıldır göçmenlerin karşılaşma mekanları olmuştur. Göç'ün değişen niteliği, göçmenlere yönelik algının değişmesi ve geçmişteki tecrübelerle oranla göçmenlerin bugün daha fazla yabancı olarak algılanmaları göçmenlerde merkezden kopuk kendi içlerinde kapalı bir yaşam sürdürme pratiğini desteklemektedir. Yeni bir yere gelmenin verdiği yabancı olma hali, kentin istenmeyenleri olarak dışlanmaya maruz kalmaları, kendilerini ifade edecek yeterli dil bilgisine sahip olmamaları ve hatta nefret içeren söylemlere maruz kalmaları göçmenlerin varış yerinde kendilerini sosyal mekandan izole etmeye, sosyal ve psikolojik anlamda kapanmaya ve gettolaşmaya neden olmaktadır. Bu kapanma, göçmenlerin dezavantajlı olma durumunu pekiştirerek hem uyum anlamında hem de sosyal bütünleşme anlamında süreci zorlaştırmaktadır. Var olma çabası, görünür olma mücadelesi insanın doğası gereği bir ihtiyaçtır. Bu yalnızca bireysel bir süreç olarak değil aynı zamanda grup bazında ele alındığında da grup içi dayanışmayı arttırırken, diğerleriyle olan ilişkinin keskin bir biçimde sınırlandırılmasını ve yabancılık halinin perçinlenmesini destekler.

İç göçmenler ile dış göçmenlerin karşılaşmasında mekana sahip olma dürtüsünün, ekonomik anlamda var olan imkanların yetersizliği korkusunun baskın olduğu görülmektedir. Bu ilişkilerde ekonomik çıkarlar en temel faktörlerden birini

oluşturmaktadır. İç göçmenler ve dış göçmenler arasındaki karşılaşmanın da aslında temel belirleyicilerinden birisi bu ekonomik çıkar ilişkileridir. Çalışanların göçmenlere verdiği tepkiler ile iş verenlerin verdiği tepkilerin farklı olmasının temelinde yatan tutum da bu çıkar ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde ev sahiplerinin hem göçmenleri istememesi ama aynı zamanda yüksek ücretlerle evlerini hala onlara vermeye devam etmesi konusundaki kafa karışıklıklarının temelinde yatan sebep budur. Ekonomik olarak fayda sağlaması açısından kabul edilen göçmenler, diğerleri tarafından bir kaygı oluşturduğu ölçüde dışlanmaya maruz kalmakta, bu durum ise fayda-zarar açısından değerlendirilmektedir. Tarafların birbirleri ile olan ilişkilerinde bu fayda-zarar durumunun hangisinin baskın olduğu sürecin nasıl ilerleyeceğini de belirlemektedir.

İlk grup olarak iç göçmenlerin kentin yerlileriyle ilişkisi bu süreç bağlamında gerçekleşirken, daha sonra iç göçmenlerle dış göçmenlerin karşılaşmasında bir rol aktarımı olduğu görülebilir. İç göçmenler kentin yerlileriyle karşılaştıklarında rollerin dağılımı açısından daha pasif olarak tanımlanabilecek bir konumdan, uluslararası göçmenlerle olan ilişkide aktif konuma geçmişlerdir. İç göçmenler ilk geldiklerinde kentin yerlileri ile yaşadıkları süreçte mekânsal ve sosyal kapanma sürecini yaşamışlardır. Bu nedenle kentte belli bölgelerde yoğunlaşan iç göçmenler belli sektörlerde verdikleri var olma mücadelesi sonucunda kendilerine bir yer edinmişlerdir. Ve bu sektörler iş garantisi olmayan, çoğunlukla beden işine dayanan, rekabetin kolayca yaşanabileceği sektörlerdir. Dolayısıyla yoksulluğun da yaygın olarak görüldüğü söylenebilir. Şimdilerde ise bu iç göçmenler tutunmaya çalıştıkları kentte ekonomik olarak dış göçmenlerle karşılaşma tecrübesini yaşamaktadırlar. Bu da iç göçmenlerde yeniden ve başka aktörlerle rekabet etmek zorunda kalmanın verdiği kaygı davranışını desteklemiştir. İki grup arasında yaşanan ilişkinin temelinde bu rol aktarımının olduğu görülmektedir. Uluslararası göçmenler artık kentin yeni yabancılarıdır.

Ekonomik karşı karşıya gelme durumu pek çok karşılaşmada olduğu gibi göçmenler ve diğer göçmenler arasındaki ilişkide bahsedilen şekillerde etkili olmaktadır. Özellikle Gaziantep'teki göçmen grupların karşılaşmalarında bu gerilim

yaratma etkisi oldukça açık biçimde hissedilmektedir. Fakat burada ekonomik olarak rekabet içinde olmaktan kaynaklanan çatışma ihtimalini Şanlıurfa'da yavaşlatan önemli bir faktör olduğu görülmektedir: Kültürel ortaklık.

Farklı grupların karşılaşmalarında ilişki sürecinin tesis edilmesi aslında daha önce de ifade edildiği üzere ben ve öteki ayrımı üzerinden yapılmaktadır. Sosyal ilişki bu iki aktör arasında oluşur. Ve bu iki aktörün konumu birbirlerinin tanımlanması üzerinden şekillenmektedir. Yani ötekinin tanımlanması aslında bir anlamda ben'in kimliğine dair bir açıklama getirmektedir. Bu ilişki ise temelde benzerlik ve farklılık üzerinden kurulmakta ve süreç öncelikle önyargı ile başlamaktadır. Şanlıurfa'da yaşanan sürecin uyum ve bütünleşme davranışı anlamında daha olumlu olmasının altında yatan temel sebep de iki grup arasındaki kültürel ve toplumsal benzerliğin Gaziantep'e göre daha fazla ve görünür olmasıdır. Etnik benzerlik kültürel benzerliği de beraberinde getirmekte ve bu anlamda yerli halkın Suriyelilerle olan ilişkisi yine iç göçmenlerin tutumlarının Gaziantep'e göre daha olumlu olmasında etkilidir. Şanlıurfa'da işsizliğin Gaziantep'e göre fazla olması buradaki rekabetin daha sert geçmesi gerektiği fikrini doğursa da, Şanlıurfa'da toplumsal mekanizmaların daha doğal bir süreçte kendiliğinden işliyor olması iki taraf arasında dengenin korunmasına yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla ekonomik faktörlerin çatışma ihtimalindeki etkisi kültürel benzerlik yoluyla kurulan ortaklıkla yavaşlatılmaktadır. Akrabalık ilişkileri, karışık evlilikler, aşiret reislerinin konumu, yerli halkın tutumu, kültürel olanın yaşam pratiklerine yansması ve bunun üzerinden yabancılık boyutunun azalmaya başlaması ilişkinin kendi içinde barındırdığı uyum ve çatışma potansiyelinden hangisinin ortaya çıkacağını belirlemektedir.

Türkiye'de yaşanan bu karşılaşma deneyimi aslında kendi içinde farklılaşan uyum ve çatışma potansiyellerinin her ikisine de haizdir. Ancak bu iki potansiyelden hangisinin ortaya çıkacağı konusunda toplumsal faktörlerin etkili olduğu ve dolayısıyla bunun da her bir karşılaşma deneyimi için farklı sonuçlar doğuracağı açıktır. Kültürel uyum benzerliği arttırdığı ölçüde uyumu kolaylaştırabilir ancak ekonomik rekabet çatışmanın ön koşulu değildir. Nitekim işsizliğin daha yüksek



olduğu Şanlıurfa’da Gaziantep’e kıyasla gerilimin daha az olması bunu ortaya koymaktadır.

Bugün artık gelinen noktada Türkiye dünyada değışen göç rotalarının yeni göçmen ülkelerinden biri olarak, ilerleyen süreçte daha fazla sayıda karşılaşmaya ev sahipliğı yapacaktır. Bu sürecin “başarılı” bir şekilde tesis edilmesi ise elbette sadece bu karşılaşmayı yaşayan grupların sorumluluğunda değildir. Burada hem devletlere, hem sivil toplum örgütlerine, medya kuruluşlarına ve pek çok kuruma sorumluluk konusunda önemli görevler düşmektedir. Bu açıdan Türkiye’deki duruma bakıldığında, göç politikaları konusundaki eksiklikler toplumsal bütünleşme konusunda da süreci olumsuz etkilemektedir. Özellikle sistem uyumu konusunda yaşanan aksaklıklar ve eksiklikler günlük hayatta göçmenlerin kültürel uyumunu olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle “piyasa, örgütler ve para” gibi genel araçları içeren sistem uyumunun kültürel uyumun bir ön şartı gibi düşünülmesi ve bu eksikliğin giderilmesi gerekmektedir. Böylece yasal haklar ve sosyal güvenceler, eşit ve adil olmayan tutumlar, emeğin sömürülmesi ve karşılığının alınamaması gibi meseleler üzerinden yaşanan gerginlikleri azaltma imkanı konusunda yol kat edilmiş olacaktır. Bu anlamda göç’ün toplumsal etkilerinin taraflar için mümkün olan en iyi hale getirilmesi de iyi bir göç yönetimiyle mümkündür.

Bu çalışmanın ortaya koymaya çalıştığı şey de tam olarak uyumu kolaylaştıran ve dolayısıyla desteklenmesi gereken alanlar ile gerilim oluşturan ve önlem alınması gereken alanların neler olduğudur. En nihayetinde bölgesel farklılıklar, süreçlerin kentsel dinamikler açısından ele alınmasını gerektirmektedir. Genel geçer kaideler etrafında şekillenen uyum programları bölgesel farklılıklar göz önüne alınmadığında başarısız bir göç yönetimine neden olmaktadır. Özellikle bölgesel ve kentsel faktörlerin önemli olduğu göçmen karşılaşmalarının daha mikro boyutlarda ele alınarak yerele özgü çözümlerin ortaya koyulması için öncelikle bu farklılıkların belirlenmesi gerekmektedir.

## KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Yusuf: **Göç Sosyolojisi**, İstanbul, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.
- Aker, Tamer vd.: Zorunlu İç Göç: Ruhsal ve Toplumsal Sonuçları, **Anadolu Psikiyatri Dergisi**, Sayı 3, s.97-103.
- Akgür, Zeynep G. **Türkiye’de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgeler Arası Dengesizlik (1970-1993)**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Akşit, Bahattin.: İç Göçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış, **Türkiye’de İç Göç**, der. Ahmet İçduygu vd., İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1998.
- Algan Yann vd.: Introduction: Perspectives on Cultural Integration of Immigrants, **Cultural Integration of Immigrants in Europe**, ed. Yann Algan, Alberto Bisin, Alan Manning ve Thierry Verdier, Oxford, Oxford University Press, 2012, s.1-49.
- Arı, Kemal: **Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.
- Ayata, Sencer: Bir Yerel Sanayi Odağı Olarak Gaziantep’te Girişimcilik, Sanayi Kültürü ve Dış Ekonomik Dünya ile İlişkiler, **İlhan Tekeli İçin Armağan Yazılar**, der. S. İlkin, O. Tekelioğlu ve M. Güvenç, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, s.559-590.
- Ayhan, Bahattin: **Türkiye’nin Etnik Yapısı-Azınlıklar Gerçeği**, Ankara, Dorlion Yayınları, 2019.
- Balkır, Canan, Bianca Kaiser: Türkiye’de Avrupa Birliği Vatandaşları, ed. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya, **14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla**

- Türkiye'ye Göçler**, İstanbul, İstanbul Bilgi Yayınları, 2015, s.221-243.
- Bartram, David, Maritsa S. **Göç Meselesinde Temel Kavramlar**, çev İtir Poros, Pierre Monforte: Ayabeyoğlu Tuncay, Hece Yayınları, 2017.
- Bauman, Zygmunt: **Sosyolojik Düşünmek**, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2013a
- Bauman, Zygmunt: **Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm**, çev. F. Doruk Ergün, İstanbul, Say Yayınları, 2013b.
- Bell, Martin vd.: Cross-National Comparison of Internal Migration: Issues and Measures, **Journal of the Royal Statistical Society: Series A**, Cilt 165, Sayı 3, 2002, s.435-464. (Çevirimiçi) <https://www.jstor.org/stable/3559697>
- Bell, Martin ve Elin Charles- Edwards: Measuring Internal Migration and the Globe: A Comparative Analysis, KNOMAD (Global Knowledge Partnership of Migration and Development) Working Paper 3, 2014. (Çevirimiçi) [https://www.knomad.org/sites/default/files/2017-04/KNOMAD%20Working%20Paper%203BellCharles-Edwards 12-19-2014 0.pdf](https://www.knomad.org/sites/default/files/2017-04/KNOMAD%20Working%20Paper%203BellCharles-Edwards%2012-19-2014%20.pdf)
- Berry, John W.: Living Together in Culturally plural Societies: Understanding and Managing Acculturation and Multiculturalism, **Perspectives on Human Development, Family and Culture**, der. Sevdâ Bekman ve Ayhan Aksu Koç, New York, Cambridge University Press, 2009, s.227-240.
- Berry, John W.: Immigration, Acculturation and Adaptation, *Applied Psychology: An International Review*, 46:5-68, 1997.
- Berry, John W., Uichol Kim, Steven Power vd.: Acculturation Attitudes in Plural Societies, **Applied Psychology**, 38, 1989, s.185-206.
- Berry, John W., David L. Sam: Acculturation and Adaptation, **Handbook of Cross Cultural Psychology**, der. John W. Berry, Marshall H.

- Segall ve Çiğdem Kağıtçıbaşı, Massachusetts, Allyn and Bacon, 1996, s.291-326.
- Betts, Alexander: **Forced Migration and Global Politics**, United Kingdom, Blackwell Publishing, 2009.
- BM **International Migration Report**, New York, 2017.  
Çevirimiçi:  
[www.un.org/en/development/desa/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017\\_Highlights.pdf](http://www.un.org/en/development/desa/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf)
- Borjas, George J., Lawrence F. Katz: **The Evolution of the Mexican-Born Workforce in the United States**, Nber Working Paper Series, National Bureau of Economic Research, 2005.  
Çevirimiçi: [www.nber.org/papers/w11281.pdf](http://www.nber.org/papers/w11281.pdf)
- Bruce, Steve , Steven Yearley: **The Sage Dictionary of Sociology**, London, Sage Publications, 2006.
- Buck, Nick: Social Cohesion in Cities, **Changing Cities: Rethinking Urban Competitiveness, Cohesion and Governance**, der. Nick Buck, Ian Gordon, Alan Harding ve Ivan Turok, New York, Palgrave, s.44-61
- Bücher, Carl: **Industrial Evolution**, London, Forgotten Books, 2017.
- Card, David: Is The New Immigration Really So Bad? **Economic Journal**, Cilt 115, Sayı 506, 2005, s.300-323. doi: 10.1111/j.1468-0297.2005.01037.x
- Carmon, Naomi: Immigration and Integration in Post Industrial Societies: Quantitative and Qualitative Analyses, Immigration and Integration in Post-Industrial Societies: Theoretical Analysis and Policy Related Research ed. Naomi Carmon, London, Palgrave Macmillan, s.21-35.
- Castles, Manuel: **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi**, çev. Ebru

- Kılıç, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Castles, Stephan, Godula **Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe**, London, Oxford University Press, 1973.
- Kosack:
- Castles, Stephan, Mark J. **Göçler Çağı-Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri**, çev. Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut, İstanbul, 2008, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,
- Miller:
- Champion, Tony, Ian Are People Changing Address Less? An Analysis of migration within England and Wales, 1971-2011, by distance of move, **Population, Space and Place**, Cilt 23, Sayı 3, 2016. doi: 10.1002/psp.2026.
- Shuttleworth:
- Cooke, Thomas: Its Not Just the Economy: Declining Migration and the Rise of Secular Rootedness, **Population, Space and Place**, Cilt 17, Sayı 3, s.193-203. doi:10.1002/psp.670
- Constant, Amelie, Klaus F. Diaspora Economics: New Perspectives, **Working Paper Series**, Maastricht Economic and Social Research Institute on Innovation and Technology, 2006(Çevirimiçi)
- Zimmermann: <https://www.merit.uin.edu/publications/wppdf/2016/Wp2016-042.pdf>
- Coşkun, İsmail: Zeytinburnu Belediyesi Türk Modernleşmesi ve Sosyoloji Semineri, 29.03.2018.
- Çağaptay, Soner: Kemalist Dönemde Göç ve İskan politikaları: Türk Kimliği Üzerine Bir Çalışma, **Toplum ve Bilim**, Sayı 93, 2002(Yaz), s.218-241.
- Çakırer-Özservet, Yasemin: Zeytinburnu'nda Doğu Türkistan Türkleri'nin Ulusötesi Bellek Eklemlenmesi, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 3, sayı 1, 2015, s.59-80.

- Çelik, Fatih: İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı ile Analizi, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 27, 2006, 149-170.
- Deshingkar, Priya , Sven, Grimm: **Internal Migration and Development: A Global Perspective**, IOM, 2005.
- Dedeoğlu, Saniye. Ve Çişel .E. Gökmen: **Göç ve sosyal Dışlanma: Türkiye’de Yabancı Göçmen Kadınlar**, Ankara, Efil Yayınevi, 2011.
- Deniz, Orhan, Erol Etlan: Kırdan Kente Göç ve Göçmenlerin Uyum Süreci Üzerine Bir Çalışma: Van Örneği, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, 2009, s.472-498.
- Erbaş, Hayriye: **Gidişlerden Kaçışlara Göç ve Göçmenler: Kuram Yöntem ve Alan Yazıları**, Ankara, Phoenix Yayınları, 2019.
- Eliot, Thomas S.: **Four Qouartets**, New York, Harcourt, 1943.
- Elizaga, Juan C.: Internal Migration: An Overview, **The International Migration Review**, Cilt 6, Sayı 2, 1972, s.121-146. doi: 10.1177/0197918372006000202.
- Fiske, John: **Popüler Kültürü Anlamak**, çev. Süleyman İrvan, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Gardner, Robert W.: Macrolevel Influences on the Migration Decision Process, **Migration Decision Making Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies In Developed and Developing Countries**, ed. G. F. De Jong ve R. W. Gardner, New York, Pegomon Press, 1981, s.59-89
- Gedik, Erdoğan : Almanya’da Öteki Olmak, Öteki Kalmak, **Folklor/Edebiyat**, Cilt 16, Sayı 62, s.41-68.
- Gellner, Ernest: Nations and Nationalism, Oxford, Basil Blackwell, 1983.
- Geniş, Şerife, Emin B. Adaş: Demographic and Socio-economic Structure of Gaziantep City Population: Notes From a Fieldwork,

- Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1, 2011, s.293-321.
- Ghosh, Bimal.: **Refugee and Mixed Migration Flows-Managing a Looming Humanitarian and Economic Crisis**, Palgrave Macmillan, 2018.
- Giddens, Anthony: **Sosyoloji**, çev.Hüseyin Özel, Cemal Güzel, Ankara, Ayraç Yayınları,2000.
- Glazer, N, D. I. Moynihan: **Beyond the Melting Pot: The Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italians and Irish of New York City**, Cambridge, MA, MIT Press, 1970.
- Gordon, Ian: **Modelling Approaches to Migration and Labour Market, Migration Processes and Patterns**, Volume 1, der. T. Champion ve T. Fielding, London, Belhaven Press.
- Gordon, Jennifer, R. A. Lenhardt: **Conflict and Solidarity Between African american and Latino Immigrant Workers**, 2007. Çevirimiçi: [www.law.berkeley.edu/files/GordonLenhardtpaperNoW30.pdf](http://www.law.berkeley.edu/files/GordonLenhardtpaperNoW30.pdf)
- Gordon, Milton M.: **Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion and National Origins**, New York, Oxford University Press, 1964.
- Güreşçi, Ertuğrul: **Ortak ve Farklı Yönleriyle İç ve Dış Göçler, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 9, Sayı 43, 2016, s.1058-1064. doi: 10.17719/jisr.20164317673
- Greenwood, Michael J.: **Human Migration: Theory, Models and Empirical Studies, Journal of Regional Science**, Cilt 25, Sayı 4,1985, s.521-544. doi: 10.1111/j.1467-9787.1985.tb00321.x

- De Haan, Arjan: **Migrants, Livelihoods, And Rights: The Relevance of Migration in Development Policies**, Social Development Working Paper, 2000.
- Handling, Oscar: **The Uprooted**, Boston, University of Pennsylvania Press, 1973.
- Herzog, H. W., Alan M. Schlottman: Labor Force Mobility in the United States: Migration, Unemployment and Remigration, **International Regional Science Review**, Cilt 9, Sayı 1, 1984, s.43-58.
- Hoselitz, Bert, E.: Urbanization and Economic Growth in Asia, **Economic Development and Cultural Change**, Cilt 6, Sayı 1 Chicago, 1957, s.42-54.
- Huntington, Samuel: **Who Are We? The Challenges To America's National Identity**, New York, Simon&Schuster, 2005.
- HÜNEE **Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması**, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2006.
- IOM World Migration Report, United Nations Publications, 2000. Çevirimiçi: [https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr\\_2000\\_edited\\_0.pdf](https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2000_edited_0.pdf)
- IOM Migration for Development: Within and Beyond Frontiers, IOM International Organization for Migrations, 2006.
- İçduygu, Ahmet.: International Migration and Human Development in Turkey, Human Development Reports Research Paper 2009/52, New York, United Nations Development Programme (Çevirimiçi) [http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdrp\\_2009\\_52.pdf](http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdrp_2009_52.pdf)
- İçduygu Ahmet, Sema Erder, Ömer F. Gençkaya : **Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus Devlet Oluşumlarından Ulus Ötesi Dönüşümlere**, MireKoç Proje Raporları 1/2014,



- İstanbul, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, 2014.
- İçduygu Ahmet, İbrahim  
Sirkeci: Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri, **75. Yılda Köylerden Şehirlere**, ed. Oya Baydar, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s.249-268.
- İçduygu, Ahmet, Şule Toktaş: How to Smuggling and Trafficking Operate via Irregular Border Crossing in the Middle East? Evidence From Field in Turkey, **International Migration**, Cilt 40, sayı 6, Oxford, Blackwell Publishers, 2002, s.25-54.
- İpek, Nedim: Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri (1877-1890), yy., Türk Tarih Kurumu, 1999.
- İslatince, Hasan.: Rasyonel Beklentiler Teorisinin Rasyonelliği Tartışmaları, **C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, 2002, s.17-23.
- İşkur  
İçgücü Piyasası Araştırma Raporu, 2017. (Çevirimiçi)  
<https://media.iskur.gov.tr/15151/sanliurfa.pdf>
- Kaiser, Bianca.: Social Life-Worlds of German Migrants in Turkey: The “Other Side” of the Turkish-German Transnational Space, **Transnational Social Spaces: Agent, Networks and Institutions**, ed. Thomas Faist, Eyüp Özveren, Burlington, Aldershot, 2004, s. 91-110.
- Kaiser, Bianca: 50 Years and Beyond: The Mirror og Migration-German Citizens in Turkey. **Perceptions: Journal of International Affairs**, Cilt 17, Sayı 2, 2012, s.113-124.
- Kao,Grace, Marta Tienda : Optimism and Achievement: The Educational Performance of Immigrant Youth, **Social Science Quarterly**, Cilt 76, sayı 1, 1995, s. 1-19.
- Karpat, Kemal: **Osmanlı Nüfusu (1830-1914)**, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003.

- Karpat, Kemal: **Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, çev. Bahar Tırnakçı, Timaş Tarih, 2010.
- Keleş, Ruşen: **Kentleşme Politikası**, Ankara, İmge Kitabevi, 2010.
- Keyder, Çağlar: **Toplumsal Tarih Çalışmaları**, İstanbul, Dost Yayınevi, 1983.
- Kıray, Mübeccel B.: **Kentleşme Yazıları**, İstanbul, Bağlam Yayınevi, 2007.
- Kirişçi, Kemal: Disaggregating Turkish Citizenship and Immigration Practices, **Middle Eastern Studies**, Cilt 36, Sayı 3, yy., Taylor&Francis, 2000, s.1-22
- Koser, Khalid: **International Migration: A Very Short Introduction**, Oxford, Oxford University Press, 2007.
- Köymen, Oya: **Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları, 75 Yılda Köylerde Şehirlere**, ed. Oya Baydar, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s. 1-30.
- Kurban, Dilek., Mesut, Yeğen: **Adaletin Kıyısında: Zorunlu Göç Sonrasında Devlet ve Kürtler**, İstanbul, TESEV, 2012.
- Kuschminder Katie, Monaj Dora: **Migration in Afghanistan: History, Current Trends and Future Prospect**, 2009 (Çevirimiçi) [http://mgsog.marit.unu.edu/publication/external\\_policy\\_reports/2009\\_Afghanistan\\_Country\\_Paper.pdf](http://mgsog.marit.unu.edu/publication/external_policy_reports/2009_Afghanistan_Country_Paper.pdf)
- Kutal, Gülten: **Türkiye’de İşsizliğin Yapısal Özellikleri, II. İstihdam Haftası Tebliğleri**, Ankara, İİBK Yayınları, 1992, s.61-66.
- Kümbetoğlu, Belkıs: Küresel Gidişat, Değişen Göçmenler ve Göçmenlik, **Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar**, ed. A. Kaya, G. G. Özdoğan, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2003, s.271-289.
- Lazear, Edward, P.: Culture and Language, **Journal of Political Society**, Cilt 107, Sayı 6, 1999, s.95-126. doi:10.1086/250105
- Lee, Everett. S.: A Theory of Migration, **Demography**, Cilt 3, Sayı 1, 1966, s.47-57. doi: 10.2307/2060063

- Lucassen,J, L. Lucassen, P. Migration History: Multidisciplinary Approaches, Manning **Migration History in World History-Multidisciplinary Approaches**, ed. J. Lucassen, L. Lucassen, P. Manning, Leiden-Boston, Brill,2010, s. 3-38.
- Macar, Elçin: Yunanistan'dan Anadolu'ya Göç: Nüfus Mübadelesi, **Türkiye'nin Göç Tarihi; 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler**, der. M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s.173-190.
- Marshall, Gordon: **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2003.
- Massey, Douglas. S., J. Edward Taylor: **International Migration: Prospects and Policies in a Global Market**, New York, Oxford University Press, 2004.
- Mead, George H.: **Zihin, Bellek ve Toplum**, çev. Yeşim Erdem, İstanbul, Heretik, 2017.
- Myers, Norman: Environmental Refugees, **Population and Environment**, Cilt 19, Sayı 2, s.167-182. doi: 10.1023/A:1024623431924.
- Nagel, C.R. ve L. A. Staeheli: Integration and the Negotiation of Here and There: The Case of British Arab Activists, *Social and Cultural Geography*, Cilt 9, Sayı 4, 2008, s.415-430.
- O'Reilly, Karen: Migration Theories: A Critical Overview, **Routledge, Handbook of Immigration and Refugee Studies**, ed. A.Triandafyllidou, Abingdon, Oxford-Routledge, 2015, s.25-33.
- Orkun, Nilüfer, D.: **Küreselleşmenin Değiştirdiği Yemek Kültürü: İstanbul Beyoğlu: 2002-2009**, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

- Öğün, Süleyman S.: **Modernleşme Milliyetçilik ve Türkiye**, Bağlam Yayınları, 1995.
- Özer, Yeşim : **Uluslararası Göç ve Yabancı Düşmanlığı**, İstanbul, Derin Yayınları, 2015.
- Park, Robert E.: İnsan Göçü ve Marjinal İnsan, **Yabancı, Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik**, der. Levent Ünsaldı, çev. Kübra Eren. Ankara, Heretik, 2016, s. 69-82
- Parnwell, Mike.: **Population Movements and the Third World**, New York, Routledge, 2014.
- Peker, Mümtaz: Türkiye’de İç Göç’ün Değişen Yapısı, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, der. Oy Baydar, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s.295-304.
- Peters,Karen: Living Together in Multi Ethnic Neighbourhoods: The Meaning of Public Spaces for Issues of Social Integration, The Netherlands, Wageningen Academic Press, 2011.
- Portes, Alejandro: Contemporary Immigration: Theoretical Perspectives on Its Determinants and Modes of Incorporation, **International Migration Review**, Cilt 23, Sayı 3, 1989, s.606-630. doi: 10.2307/2546431.
- Rees, P., M. Bell, M. Blake vd.: Problems and the Solutions in the Measurement of Migration Intensities: Australia and Britain Compared, **Population Studies**, Cilt 54, Sayı 2, s.207-222. doi: 10.1080/713779082
- Richmond, Anthony H.: **Global Apartheid: Refugees, Racism and the New World Order**, Oxford, Oxford University Press, 1994.
- Robertson, Roland: **Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür**, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Ankara, Bilim ve Sanat.
- Sağlam, Serdar: Türkiye’de İç Göç Olgusu ve Kentleşme, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları**, Sayı 5, 2006, s.33-44.

- Sam, David L.: Acculturation Conceptual Background and Core Components, **Cambridge Handbook of Acculturation Psychology**, der. David L. Sam ve John W. Berry, Cambridge, Cambridge University Press, s.11-26.
- Sassenn, Saskia: **Losing Control? Sovereignty in An Age of Globalisation**, New York, Columbia University Press, 1996.
- Schnapper, Dominique: **Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki**, Çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Sert, Deniz Ş.: Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru, **Küreselleşme Çağında Göç**, der. S. Gülfer İhlamur-Öner, N. Aslı Şirin Öner, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.
- Sezer, Serab: **Lozan ve Mübadele**, İstanbul, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Sirkeci, İbrahim: Exploring the Kurdish Population in the Turkish Context, *GENUS, An International Journal of Demography*, 56-1, s.149,175.
- Simmel, George: **Bireysellik ve Kültür**, çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, 2009.
- Simmel, George: **Yabancı, Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik**, der. Levent Ünsaldı, çev. Kübra Eren, Ankara, Heretik, 2016, s. 35-52.
- Sinha, Vishwa N. D., Md Ataulah: **Migration – An Interdisiplinary Approach**, Delhi, Seema Publications, 1987.
- Skeldon, Ronald: Global Migration: Demographic Aspects and its Relevance for Development, **Population Division, Technical Paper 2013/6**, United Nations Department

- of Economic and Social Affairs, New York, 2013.  
(Çevirimiçi) [https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/technicalpapers/docs/EGM.Skeldon\\_17.12.2013.pdf](https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/technicalpapers/docs/EGM.Skeldon_17.12.2013.pdf)
- Skeldon, Ronald: International Migration, Internal Migration, Mobility and Urbanisation: Towards More Integrated Approaches, No:53, **IOM Research Series**, 2018.  
(Çevirimiçi) [https://www.publications.iom.int/system/files/pdf/mrs\\_53.pdf](https://www.publications.iom.int/system/files/pdf/mrs_53.pdf)
- Spengler Joseph J, George C. Myers: Migration and Socioeconomic Development: Today and Yesterday, **Internal Migration**, der. A. A. Brown ve E. Neuberger, New York, Academic Press, s.11-36.
- Stouffer, Samuel A.: Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance, **American Sociological Review**, Cilt 5, Sayı 6, s.845-867, 1940. doi: 10.2307/2084520
- Şan, Kemal., İrfan Haşlak: Asimilasyon ile Çokkültürlülük Arasında Amerikan Anaakımını Yeniden Düşünmek, **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, 20102, s. 29-54.
- Şaul, Mahir: Geçmişten Bugüne Siyah Afrikadan Türkiye'ye Göçler: Kölelikten Küresel Girişimcilğe, Türkiye'nin Göç Tarihi, 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler, der. M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s.77-117.
- Şimşir, Bilal N.: **Bulgaristan Türkleri**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1986.
- TBMM **Terör ve Terörizmle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılansısı Hakkında Kanun Tasarısı**, 2004. (Çevirimiçi)  
<https://www2.tbmm.gov.tr/d22/1/1-0793.pdf> Erişim tarihi: 10.09.2019.

- Tekeli, İlhan: **Göç ve Ötesi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- Todorov, Tzvetan: **On Human Diversity**, Harvard University Press, 1998.
- Turner, Bryan S.: **The Cambridge Dictionary of Sociology**, Cambridge University Press, 2006.
- Tuna, Muammer, Çağlar Özbek: **Yerleşen Yabancılar**, Ankara, Detay Yayıncılık, 2012.
- Türk, H. Bahadır: Türkiye’de Ulus Devlet Formasyonu’nun Ortaya Çıkış Sürecini Habitus Kavramı Üzerinden Okumak, **Bilig**, Sayı 57 Bahar, 2011, s. 201-225, (Çevirimiçi) <https://www.bilig.yesevi.edu.tr/yönetim/icerik/makaleler/2610-published>
- Usumi, Sadullah: 75 Yılda Hayvancılık: Gelişmeden Çöküşe, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999.
- Weber, Max: **Ekonomi ve Toplum**, İstanbul, Yarın.
- Yalçın, Cemal.: **Göç Sosyolojisi**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2006.
- Yüceşahin Murat M. ve E. Murat Özgür: Türkiye’nin Güneydoğusunda Nüfusun Zorunlu Yeniden Oluşu: Süreçler ve Mekansal Örüntü, **Coğrafi Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, 2006, s.15-35
- Zachariah, K. C.: Measurement of Internal Migration, From Census Data, **International Migration: A Comparative Perspective**, ed. Alan A. Brown ve Egon Neuberger, New York, Academic Press, 1977.
- Zürcher, Erik-Jan.: **Greek and Turkish Refugees and Deportees 1919-1924** (Çevirimiçi) <https://www.transanatolie.com/english/turkey/turks/ottomans/ejz18>

## ÖZGEÇMİŞ

Lisans eğitimini Uludağ Üniversitesinde tamamladı. Yüksek Lisansını Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı'nda "Sosyolojide Diaspora İncelemeleri: Görüşler, Kavramlar, Teoriler" adlı tezle yaptı. 2013 yılından beri Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

